



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

# VEJLE AMTS AARBOG

1952



UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND



# VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1952

I KOMMISSION HOS  
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI  
KOLDING

**Redaktionsudvalg:**

**Museumsleder *Rasmus Mortensen*, Bybæk, Vejle.**

**Forh. Byrådssek. *Niels Jacobsen*, Kolding.**

**Apoteker *Arnold Hansen*, Kolding.**



## INDHOLD

1 9 5 2

	Side
<i>Johan Hvidtfeldt</i> : L. C. Buchholtz's Beskrivelse af Tørrild Herred .....	5
<i>Niels Th. Mortensen</i> : Malerkunsten i Vejle Amt ....	78
<i>Louis E. Grandjean</i> : En kgl. Toldembedsmands Kaar i Kolding i Begyndelsen av 1800-Tallet .....	127
<i>Sigvard Skov</i> : Oldsagssamlingen i Kolding 1877—1952	141
<i>H. P. Berthelsen</i> : Et Blad af Selvejernes Historie ....	150
<i>K. V. Christensen</i> : Kolborg Voldsted .....	158
<i>Elisabeth Eff</i> : Da de hvide Busser kom til Danmark..	171
<i>Ed. A. Nissen</i> : Om Pilotering i Fredericia .....	177
<i>E. Ebstrup</i> : Litteratur om Vejle Amt .....	179
Boganmeldelser .....	188
A. J.: Beretning .....	190
Regnskab .....	192
Nye Medlemmer .....	195

## L. C. BUCHHOLTZ' BESKRIVELSE AF TØRRILD HERRED

Ved *Johan Hvidtfeldt*.

I Vejle Amts Årbøger 1924, s. 220—265 og 1925, s. 1—30 har J. Heltoft udgivet en beskrivelse af en del af Tørrild herred. Udgiveren har påvist, at den er skrevet af Lorenz Casparsen Buchholtz, der var præst i Bredsten sogn fra 1755—1772. Det af ham benyttede håndskrift fandtes i Universitetsbiblioteket og er nu i Det kgl. Bibliotek. Det bærer signaturen *Additamenta 345, 4<sup>to</sup>*. Af indholdsfortegnelsen fremgår det, at beskrivelsen skulle være på 10 kapitler, foruden et kapitel om Tørrild herred i almindelighed et om hvert af herredets sogne: Skibet, Hover, Jelling, Kollerup, Gadbjerg, Lindeballe, Randbøl, Nørup og Bredsten. *Additamenta*-håndskriftet omfatter dog kun de fem første kapitler, og kapitlet om Kollerup sogn er endda ufuldstændigt. Heltoft prøvede at finde de resterende kapitler, men forespørgsler i arkiver og biblioteker blev uden resultat, og han var derfor tilbøjelig til at mene, at forfatteren aldrig havde fået sit værk gjort færdigt, at det var forblevet en torso. Dette er imidlertid ikke tilfældet, thi i Ribe katedralskoles manuskriptsamling (sign. B. 16) findes et andet eksemplar af Buchholtz' beskrivelse, der indeholder de ni kapitler af værket, altså ikke blot de kapitler, der findes i *Additamenta*, men desuden den manglende del af kapitlet om Kollerup samt kapitlerne om Gadbjerg, Lindeballe, Randbøl og Nørup sogne.

I sin indledning hævdede Heltoft, at det af ham benyttede håndskrift var skrevet med Buchholtz' egen hånd. En sammenligning med kirkebogen for Bredsten sogn 1755 ff. viser, at denne antagelse er rigtig. Af Ribe-manuskriptet er kapitel ni utvivlsomt også ført i pennen af Buchholtz selv. Det udgør et hefte for sig og synes aldrig at have været indbunden sammen med den øvrige del af håndskriftet, ligesom det også har selvstændigt omslag og kapitelpåskrift: »Det 9de Capitel af Beskrivelse over Thyrid Herred indeholdende Efterretning om Nørup Sogn ved L. C. Buchholtz.« En sådan findes ikke ved de andre kapitler. Den hånd, der har skrevet de første 8 kapitler af Ribe-håndskriftet, er derimod noget forskellig fra Buchholtz' hånd, som den kendes fra kirkebogen og Add.-håndskriftet. Selvom forskellen ikke er særlig stor, synes der dog ikke at kunne være tvivl om, at denne del af håndskriftet ikke er skrevet af Buchholtz selv.

Additamenta-håndskriftet har næppe nogensinde omfattet mere, end det gør idag, idet der bagefter teksten findes flere ubeskrevne blade. Det gør i høj grad indtryk af at være en renskrift. Man må derfor tænke sig, at Buchholtz, da han omtrent var færdig med de første fem kapitler, altså med næsten halvdelen af værket, har standset sit arbejde for at renskrive det, der allerede forelå i koncept. Derefter har han fortsat med at udarbejde de følgende kapitler. Der var sikkert stor interesse for værket blandt embedsbrødrene, og da resten af kapitel 5 og hele kapitel 6—8 var færdig, lod Buchholtz en skriver afskrive alt, hvad der hidtil var udarbejdet. Afskriften forsynede han med sin egenhændige underskrift, der mærkelig nok ikke findes på hans egen renskrift af kapitel 1—5. Efter hele sagens sammenhæng kan der i hvert fald næppe være

tvivl om, at Riibe-manuskriptet er en meget nøjagtig afskrift efter Buchholtz' egen renskrift (kap. 1—5) og koncept (5—8). Og at den er taget på et meget tidligt tidspunkt, viser en egenhændig tilføjelse på s. 81 i Add. Denne findes nemlig ikke i afskriften.

Mens afskriften blev taget, arbejdede Buchholtz videre på sit værk, hvoraf han i hvert fald fik kapitel ni gjort færdigt. Han skrev selv dette kapitel rent, og det blev så anbragt sammen med de af skriveren afskrevne kapitler. Værket var nu næsten færdigt, der manglede kun eet kapitel, det om Bredsten, hans eget sogn. Om han har fået dette udarbejdet, ved vi ikke.

Gengivelsen af Tørrild herreds beskrivelse er ord- og bogstavret. I Heltofts udgave er alle marginaloverskrifter medtaget, og stregindramningen er bevaret. Af pladshensyn er indramningen og enkelte af marginaloverskrifterne udeladt her, mens de øvrige er anbragt inde i teksten som almindelige overskrifter. Noterne, der gengives nederst på siden, er Buchholtz' 1)

## FEMTE CAPITEL

OM

## KOLLERUP SOGN

.....<sup>2)</sup>

### *Brandtberg.*

Til Brandtberg er god Mark, skøn Græsgang skickelig Skov baade af Eeg og Bøg. Baade Kollerup og Windelef Kirker hører nu derunder.

1) I Vejle Amts Årbøger 1924, s. 221, hævder Heltoft, at pastor Brinchmann har indført en del af Buchholtz' optegnelser om Bredsten sogn i sognets Liber daticus. Så vidt det kan ses, drejer det sig dog om nogle ældre optegnelser fra 1756, indsendt til Hans de Hofman (Bredsten præstearkiv: Liber daticus s. 75).

2) Den første del af kapitlet om Kollerup sogn er trykt i Vejle Amts Årbøger 1925, s. 18—29.



Paa Gaardens Mark er adskillige smaa Afbygger-Stæder, saasom Roelighed, Fuglsang, Stoltenborg og Munkholm.

Brandtbergs Bygning har længe været gammel og forfalden. — Paa Borge-Gaarden var tilforn et gammel grundmuuret Huus, som nu er nedbrudt, da nærværende Eyere Sr. Hans Saaebye har begyndt med een nye Borge-Gaards Bygning, hvorefter hand og skal have i Sinde at sette Lade-Gaarden i Stand. Den øverste Gaard har fordum været omgivet med Graver, der nu for een stor deel ere forfaldne og tørre, dog kunde de uden stor Vanskelighed endnu renses og forbedres.

Naar Brandtberg er først bleven til een Herre-Gaard, er ubekjendt, dog veed mand, at den længe har været beboet af Adels-Folk. A<sup>o</sup> 1541 og 1543 har Peder Juul eyet den. I Begyndelsen af det 17<sup>de</sup> Seculo har Frue Christence Biørn Kaases Arvinger havt Brandtberg, siden er den kommen i de Rothsteenens Eye, af hvilke Palle Rothsteen og Frue Ingeborg Scheel har boet her 1656. Desuden tales og om een Zidsel Rothsteen og Werner Kloumann til Brandtberg, som ventelig har været her siden.

A<sup>o</sup> 1684 har Jens Lauridsen paa Nebbe været Eyere af Brandtberg, og da ladet Landsbyen lille Brandtberg afbryde, for at legge dens Mark under Hovedgaarden.

I Aaret 1699 har Obriste Hermann Friderich von Boyenburg eyet den. Efter ham skal een Kiøbmand fra Husum, ved Nafn Povel Ingvarsen, haft Gaarden, men enten hand har været Forpagter alleene, eller Eyere deraf, veed jeg icke til visse. Derefter kiøbte Krigs-Raad Morville Brandtberg, i hvis Tiid Jellinge Kirke, som tilforn havde hørt til denne Gaard, blev solgt derfra til Høy-Salig Kong Frid. 4tum, der self kiøbte den i Jellinge Præstegaard.

Efter Morville kom en svensk Secretair, ved Nafn Andreas Johansen, til Brandtberg og var der til 1763, da hand solgte igien til Hans Erich Saaebye, som nu eyer den og har begyndt med Gaardens gandske Ombyggelse af nye, som nyelig er erindret.

### *Kollerup Bye.*

Norden for Brandtberg ligger Kollerup Bye, som har baade god Mark og Græsning, samt nogen Skov. Den hører under Schougaard. Bønder-Godsets Hartkorn er 20 Tønder 1 Skp. 1 Fdr. 1 Alb. og Skovskyld 4 Skp. 1 Fdr. Præstegaarden, som tilforn er handlet om, er her icke iberegnet.

### *Skovgaard.*

Icke langt fra Kollerup til Vester ligger Herregaarden Skovgaard. Dens Nafn skal have sin Herkomst af den store og tykke Skov, som i gamle Dage skal have omringet Gaarden, men hvoraf nu neppe et Par Træer er tilbage. Af dens Hartkorn kand mand slutte, at i Landsmaalingens Tid maa her endnu have været skikkelig god Skov, da den staar for 3 Skp. 2 Album Skovskyld, hvilket betyder en Del i Sammenligning med andre Skove. — Gaardens øvrige Hartkorn er 18 Tønder 2 Skp. 1 Fdr. — hvorunder er ogsaa indbegreben den i forrige Tider nedbrudte Graungaards Jorder, som ere lagte til Skovgaard, og har samme Frihed som det øvrige af Gaardens Mark undtagen den aarlige Afgift af visse Tønder Korn til Præsten, som hand fra de første Tiider har nødt, og er bleven confirmeret i den Tid, Kongen eyede Gaarden, hvorom mere tilforn.

Arent Bernsen i hands Danmarkes frugtbare Herlighed taler intet om Skovgaard, da hand dog opregner de fleeste andre Herregaarder i dette Herret, ligesom

overalt i Landet. Enten det er een Mangel hos denne Skribent, eller og Skovgaard har endnu icke i hands Tiid været frie, skal jeg icke kunde sige. Adels-Folk har dog boet her længe forhen, ja næsten 2 hundrede Aar før Arent Bernsens Tiid, omendskiøndt deraf følger icke, at de har haft Gaarden eller Marken alleene, at her jo kand have været Bønder tillige, som mange Andre Gaarde giver Exempel paa. Den første Skovgaards Eyere, jeg har kundet finde, er Niels Skram. Hans Nafn staaer i et Documente, som er udstædt ved Jelling sysselting Aar 1486 tredie Pintze Dag, og er indrycket i det Danske Magaz: Tom 4 p: 16. Siden ved Begyndelsen af det 16<sup>de</sup> Seculo skal Peder Juul have eyet den. Maaskee den samme som havde Brandtberg 1541. I forommeldte Magaz: Tom 6 p. 277 tales om een Jørgen Schougaard til Skougaard, som har levet 1548. — 1602 har Erich Lunge været Eyere af Skougaard D. M. Tom 3 p. 320.

Siden i eendeel Aar har denne Gaard tilhørt den Holsteenske Rigs-Grævelige Rantzauiske Familie, men hvad Tiid eller ved hvilken Leylighed den først er kommen til samme Grævskab, har jeg endnu icke kundet faa nogen Underretning om. Den Tiid bemelte Grævskab siden, som bekiendt er, kom i Kongens Være, faldt Schougaard tillige hiem med, og var derefter Hands Majestet self nogle Aar tilhørende men blev siden Anno 1732 overdraget til den Grævelige Danneskioldske Familie, og kom under Grævskabet Løvenholm, dog blev den ey længere derved end til næstfølgende Aar 1733, da den blev solgt igien til Capitain Balthasar Giebhard Linde, som opbygde Borge-Gaarden af nye, og boede der til 1740, i hvilket Aar hand igien solgte Gaard og Gods til Niels Jørgensen Møller, dog forbeholdt Capitain Linde sig self

Kollerup-Kirke, som siden den Tiid har været fra Skougaard. Niels Møller boede her ongefær een halv Snees Aar, og efter hands Død blev Gaarden kjøbt af Peder Polder, som eyede den noget, men siden igien overlod den til Christen Pedersen. Hand havde den til 1757. Hans Goldbech kom efter ham indtil 1760, og Sr Mogens Nellemann paa Leerbech, som i sidstnæfnte Aar kjøbte af Goldbech, solgte strax igien Skougaard til Justits-Raad Emanuel Thygesen, som lod den næsten gandske afbryde. Efter hands Død 1764 er den kommen i hans Broder-Søns Assessor Thyge Jesper Thygesen Være, som har ladet heele Gaarden paa nye opbygge, saa den er i meget god Stand.

Skovgaards Mark er skickelig god. Den er i Justits-Raad Emanuel Thygesens Tiid gandske bleven indgrøftet, og omkringpodet med levende Giærder. Skoven feyler baade ved Gaarden self og Godset undtagen noget lidet, der er ved Kollerup Bye, af hvilken den største Part tilligemed det meeste af Hygom Bye, samt Schouballing i Jellinge-Sogn, og et par Stæder i Sandvad i Hveissel-Sogn, hører under Skougaard, og er det eeneste tilliggende Bønder-Gods, som altsammen ey udgiør engang 100 Tønder Hartkorn.

Konge-Tienden af Kollerup-Sogn er ald den Tiende, Skougaard eyer, og af den betaales endda visse Aarlige Afgifter igien, baade til Præsten i Sognet, og til den Tydske Meenigheds Sogne-Præst i Fridericia, som tilforn er anført.

I forrige Tiider har Skougaard og dens Bønder haft sit eget Birke-Ting, som holdtes i Hygom-Bye hver Torsdag. Men det blev i Aaret 1757 nedlagt, og kom til Nørvangs-Thyrild Herreders Ret. Den sidste Birke-Dommer var Laurids Thistrup til Refstrup.

*Hygom Bye og Skole.*

Hygom-Bye ligger icke langt Vesten for Skougaard og staaer for 36 Tønder 7 Skp. 1 Alb. Hartkorn. Her boer Degnen og holder Skole for heele Kollerup-Sogn, samt Schoubølling-Bye efter Foundation af 18de Martij 1741 hvis væsentlige Indhold er denne »at Degnen skal altiid være Skoleholder, og ifald hand skulde findes ubeqvem dertil, skal hand enten holde een dygtig Persohn i sit Stæd eller og gaae fra baade Degne-Embedet og Skolen. For hands Umage som Skoleholder beholder hand det paaboende Huus i Hygom med tilliggende 1 fdkr. Hartkorn qvit og frie uden mindste Afgift enten til Kongen eller Hosbonden. Desuden nyder hand til aarlig Løn 6 Rdl.er i Penge, Rug 3 Tønder og Haure 4 Tønder, og af hver Tønde Hartkorn i Skole-Districtet 2 Lispund Halm, item af hver halv Gaard 1 got Læs Brænde af enten Tørv, Klyne eller Træe, og endelig har hand frie Græsning paa Hygom Mark til 2de Kør og 6 Faar, hvorimod hand er forbunden at holde Skole u-afladelig saavel Sommer som Vinter, saalænge et eller fleere Børn kommer til Skole.

Mere er nu icke at erindre ved Kollerup-Sogn uden at andføre dets Hartkorn samlet, ligesom ved de forrige Sogner er skeet. Samme er saaleedes.

Lille Brandtberg som bruges under Hovedgaarden, staaer for Jordskyld.....	14 Td. 4 Skp. 2 Fdr.
Kollerup Bye Jordskyld .	20 Td. 1 Skp. 1 Fjk. 1 Alb.
Kollerup Bye Skovskyld .	4 - 1 - 20 - 5 - 2 - 1 Alb.
Lurebye Jordskyld .....	8 - 1 - 2 - 1 -
Hygom .....	36 - 7 - - 1 -
<u>Summa</u>	<u>80 Td. 2 Skp. 3 Fdr. Alb.</u>

DET SIETTE CAPITEL  
OM  
GADBERG-SOGEN

Gadberg skal efter Beretning have sit Nafn fra een af de gamle Næsse-Konger ved Nafn Gad, som skal ligge begravet i een af de Høye, der i stor Mængde findes til Sydvest fra Kirken.

Dette Sogn, hvis Bønder-Godsens Hartkorn beløber sig i alt, med Jord- og Skov-skyld til 132 Tønder 3 fierdingk. 1 album er samlet under een Præst baade med Linneballe her i Herredet, og Ringhøy i Nørvangs-Herred.

Saaledes skal det og have været i de Catholske Tider, indtil henved Reformationen, da den Deeling skal være skeet, at Ringhøy-Sogn blev afskilt for sig self, og fik sin egen Præst, ligesom Gadberg og Linneballe derimod fik sin, hvilken sidste blev boendes i Gadberg, og vedvarede dette til mod Slutningen af forrige Seculo, da alle 3 Sogner, ved Hr. Søebøtchers Forfløttelse fra Gadberg til Siælland blev igien foreenede, hvorom noget meere siden.

Imidlertid er Gadberg endnu et Hoved-Sogn, hvor Præsten har sin frie Præstegaard, ligesaavel som i Ringhøy, omendskiøndt hand boer paa det sidste Stæd, der dog er baade det mindste og sletteste af dem alle.

Derimod er Gadberg baade det største og beste, hvorfor Præsten ogsaa rettest burde være her ligesom i gamle Dage.

Det kunde være ham self til ulige større Fordel i mange Maader, og den talrigeste Meenighed udkrævede ogsaa meest hands Nærværelse, hvilket ved forefaldende Leylighed i Fremtiden letteligen baade kunde og burde forandres endnu.

Grunden eller Jord-Arten i dette Sogn er af samme

Beskaffenhed som de fleeste andre Stæder i Herredet. Mand avler her i Velsignelse alle Slags Korn af Rug, Byg, Havre og Boghvede, omendskiøndt det grændser nær til Heden.

Gadberg Konge-Tiende staaer for 18 Tønder 4 Skp. Hartkorn. Den har været Hands Majestet selv tilhørende indtil 1765, da den blev solgt til Faarup-Gaard.

*Kirkens Hartkorn og Forfløttelse.*

Kirkens Tiende er iligemaade ansat for 18 Tønder 4 Skp. Den har detsuden noget Jord paa Gadberg-Mark, som skal være matriculeret for 6 skp. 1 alb.

I gamle Dage skal Kirken have lagt paa et andet Stæd et par Bøsse-Skud til Vester fra Byen. Den forrige fiirkantede Kirkegaard med een Banke i Midten, hvor Kirken har staaet i forrige Tiider, skal endnu være gandske kiendelig, ligesom mand ogsaa har opgravet Gruus af Kalk og Steen paa Stædet indtil denne Dag. Naar, eller af hvad Aarsag, Kirken skal være fløttet derfra, veed mand icke noget om. Imidlertid kalder Bønderne endnu det første Stæd Gammel-Gadberg.

Nuværende Kirke har et Taarn, og er for den største Deel tækket med Blye. For faae Aar siden er den bleven repareret, og derfor nu i god Stand baade ud- og indvendig.

Ved den Leylighed blev ogsaa Klocken, som var gammel og fordærvet, omstøbt. Hvorefter den een kort Tiid var ret god, men siden kom igien til Skade ved uforsigtig Ringen, saa den atter er ubrugelig.

Ved den nordre Side af Choret er udbyggt een Grundmuuret aaben Begravelse, hvori findes nogle af Refstrups-Eyere hensatte, saasom Diderich Bluhm og Laurids Thestrup etc-. Ved Gaardens Beskrivelse skal gives nogen nærmere Efterretning om dem.

Forræsten har Gadberg Kirke icke noget mærkværdigt, undtagen et par gammeldags Epitaphia over forrige Tiiders Præster, som skal anføres siden.

I Aaret 1710 er denne Kirke solgt af Kongen til Refstrups daværende Eyere Etats-Raad Zeplin. Siden den Tiid har den med Jure vocandi hørt til denne Gaard indtil 1757, da den efter Birke-Dommer Thistrups Død blev solgt derfra, og imidlertid fik den forommeldte Reparation af Kammer-Raad Søren Fogh til Laage, som da eyede den. Men 1764 er den kjøbt tilbage igien under Refstrup, som den nu tilhører.

Dens visse aarlige Expenser ere saaledes.

Studii-Skat .....	»	Rd. 5 Mk.	4 Sk.
Cathedricum .....	»	- 4 -	» -
Londons Kirke .....	»	- 1 -	12 -
Conrectoris-Løn .....	»	- 2 -	» -
Kirke-Skat .....	1	- » -	» -
Visitats-Penge .....	1	- » -	» -
Lyse-Penge til Gadberg Skole. ....	3	- 2 -	» -
for Brød og Viin faaer Præsten ....	4	- » -	» -

### *Præsterne.*

Præsterne, der har forestaaet Gadberg og Linneballe-Meenigheder, baade i Samfund med Ringhøy, og uden denne, skal, saavidt jeg har kundet udlede, have været efterfølgende.

1. Store Broder, Erich, som skal have levet ved Reformationens Tiiden, og da haft alle 3 Sogner samlede, ligesom nu, men skal have overladt Ringhøy til een anden, som kaldtes Lille Broder Erich, hvorved Kaldet blev adskilt i 2de Pastorater, hvilket vedvarede derefter ongeføhr 150ve Aar, indtil de siden bleve igien foreenede ved Hr. Niels Borch.

2. Den der succederede Store Broder Erich ved Gadberg og Linneballe Sogne alleene, skal have hedet



Hr. Niels Smidt, men Navnet, og at hand har været her efter Reformationen, er det eeneste, Mand veed om ham.

3. Hr. Søren Jenssen kom efter den forrige, og uden Tvivl har haft hands Datter til Egte, thi af deres Gravskrift, som har været udhugget paa een Steen midt for Alteret, men er nu meget forslidt, og paa mange Stæder ulæselig, seer Mand endda saameget, at hun har været een Niels-Datter. Hr. Søren er død 1581, og fik til Eftermand

4. Hr. Knud Nielssen, som tillige har været hands Sviger-Søn, og derfor een Søn af den første Evangeliske Præst i Jellinge Hr. Niels Smith. Dette veed mand af hands Gravskrift, som findes udhugget i een Steen i Gadberg Chors Søndre Side, oven over Degne-Stolen.

Den er Ord for andet, som følger.

J: H: S:

HÆDERLIG H: KNUD

S: HER NIELS SMIDS S:

ER I JELLINGE FØD 1554

HER UDBOREN DØD 1626

HER DIERES SOGNE PREST 47

HER SIT LIFVES FREST 72

HANS HUSTRU GUNDER.

S: HER SØREN JENS S: D.

HER I GAARDEN FØD 1561

HER UDBOREN DØD 1618

HER I ÆIGTE SENG 39

HER SIT LIFVES LENGD 57

DIERES BEEN OG LEED

HERUNDER PAA STED

HVILER NU MED FRED

DERIS SIÆL I GLÆD.

At Hr. Knud maae have været sin Sviger-Fader et par Aar adjungeret, kand sees, naar Mand efterregner og sammenligner Aarstallene af forestaaende Gravskrift med Hr. Sørensen forhen angivne Døds-Aar.

5te Præst var Hr. Knud Knudsen, een Søn af forrige, hvis Med-Arbeyder i Embedet hand og har været et Aars Tiid før Faderens Død, thi hand er ordineret 1625. Hands Hustrue, som var fød i Korsøer, har hedet Anna Jacobs-Datter, hvilket sees af deres Gravskrift, der er indsat i Muuren paa den anden Side i Choret over Skrifte-Stolen, og ventelig maae være oprettet endnu i deres Liv, siden deres Døds-Aar er icke udført.

Den er saaledes.

KNUD KNUDSEN FØD HER I GADBERG PRÆSTEGAARD  
MARIE RENS: DAG 1597 ORDINERET HER TIL KALDET  
DEND 13de JULY 1625, DØDE DEN .... 16" .... ÆTAT:  
LEGGER UNDER BEGRAVEN HER MED SIN KLÆRE

HUSTRUE ANNA JACOBSDATTER FØD I XØER  
FASTEL: SØNDAG 1608, DØDE DEN .... 16 .... Æt.

VELSIGNET AF GUD MED X BØRN.

GUD GIFVE DEM EN GLÆD: OPSTANDELSE.

HIERTELIGE VI OS FRYDER,

AT INGEN VOR GRAF-SØFN BRYDER,

FØREND JESUS CHRIST VOR BRODER KIER

OPVÆCKER DET, SOM SOVER HER.

Hr. Knud Knudsen har ellers levet i det mindste til 1659; thi da er hands Successor

6. Hr. Gregers Pedersen først bleven Ordineret, og var hand i Gadberg ongeføhr een Snees Aar, hvorefter hand blev succederet af

7. Magister Friderich Søbøtker, der efter Røgte skal have været af temmelig høij Herkomst paa Fædrene-

Side. Hand kom til Gadberg og Linneballe 1679, og blev efter nogle faae Aars Forløb igien kaldet derfra til Roskilde, som Stifts-Provst, hvilket er skeet enten i Slutningen af 1683 eller og allerførst i det næstfølgende Aar.

8. Hr. Niels Borch, som forhen var Præst til Ringhøy alleene, men nu ved sin Broders, den bekiendte store Doctor Ole Borches Recommendation, maaske og ved Her Søbøtkers Hielp erholdte Kong Christian: 5ti Bevilling af 23de Febr. 1684, at Gadberg og Linneballe maatte igien samles med Ringhøy, hvilket sidste for sig self alleene havde været et usselt Kald, saa Præsten, for den nødtørftige Opholds Skyld, skal have været nød til, self at gaae med sin Ploug. Her Niels Borch er saaledes den, der fik de 3 Sogner, som saalænge havde været adskilte igien foreenede. Da hand allerede den Tiid havde i nogle Aar haft hiemme i Ringhøy, er det icke saa sært, at hand blev boende, hvor hand var, i sin Leve-Tiid. Men at hands Eftermænd har fulgt hans Exempel, og udvalgt deres Boepæle i det mindste Sogn, og den ringeste Præstegaard, er meget forunderligt, da de med langt større baade Føye og Fordel kunde være i Gadberg, hvor ogsaa er een frie Præstegaard, som tilforn er sagt. Naar Her Borch afgik, veed jeg icke, men vee dette, at hand var gift med sin Formands Her Niels Prips Datter i Ringhøy.

9. Her Peder Mulvad succederede ham i alle 3 Sogner. Hand var 2de gange gift. Den første Kones Nafn er mig ubekjendt, men 3de Børn hafde hand med hende, af hvilke een hedde Christen Mulvad, som siden var Degn i Jellinge, den andens Nafn var Berent Rosenmeyer Mulvad, der siden blev Præst til Brøndum og Hvidberg i Hindborg Herred i Wiborg Stift, og den

3die Maren Mulvad, kom i Ægteskab med Her Peder Billeschou i Engom. Her Mulvads 2den Kone var næstmelte Her Billeschous Søster, Karen Margrethe Billeschou, med hvem hand afilede een Søn Jens, og døde siden 1719.

10. Her Søren Bruun kom efter ham, først i Embedet og siden i Ægteskab med hans efterladte Enke. Hand hafde ingen Børn og blev bortkaldet 1728.

11. Her Johan Londeman fød den 23. Martij 1699 af Fader Gehrt Willumsen Londeman, Amts-Forvalter over Wordingborg og Joens Hoveds Amter /a/, og Moder Sitzel Brodisdatter Tange. Hand var gift med Dorthea Margrethe Kiærulf, og afilede med hende 5 Børn, nemlig 4 Døttre: Cathrine Cicilia, Kierstine Marie, Anne Marie og Margrethe, og een Søn Gerth: Her Londemann døde den 1ste July 1744 i sin Alders 46de og Embeds 16de Aar.

Efter ham fulgte

12. Her Ancher Borch, hvis Fader har været Mag: Lauge Pedersen, Provst i Nørre-Herred, og Præst til Sønder og Nørre Borch, og Moderen Marie Hans-Datter. Hand er fød 1717, blev Student 1736, tog anden Examen næstfølgende Aar, og Attestats 1740 under Sal: Doctor Wøldike alleene, siden Professor Steenbuch just døde i samme Tiid. 1744 er hand af Frue Cancellieraad-Inde Poulsen paa Refstrup kaldet som Sogne-Præst til disse 3de Meenigheder, og i Aaret 1747

---

/a/ Saaleedes staaer der paa hands Gravskrift i Ringhøj Kirke, og forstaaes ventelig ved Joenshoveds Ampt det, som nu bærer Nafn af Tryggevælde, hvilket er samlet med Wordingborg Amt, vid. Pontopp: Atlas Dan: Tom 3. p. 83. Om Joenshoved, som rettere skal hede Jungshoved, finder Mand ellers meere Efterretning i samme Skrift pag: 116, hvor Mand seer, at Stædet har rigtignok været et Kongelig Slot og Lehn i de ældre Tiider.

giftede hand sig med Sophie Charlotte Grundahl, een Datter af Salig Byefoged Grundahl i Weijle. Med hende har han haft 10 Børn, hvoraf 7 endnu lever.

### *Gadberg Præstegaard.*

I Gadberg-Bye ligger Præstegaarden, der har samme Frihed som andre. Hartkornet er 4 Tønder 6 Skiapp. 3 fdk. 1 alb. Den er een god Avlsgaard, mange gange bedre end hiin i Ringhøy. Siden Sognerne bleve samlede igien, har den været bortforpagtet for een ringe Afgift. I forrige Tiider skal Gadberg-Præstegaard haft een Part i Refstrup-Skov, hvoraf den kunde forsynes baade med fornøden Gierdsel og andet Træe, men den er nu borte. Dette Tab har den uden Tvivl taget, siden Præsterne forlode den, da Mand har forsømt at iagttage dens Rettigheder, og den vil ventelig endnu icke vinde derved i Fremtiiden, om det fremdeles bliver paa samme Maade som hed- indtil.

For Brød og Viin at forskaffe til Communicanterne i dette Sogn har Præsten aarligen fra Kirke-Eyeren 4 Rd., som tilforn er anført ved Kirken.

Af Legatis enten til Præst, Kirken, de Fattige eller deslige, er slet ingen enten ved Gadberg eller Linne- balle, undtagen, at de, som andre Stæder, hvor der er Messe-Fald, har deel i den af Salig Laurids Stistrups i slig henseende giorte Gudelige Stiftelse, og har hver faaet sin Bibel, sin Huuspostill og Psalme-Bog, hvoraf læses og synges for Menighederne paa de Hellige Dage, da ingen Prædiken er, alt ifølge det Kongelige Aller- naadigste derom udgangne Rescript af 10de May 1765 og een derefter forfattet og af Biskoppen approberet Indretning, som findes i Præstens Gjemme.

*Degnen og hands Indkomster.*

Degnen til alle 3 Meenigheder boer nu i Gadberg, siden 1764, da samtlige Kirkernes Eyere bygde ham der een nye og god Boelig. Indtil den Tiid havde hand stedse maattet forsyne sig selv med Huusværelse.

I Steden for Degne-Trave har hand omtrent 7 Tønder Rug af alle 3 Sogner. Hand svarer ey nogen Afgift til de Latinske-Skoler.

*Skolen i Gadberg.*

Degnen er nu og Skoleholder for Gadberg-Sogns Ungdom, hvortil een Stue er indrettet i den nye Degne-Boelig. Om denne Skole, som førend Degnen i fornæfnte Aar kom her at boe, blev betient af een anden, og paa et andet Sted i Gadberg-Bye er oprettet een Fundats af 20<sup>de</sup> Feb. 1741. Deri fastsættes Skoleholderens Løn, som skal beregnes fra hver Aars Michels Dag saaleedes, at af hver Tønde Hartkorn Bønder-Gods i Sognet skal betales 1 fdk.<sup>r</sup> Rug,  $\frac{1}{2}$  fdk.<sup>r</sup> Byg,  $\frac{1}{2}$  fdk.<sup>r</sup> Boghvede,  $1\frac{1}{2}$  Lispund Halm,  $\frac{1}{2}$  Lispund Høe og 3 Skilling i Penge. Desuden af hver Inderste, friske Aftægts-Folk, og een hver ugift Persohn, som tiener i Sognet, og er over 15 Aar, 2 Skilling Aarlig. Endnu af hver Fæste-Huus 12 Sk., undtagen et i Tofthøy, og et andet i Gadberg-Bye, som for deres Ringheds skyld ere ansatte hver for 8<sup>te</sup> Skilling. Til Ildebrand leveres Skoleholderen et læs Skue-Tørsv og 1 læs Flad-Tørsv af hver halv Gaard, og paa Gadberg Mark har hand frie Græs om Sommeren til 2<sup>de</sup> Kiøer og 4<sup>re</sup> Faar. Om Lyse-Pengene tales ey noget i Fundatsen, dog beretter Præsten, at de har været betalte i forrige Skoleholders Tiid og formoder hand tillige, at Degnen endnu faaer dem. Men, da Formodning er ingen vis Grund, kand

jeg for nærværende Tiid icke mælde noget tilforladeligt derom. Imidlertid har jeg dog forhen og indtil videre beregnet ommelte Lyse-Penge iblandt Kirkens Aarlige Udgifter.

Iøvrigt siger Fundatsen rigtig nok, at hvis Degnen nogen sinde skulde komme til Skolen, maatte hand lade sig nøye med halvparten af den foranførte Løn. Den nu værende Degn faaer uden Tvivl ey heller meere af Sognet, ihvor det end gaaer med Lyse-Pengene.

Underligt nok synes det imidlertid, hvorfor een Degn, der holder Skole tilbørlig, icke bør efter Billigheds Lov, ligesaavel Lønnes for sin Møye, som een anden.

#### *Gadberg Bye.*

Gadberg Byes Bønder-Gods hører alt sammen under Refstrup, og staar for 38 Tønder 3 skp. 3 fdk.r 1 alb. samt Skovskyld 1 fdk.r. 1 alb. Derudi er Præstegaarden icke beregnet.

#### *Tofthøy.*

Tofthøy, ogsaa under Refstrup, har 37 Tønder 7 Skpp. 1 alb. Hartkorn. Begge disse Byer har god Korn-Mark.

#### *Refstrup.*

Næstefter kommer Refstrup Herre-Gaard, som ligger kuns een liden Fierdings Vey til Nord Vest fra Kirken. Dens Hartkorn er 22 Tønder 1 Skieppe, og Skov 1 Skieppe 3 fdk.r. Af tilliggende Bønder-Gods har den over 200<sup>de</sup> Tønder, og følgerig er Completeret. Marken er temmelig god, og her er endnu een kiøn liden Skov, hvorved er et Huus med noget tillagt Jord, som er det eeneste Afbygger-Stæd paa Gaardens Grund.

Fiskerie haves alleene af Dammer og Parker. God Jagt har Refstrup ogsaa, dog alleene med Harer; thi større Dyr kommer her neppe ellers dog kuns sielden. Derimod findes altiid Fugle-Vildt, især Uhr-Høns, og det fornemmelig paa Bønder-Godsets Marker i Ringhøy Sogn.

Strax uden for Gaarden har i forrige Tiider været een liden Mølle, som stod for 4 skp. 1 fdk. Mølle-Skyld. Men da den ey havde andet Vand end af Gaardens Dammer, maae den kun have været af liden Betydenhed, og følgelig er vel anseet for unyttig at holde vedlige. Imidlertid veed Mand just icke, naar den er bleven øde, undtagen det skal være skeet i den Svenske-Krig, midt i forrige Seculo, da Refstrup Gaard og Gods blev saa haart medtagen, som nogen anden.

Hartkornet fra denne Mølle er siden i Aaret 1745 med Kongelig Tilladelse lagt til Farre-Mølle i Gifve-Sogn, som nu Contribuerer deraf.

Refstrups Gaards Bygninger er i nogenledes Stand. Borge-Gaarden bestaaer af 3de Længder, af hvilke den mellemste eller Hoved-Bygningen er 1741 af Cancellie-Raad Poulsens Enke-Frue opført af Brandmuur, og er ret smuk. De 2de Side Længder er af Bindingsværk og een deel Ældre. Lade-Gaarden er saasom paa de fleeste andre Stæder.

Hvad Refstrups Ælde og Eyere angaaer, da siger vel Bønderne endnu efter tradition fra deres Forfædre, at den af Begyndelsen skal have været een Degne-Boelig. Men derom har Mand slet intet Vidre til Bekræftelse. Og om end saaleedes har været, maae det være meget længe siden, da der er Beviis nok for, at Gaarden allerede i Førstningen af det 15de Seculo var i andres Hænder; thi af gamle Documenter, som endnu findes paa Gaarden, sees, at ved den Tiid har



den været deelet imellem 2de Eyere, af hvilke een ved Nafn Jess Knudsen har i Aaret 1426 afhændet sin halve Part til een anden, som kaldes Albert Jenssen og meenes at have eyet den øvrige deel af Gaarden. Skiødet paa Pergament, og skreven paa Svensk Sprog, haves endnu in Originali. I samme kaldes Albert Jenssen een Velbaaren Mand, hvilket viiser, hand maae været Adel.

Siden i heele Hundrede Aar og derover har Mand ingen Kundskab om Refstrups-Hosbonder uden, at Mand slutter, den maae have været i de Gùldenstierners Være. Dette har jeg af een Skifte-Foreening, som er giort i Aaret 1530 imellem den bekiendte Biskop Knud Gùldenstierne i Odense, og hands Sødskende, hvori og tales om Refstrop, som Familien tilhørende. Documentet findes i det Danske Magaz: T. 4. p. 177. Om den næstommelte Adelsmand Albert Jenssen kand maaeskee have været af samme Familie, veed jeg icke, siden hands Stamme Nafn er ey nævnet.

Den nærmeste bekiendte Eyere derefter er een Herman Juul, som besad Gaarden 1580. Og tillige var Herre til Aaberg.

Hvorlænge hand var her, viides icke, men een Caspar von Gersdorph skal efter Beretning haft Gaarden før end det 16de Seculi' Udgang, og siden har een Caspar Rudolph von Gersdorph eyet Gaarden i det 17de Aarhundrede, og solgt den 1640 til een Adelsmand ved Nafn Lars Ebbesen. Af Nafnet kunde Mand snart slutte, at det er een og den samme Gersdorph der har succederet Herman Juul, og siden igien solgt Refstrup til Ebbesen. Men den Lange Tiid synes at tilkiendegive, det maae have været 2de adskilte Personer; Maaeskee Fader og Søn. Dog derom kand ey noget fastsettes.

Lars Ebbesen eyede kuns Gaarden i 6 Aar; thi 1646

skal hand være død. Men hands Enke, som var een Frue Sophie Stauerschov, og tilforn havde været giftet med een Adels Mand af de Kruusers Slægt, besad den til 1653, da hun overlod den til sin Datter Frue Magdalene Kruise, og dennes Mand Herman Kaas. Hand levede icke længe, men skal være død i Begyndelsen af den paafølgende Svenske Krig, og efterlod sin Enke-Frue, fornæfnte Magdalene Kruise med een deel smaae Børn til vanskelige Tiider. Hun skal have døyet meget igiennem, først af de Svenske, der holdte ilde Huus paa Gaarden, tog Vinduer og Dørre bort, og i mange Maader berøvede og bedrøvede Hende, saa hun maatte nødes til at retirere sig fra Gaarden med hendes smaae Børn, Og det lidet hun underhaanden endnu hafde i Behold. Efter et Aars Forløb kom hun tilbage, og begyndte icke alleene at sette Gaardens Af-ling i Drift igjen, men endog at hielpe sine forarmede Bønder. Men det varede kuns kort; thi strax kom Polakkerne, der skulde være Landets Venner, og handlede endnu værre end dets Fiender, idet de gandske Borttog, hvad de Svenske havde levnet, og Ruinerede ved Plyndring og Brand næsten det gandske Gods. Herved blev den arme Frues Omstændigheder endnu saa meget desringere.

Dog skal den, der lagde den sidste Haand til Hendes endelige Undergang, have været een Obrist-Lieutenant Diderich Blome, som var Hendes Sødskende-Barn, men ey derfor desbedre. Af ham hafde hun een deel Penge til Laans, og hafde derfor pantsat Gaarden. Formedelst ovenmelte Fataliteter kunde hun ey svare Renterne til rette Tiid. Og mindre Capitalen, som blev hende opsagt.

Hand Anfaldt hende da med Process, og efter een Høyeste Rettes Dom gjorde Indførsel baade i Gaard

og Gods, saa hun atter maatte rømme Pladsen med sine Børn, uden Haab om nogensinde at komme tilbage. Med stor nød og ved Indførsels-Commissariernes Mellemlhandling og Forbøn beholdte hun endelig et lidet Stæd paa Godset i Gifve Sogen ved Navn Hestlund, hvor hun kunde nedsette sig og opdrage sine Børn efter Omstændighederne. Een slet Skiæbne, af hvilken den sidste Deel maae dog naturligveis have været den tungeste. Her kand Mand sige: Sæpe est inimico pejor amicus.

Det var i Aaret 1664 fornæfnte Obrist Lieutenant Diderich Blome fik Refstrup i Eye, og Herman Kaases Enke-Fruer maatte vige. Han var gift med Anna Barbara Gersdorff, een Datter af den Caspar Rudolph von Gersdorff, som hafde eyet Gaarden nogle og Tiufge Aar tilforn. Efter Beretning skal hand have levet indtil 1695.

Hans Søn Capitain Kei Blome arvede Gaarden efter Faderen, og var gift med Fruer Metthe Brinck, een Datter af Obrister Brinck paa Haralds-Kiær, men han levede kuns 5 Aar derefter, og afgik uden Børn 1700de. Næstfølgende Aar 1701 indlod hands Enke-Fruer sig i nye Egteskab med Etatz-Raad og Hof-Jægermester Jochum Christopher von Zeplin, som derved blev Eyere af Refstrup. Hand forbedrede den med Gadberg-Kirke, som han kjøbte til Gaarden 1710. Siden solgte hand igien det alt i Aaret 1722 til Byefoged Ammitz-bølles-Enke i Fridericia, som strax derpaa giftede sig med Cancellie-Raad Hans Marcussen til Rask.

Hand eyede da Refstrup indtil næstfølgende Aar 1723, da Cancellie-Raad August Christian Poulsen til Grøngryft i Holstein kjøbte den.

Ao 1737 eller 38 døde Poulsen, hvorefter hans Enke-Fruer Maria Margrethe Bachmann hensad i eenlig

Stand med Gaard og Gods indtil 1753, i hvilket Aar hun giftede sig paa nye med Ober-Auditeur Søren Seidelin, og blev Gaard og Gods næstfølgende Aar solgt til

Birke-Dommer Lars Thistrup, hand levede kun 2 Aar derefter, til den 11te September 1756. Hands Enke hensad derpaa i nogle Aar ugift og solgte imidlertid ved Auction eendeel af Godset, samt Gadberg-Kirke fra Refstrup, som derved blev ufrie, men siden giftede hun sig igien 1761 med Monsr Niels Hurtig-Karl, som icke allene har kjøbt Gadberg-Kirke tilbage, men og saameget Bønder-Gods, at Gaarden nu igeen er Completeret /a/.

### *Smidstrup.*

Smidstrup er een Lands-Bye, som paa een Gaard nær hører under Engelsholm, har 28 Tønder 2 fdk. 1 alb. Jordskyld og 5 skp. 1 fdk. 1 alb. Skovskyld. Den er een god Eyendom. Paa dens Grund i den saakaldte Tokhøyet-Krat er et Bierg, af Nafn Toppelunds Høy, saa stor, at Mand i klart Veyer skal derfra kunde tælle 24 Kirker i Omkreds.

### *Clausholm, Tokhøy, Rostrup, Tøsbye.*

Clausholm et eenlig Stæd ogsaa under Engelsholm, staaer for 3 Tønder 2 fdk. 2 alb. Hartkorn.

Tokhøy eller Toghøye ligeledes et eenligt Stæd under samme Herregaard. Dens Hartkorn er 1 Tønne 7 Skiapp. 1 Skp. 1 alb. Skovskyld.

Her begynder den saakaldte Linneballe-Skov, som

---

/a/ Velmelte Sr. Hurtigkarl, der er Attestatus, og een brav Mand, har haft den Godhed at tiene mig med det meeste af den Efterretning om Gaardens Eyere, som her er meddeelt i et kort Udtog.

regnes at skulde være af een Mieles Størrelse. Den strækker sig herfra i Vesten.

Rostrup een liden, men god Bye, omendskiøndt den ligger i Heden. Hartkornet er 12 Tønder 3 skp. 1 fdk. 2 alb. Engelsholm eyer den.

Tøsbye hører til Faarup og staaer for 9 Tønder 3 Skiepper 2 fdk. Hartkorn. Paa dens Grund har i forrige Tiider været ypperlig Tørve-Skiør, som nu paa nogle Aar er temmelig medtagen.

Gadberg-Sogns contribuerende Hartkorn er for hvert Sted i Sognet saaleedes.

#### Gadbjerg-Bye

Jordskyld.....	38 Tdr. 3 skp. 2 fdk. 1 alb.								
Skov...	-	-	1	-	1	-	3	Tdr. 4 skp.	fdk. 2 alb.
Tofthoy Jordskyld .....	37	-	7	-	-	-	1	-	-
Smidstrup Jordskyld	28 Tdr.	skp. 2 fdk. 1 alb.							
Skov...	-	5	-	1	-	1	-	28	- 5 - 3 - 2 -
Clausholm Jordskyld .....	3	-	-	-	2	-	2	-	-
Rostrup Jordskyld .....	12	-	3	-	1	-	2	-	-
Tokhøy Jordskyld ..	1 Tdr. 7 skp.	fdk. alb.							
Skov...	-	1	-	-	1	-	2	-	- 1 -
Tøsbye Jordskyld.....	9	-	3	-	2	-	-	-	-
Summa paa Gadberg Sogns Hartkorn .....	132 Tdr.	skp. 3 fdk. 1 alb.							

## DET SYVENDE CAPITEL

OM

### LINNEBALLE SOGN

Linneballe, der paa een gammel Liig-Steen i Kirken ogsaa kaldes Lyneballe, er kuns et lidet Sogn, liggende midt imellem Gadberg og Ringhøy. Dets Bønder-Gods Hartkorn er i alt, Skovskyld iberegnet = 92 Tønder 4 skp. 3 fdk. 2 alb. Hvad der gjør dette Sogn meest

mærkværdig, er den store og gode Skov, som med et almindeligt Nafn kaldes efter Linneballe, omendskiøndt eendeel flere Stæder har Part deri. Engelsholm er eeneste Lods-Eyere i heele Sognet, følgelig ogsaa i Skoven, som er af stor Strækning, og giver een god Iagt, endog med store Dyr, som sielden feyler der.

Grunden falder her noget skarp, men den giver igien desmeere og bedre Rug.

Konge-Tienden staaer for 10 Tønder Hartkorn, og har tilhørt Engelsholm siden den 17de Martii 1721, da den af Kongen er skiødet til Capitain Henrich Brahe.

### *Kirken.*

Kirken er iligemaade een Eyendom til Engelsholm. Næstmeldte Capitain Brahe har ogsaa kiøbt den til Gaarden efter Kongelig Skiøde af 10de Juny 1720. Kalds Rettighed blev den gang solgt tilligemed Kirken. Men siden i Aaret 1739 skeede Mage-Skifte imellem Hands Majst. Høj-Salig Kong Christian den 6de og Etatz-Raad Gehrt de Lichtenberg, som da eyede Engelsholm med underliggende Kirker.

Kongen overlod da til Lichtenberg og efterfølgende Eyere af Randbølle-Kirke, den dertilhørende Ius vocandi, som til den Tid var Hands Majestet forbeholden, omendskiønt Kirken længe tilforn havde været til Engelsholm. Derfor imodtog Høystbemeldte Hands Majestet igien Kalds-Rettigheden til Linneballe-Sogn, saa at denne Kirke, og dens andre Rettigheder vel hører til tidtommelte Gaard, men Kongen kalder, naar det efter Ordenen skal ske for dette Sogn. Det Kongelige herom udstædte Documente er af 6te Februarii 1739.

Linneballe Kirkes Hartkorn er 10 Tønder. Desforuden har den lidet jord paa Byens Mark. som staaer

for 2 skp. 1 alb. og endnu har den een Ørte eller 10 Skiepper Rug aarlig Afgift af een Otting Iord paa Gadberg Mark, hvortil Refstrups Eyere ellers har Herligheden.

Kirkens Bygning er vel kuns liden tækket med Steen og uden Taarn, dog indvortes smuk og lyys, og overalt i god Stand. Salig Etats-Raad Gehrt de Lichtenberg, som med Sandhed kunde kaldes een Kirke-Patron, har og i sin Tiid haft Linneballe Kirke under Reparation, hvorom da værende Sogne-Præst har til Erindring ladet sette følgende Linier paa Alter-Tavlen.

Pryd Naadig Himlens Gud Hr. Lichtenberg med Ære,  
Som prydet har Dit Huus Hands heele Slægt lad være  
Antegnet i Din Haand og stedse staae i Floer,  
Indtil de kaldes bort til søde Engle-Choer.

Iohan Gehrtsen Lundemann.

Paa Klokken staaer: Verbum Domini manet in  
Æternum MDLXXXIII.

Denne Kirkes aarlige Udgifter foruden de Kongelige  
Skatter, ere saaledes.

Studii Skat .....	» Rdl. 2 M. 1 Sk.
Cathedraicum .....	» - 4 - » -
Londons Kirke .....	» - » - 15 -
Conrectoris-Løn .....	» - 2 - » -
Kirke-Skat .....	» - 3 - » -
Visitats-Penge .....	1 - » - » -
Lyse-Penge til Skolen i Byen .....	3 - 2 - » -

Herforuden betaler Kirke-Eyeren aarlig til Præsten  
15 Skiepper Rug for Brød og Viin til Communican-  
terne.

Meere er icke om Kirken at erindre.

*Linneballe og dend derværende Skole.*

Linneballe-Bye hører, som heele Sognet, til Engesholm. Dens Hartkorn er 33 Tønder 2 skp. 3 fdk. 2 alb. og Skov 5 Skiepper 3 fdk. 2 alb. Her boer Meenighedens Skoleholder, efter een derom oprettet Fundats af 22de Febr. 1741, hvis Indhold er denne: Til Skole-Løn betales af hver Tønne Hartkorn i Sognet 1 Fierdingkar Rug og 4re Skilling i Penge. Af visse nævnede Byer og Gaarde leveredes til Vinter-Foer 1 l<sup>re</sup> Høe for hver Tønne Hartkorn, og af Sognets øfrige Stæder 2 l<sup>re</sup> Halm, ligeledes beregnet. Detsuden svarer et hvert Huus i Sognet aarlig 12 Skilling, og alle ugifte Personer over 15 Aar, samt friske Aftægts Folk, pro persona 2 Skilling. Til Ildebrand gives af hver half Gaard et Læs Tørv.

Men da foranførte ansees at være alt for liden Løn, tillegges Skoleholderen desuden Lyse-Pengene 3 Rdl. 2 M. af Kirken, og endnu et Stykke Iord Vesten Kirken til 10 Skiepper Rugs Udsæd, saa hand aarlig kand have Grønland til 1 Skieppe, den Linneballe Byes Mænd skal være ham behielpelig at pløye og saae.

Endelig skal hand og have frie Græsning paa Byens Mark til 1 Koe og 4 til 6 Faar.

Derimod er hand forbunden at forestaae Skolen paa tilbørlig Maade, og da det vilde icke være beqvemt for Sognets Børn, altiid at kunde komme til Skolehuset, saa skal Skoleholderen læse 14 Dage i Linneballe, og siden 8te Dage i Nørschou, og atter 8te næstfølgende Dage i de Gaarde Vesten Linneballe Skov, og bør hand paa hvert Stæd underviise alle de Børn af Sognet, som maatte komme til ham.

Nødtørfdig Underholdning forsynes hand med af Bønderne paa de Stæder, hvor hand er, naar hand læser uden for Skolehuset eller sit hiem.

Skole-Tiiden varer i Almindelighed kun fra Mikkels-



dag til 1ste May, og holder Skoleholderen gierne een Dreng i nogle Maaneder om Vinteren, som underviiser Børnene i de længst fraliggende Stæder, da hand self bestandig forsyner Skolen i Linneballe Bye.

*Binnesbøll, Nørschou, Nebvad.*

Binnesbøll, et eenlig Stæd, strax til Nordvest for Linneballe, har 2 Tønder 7 Skiepper 1fdk. 2 album.

Nørschou een Bye af 21 Tønder 4 skp. 2 fdk. 2 alb. Hartkorn. Her maae ventelig i forrige Dage efter Nafnet, have været god Skov, som nu feyler. Nørschou er ellers det yderste Stæd baade af Sognet og Herredet paa den Kandt.

Nebvad een eeneste Gaard matriculeret for 1 Tønde 2 Fierdingkar.

*Vester- og Øster-Aast.*

Vester Aast, af Hartkorn 8 Tdr. 6 Skp. 1 fdk. 2 alb. og Skov 1 Skp. 1 fdk. Her skal i forrige Tiider have staaet een Kirke eller Capell, hvoraf endnu findes Rudera. Andre vil give det ud for et Kloster, men mand har slet ingen Vished for nogen af Delene, undtagen det blotte Rygte, og at der findes endnu Levninger af gammel Muur i Jorden.

Øster-Aast, hvis Hartkorn er 5 Tdr. 3 skp. 1 fdk. 1 alb. og Skov 1 Skp. 1 fdk. Dette Stæd kaldes i Matriculen Over-Aast, ligesom det næstforrige Neder-Aast.

*Brendgaard, Amlund, Giødsbøll.*

Brendgaard er matriculeret for 5 Tønder 5 skp. og 2 album, samt 1 Skieppe 1 fdk. Skov.

Amlund staaer for 5 Tønder 2 album Jordskyld og 3 Skiepper 2 fdk. 1 album Skov.

Giødsbøll er ansat i Matriculen for 6 Tønder 4 Skiepper 1 fdk. 2 alb. og Skov 4 Skp. 2 fdk. 2 alb.

Disse 5 sidste Stæder ligger omkring ved Siden af Linneballe-Skov.

Endelig staaer ey mere tilbage, end efter vedtagen Maade, at igientage alle Stæders Hartk. i Sognet.

#### Linneballe Bys

Jordskyld .....	33 Tdr. 2 skp. 3 fdk. 2 alb.								
Skov...	- 5 - 3 - 2 -	34 Tdr.	skp. 3 fdk. 1 alb.						
Binneshøll .....	2 - 7 - 1 - 2 -								
Nørschou .....	21 - 4 - 2 - 2 -								
Nebvad .....	1 - - 2 - -								
Vester Aast Jordskyld	8 Tdr. 6 skp. 1 fdk. 2 alb.								
Skov...	- 1 - 1 - -	8	- 7 - 2 - 2 -						
Øster Aast Jordskyld	5 - 3 - 1 - 1 -								
Skov...	- 1 - 1 - -	5	- 4 - 2 - 1 -						
Brendgaard Jordsk. .	5 - 5 - - 2 -								
Skov...	- 1 - 1 - -	5	- 6 - 1 - 2 -						
Amlund Jordskyld ..	5 - - - 2 -								
Skov...	- 3 - 2 - 1 -	5	- 3 - 3 - -						
Giødsbøll Jordskyld .	6 - 4 - 1 - 2 -								
Skov...	- 4 - 2 - 2 -	7	- 1 - - 1 -						
Er da Linneballe Sogns Hartkorn.....		92 Tdr. 4 skp. 3 fdk. 2 alb.							

## DET OTTENDE CAPITEL

### OVER

### RANDBØLLE-SOGN

Sønden for Linneballe ligger Randbølle-Sogn, som er annecteret med Nørup. Det skal have sit Navn fra een af de gamle Smaae Konger i Jylland, som Rygtet kalder Ran eller Rand, og siges at være begravet i een stor Høy paa Kirkegaarden tæt norden for Kirken. Efter ham skal Sognet kaldes Randbøle, og bemærke Rands Boelig, eller og maaske Rands Bael, fordi hands efter

de Tiiders Maade forbrændte Legems Aske er her nedsat.

Dette Sogn ligger gandske i Heden, og har derfor skarp Grund, samt til adskillige Stæder ingen, eller saare liden Høe-Avl. Dog bærer Jorden her, som overalt i de sandige Egne, den reeneste og beste Rug. Den nafnkundige Randbølle-Hede, hvorom er handlet noget tilforn i dette Skriftes 1ste Cap., gjør og Sognet bekiendt, omendskiøndt den hører icke hertil alleene, men har mange fleere Lods-Eyere i andre paagrændsende Sogner.

Nogen Skov findes endnu ved et par Byer i Sognet, som skal blive erindret paa sit Stæd.

Bøndergodsets heele Hartkorn er 101 Tønder og 5 Skiepper.

Randbølle-Sogns Konge-Tiende er af Hands Majestet Kong Friderich den Anden givet den 21de Martii 1572 til de 2de Øverste Hørere ved Colding Latinske-Skole, som indtil denne Dag har nødt Indkomsterne deraf, vid: Hofmans Samlinger af Fundat: Tom 4 p. 689.

I Matriculen er den ansat for 24 Tønder 2 Skiepper.

#### *Kirken og dends Hartkorn.*

Kirken staaer for 24 Tønder og 4 Skiepper, og følgelig 2 Skp. høyer. Den har desuden henimod 4 Skp. Hartkorn Kirkejord, hvoraf det meeste skal findes paa adskillige Byers Marker i Bræsten Sogn. Denne Kirke har siden den 17de Martii 1721, da Capitain Henrich Brahe har faaet Kongens Skiøde baade paa den og meere, hørt til Engelsholm, dog uden Kalds-Rettighed indtil 1739, da Hands Majestet overlod samme til Etats-Raad Lichtenberg, imod at faae igien Jus vocandi til

Linneballe, hvorom tilforn er handlet ved sidstnævnte Stæd.

Dens visse aarlige Udgifter foruden Skatterne til Amtstuen, ere efterfølgende.

Studii-Skat .....	» Rdl. 2 M. 8 Sk.
Cathedraticum .....	» - 4 - » -
Londons-Kirke .....	» - 2 - 4 -
Conrectoris-Løn .....	» - 2 - » -
Kirke-Skat .....	» - 4 - 8 -
Visitats-Penge .....	1 - » - » -
Lyse Penge til Sognets Skole .....	3 - 2 - » -

Hvad Præsten faaer for Brød og Viin, skal anføres siden ved Hoved-Sognet.

Af Bygning er Randbølle Kirke stærk og massiv med et gammel Dags breed Taarn. Taget er af Blye overalt. Paa Klokken findes denne gamle uforstaaelige Inscription.

AANA \* AMI \* UNALEN \* INHUNA  
REF \* PITRI \* APPURTAN \* URIP \* MARIA\*)

Indvendig er denne Kirke vel icke saa smuk eller nær saa kostbar prydet som Nørup, dog feyler den intet. Salig Etats-Raad Lichtenberg har ey heller glempt den, men foruden anden fuldkommen Reparation, ladet baade Prædike-Stoelen og Alter-Tavlen smuk male. Allerøverst paa den sidste forestilles vor Frelsere i sin Siæleangest med Underskrift:

Min Iesus, som i Angest bad, i Bønnen gjør mit Hierte glad.

\*) Indskriften lyder i virkeligheden:

Anno domini mcdlxii in honore  
beati petri apostoli help maria.

I året 1462 til ære for st. Peter apostel hjælp Maria. Se Uldall: Danmarks middelalderlige kirkeklokker s. 294.

Midt paa sees Nadverens Indstiftelse med denne  
Overskrift:

J. Nadveren Du stifte lod  
Lædsk, læt mit Hierte, Sind og Mod.

Nederst paa Alter-Tavlen staar dette Vers.

Vor Cancellies Raad Hr. Lichtenberg vi yde  
vor skyldig Tusind Tak, for Han lod Kirken pryde,  
Og Kirkens gamle Muur forbedre og fornye,  
Ia Skolen sette nye herudi Randbøle Bye.  
En Ret Patron Hand er: Gid Mange var Hands Lige,  
Besee Kuns Nørup Kirke og Skole. Du skal sige,  
Ieg ey flatteret har; thi alt hvad findes der,  
Udaf Hr. Lichtenberg bekost og prydet er.

Loc: Pastor 1738

P. Stauning

Paa Skrifte og Prædike-Stolen findes eendel flere  
smukke Inscriptioner og Sind Billeder, som for Vidt-  
løftigheds Skyld her forbigaaes. Kalk og Disk er af  
Sølv. Paa samme sees Frue Margrethe Langes og begge  
hendes Mænds Jens Kaas og Knud Brahes Vaabener,  
og disse Bogstaver I. K. M. L. K. B. med Aarstale 1597.

Om disse Adels-Folk gives nærmere Efterretning ved  
Nørup Kirke og Engelsholm.

Omkring Alteret er endnu et udsyret Klæde givet af  
forrige Tiiders Præst Hr. Alexander Jacobsen og Hu-  
stru Else Johans-Datter 1685.

Den store Høy paa Kirke-Gaarden, hvor Kong Ran  
skal have sit Hvile-Stæd, er tilforn mældet om. Endnu  
maae her, som paa sit rette Stæd icke glemmes, hvad  
fornæfnte Hr. Alexander Jacobsen har antegnet i een  
gammel Kirke-Bog om Randbølle-Kirkes og heele Sog-  
nets Skiæbne i den Tiid, Polakkerne vare i Landet.  
Hands Ord ere disse :

Ao 1698 den 13 april havde jeg underskrefne alle de gamle Folk, som nogen Videnskab havde om Stole-Stadene i Randbølle-Kirke forsamlede fra adskillige Stæder, eftersom Sognet blev gandske øde i Polakker-nes Tiider, og Folkene af smitsomme Syger bortdøde, og der blev ey, som mig er berettiget prædiket i Randbølle Kirke i 3 Aar. /a/ Alexander Falch.

### *Randbølle-Bye.*

Randbølle-Bye er til Engelsholm. Den har een mager Mark og ingen Eng. Hartkornet er 6 Tønder 2 Fierdingkar 1 Album.

### *Skolen.*

I denne Bye er af Salig Etats-Raad Lichtenberg stiftet een Skole for hele Sognet, hvorom er oprettet een dobbelt Fundats først af 20de July 1740, og siden igien-tagen den 17de Septemb: 1750, efter hvilke Skoleholderen skal underviise Sognets Børn fra Mortens-Dag og til Paaske, og imidlertid være hver 4de Uge i Almstoch, siden Børnene derfra har alt for lang Vey til Skolen i Randbølle. I Løn er ham tillagt 6 Rigsdaler 5 Mark 6 Skilling i Penge og detsuden af alle ugifte Folk i Sognet, som ere over 15 Aar, samt af Inderster, 2 Skilling pro Persona. Desuden Rug 1 Tønne  $4\frac{7}{8}$  Skieppe, samt ligesaameget baade Boghvede og Hafre. Høe 2 læs 5 1 $\mathbb{R}$  9  $\mathbb{R}$  og Halm ligeledes, samt til Ildebrand 33 Læs Tørv, og endelig frie Græs til 2 Kiøer og 6 Faar. Herforuden er i Aaret 1763 lagt til Skolen een paa Byens Grund indgrøftet Toft, som Skoleholderen beholder uden nogen Afgift, undtagen, at Randbølle Mænd til

/a/ En anden Beretning ligger endnu dette til, at der skulde kuns have været 2de Par Egte-Folk, og nogle faa unge Mennsker tilbage i begge Sogne, men det maa vil i det mindste kuns forstaaes om Randbølle Sogn allene, hvor det endda var lidet nok.

nogen Vederlag ere efterdags befriede for at svare det Korn, som ellers aarlig skulde betaales til Skolen, da de derimod giver hver . . Danske i Penge, og desforuden den sædvanlige Foering og Ildebrand.

Derimod har Skoleholderen maattet savne sin Løn af Rygberg, som stod for 6 Tdr. 3 Skp. Hartkorn, siden samme Stæd blev i Aaret 1761 boesat med Colonister, hvilket er et stort Tab for den, der har kuns lidet at leve af. Der er vel skeet Forestilling derom paa vedkommende Stæder, men hidendtil forgæves.

#### *Wandel.*

Wandel er een Lands-Bye, Engelsholm ogsaa tilhørende. Dens Hartkorn er 19 tdr. 7 skp. 2 fdk. 2 alb. Paa Wandels Mark findes nogle Steene, som mand kalder Wandel-Faar, og een liden Høy, der hedder Wandel-Faar-Høy, men hvorfra sligt har sin Oprindelse veed ingen.

#### *Almstoch.*

Almstoch, ellers kaldet Store-Almstoch, til Forskiæll fra et andet Stæd, af Nafn Lille-Almstoch, som hører til Waarbasse Sogn i Slaus-Herred, omendskiøndt det ligger strax ved, og har fælleds Mark med det første. Hartkorn er 14 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingk. 1 album. Byen er Strøe-Gods under adskillige Eyere.

Til den Vestre Side paa Marken skal fordum have været een Kirke, som Bønderne endnu kalder snart Rød Kirke, snart Slaus-Kirke, og skal endnu Kirke-Gaarden være kiendelig, men naar den er nedbrudt, er ubekiendt.

#### *Friderichshaab.*

Friderichshaab er det Stæd, som tilforn kaldtes Rygberg indtil i Aaret 1761 blev af Kongen kjøbt fra Engelsholm, og indrettet til een Colonie for adskillige

Tydske Familier, ved hvilken Leylighed det forandrede sit Nafn.

[Det] gamle Rygbergs Hartkorn var 6 Tønder 3 Skp. [og] brugtes af 2<sup>de</sup> Bønder, siden Polakkernes Tiid; ... disse lode her Spor efter sig, saavel som paa andre Stæder, idet de afbrændte Byen, som tilforn skal have haft ... Gaardmænd.

Det nye Friderichshaab har nu een Snees Beboere, alle Danske, paa et par Tydske Familier nær, som blev her, da deres Landsmænd, som uduelige Colonister vandrede den Vey tilbage, hvorfra de vare komne.

#### *Bindeballe.*

Bindeballe, den største og bedste Bye i Sognet. Den har og nogen Skov, og er ansat i Matriculen for 32 Tønder 1 Skieppe 1 Alb. Jordskyld og 1 Skieppe 1 Album Skov.

#### *Dalldover.*

Dalldover kand ogsaa regnes til Skov-Egnen, dens Hartkorn er 22 Tønder 2 Skp. 2 fdk. 2 Album og Skovskyld 2 Skp. 2 fdk. 1 Alb. Dalldover hører under Engesholm.

Strax ved Dalldover, dog paa den anden Side af den herløbende Aae, findes den af Sal. Hr. Etats-Raad Gehrt Lichtenberg i Aaret 1733 anlagde meget nyttige Papiirs Fabriqve, der holdes i god Stand og fuld Drift. Et Værk, saastor een Mand værdigt, og som bestandig vil blive ham til ligesaavel fortient Berømmelse, som det er Landet til Gavn og Fordeel.

Herom findes paa Fabriqven udhuggen følgende Vers:

Papiirets Mølle-Verk, som Jylland fik, er dette,  
Commertz-Raad Lichtenberg lod allerførst oprette,  
Gud lad det blive ved til Landets Tarf og Gavn,  
Saalænge det har Folk, der skrive kand sit Navn.



Egentlig er dette Verk Stæd anlagt paa Lihme-Byes Grund i Nørup Sogn, men da dets Folk har fra Begyndelsen af stedse søgt Randbølle-Kirke, som den nærmeste, regnes det og i Almindelighed til det sidste Sogn.

Nu er intet tilbage, uden at igientage samtlige Byers og Stæders Hartkorn til Slutning saaledes som følger:

Randbølle-Bye har .....	6 Tdr.	Skp. 2 Fdk. 1 Alb.
Wandel .....	19 - 7 - 2 - 2 -	
Almstoch .....	14 - 2 - 1 - 1 -	
Friderichshaab .....	6 - 3 - - -	
Bindeballe Jordskyld 32 Tdr. 1 Skp. Fdk. 1 Alb.		
Skov... - 1 - - 1 -	32 - 2 - - 2 -	
Daldover Jordskyld. 22 - 2 - 2 - 2 -		
Skov... - 2 - 2 - 1 -	22 - 5 - 1 - -	
Summa Randbølle Sogns Hartkorn .....	101 Tdr. 5 Skp. Fdk. Alb.	

## DET NIENDE CAPITEL

### OM

### NØRUP SOGN

#### *Dets Beskaffenhed og Hartkorn.*

Hoved-Sognet til Randbølle er Nørup, hvis Nordre Deel ligger i Heden og har skarp Grund, men til den anden Side er Skov og bedre Jord.

Her er Herre Gaarden Engelsholm, som eijer Sognets heele Hartkorn, der bestaar af 187 Tønder 7 Skiepper 3 Fdk. 1 Album Bøndergods, og desuden Giøding Mølle.

#### *Konge-Tienden.*

Konge-Tienden er ansat for 24 Tønder 2 Skiepper. Den var af Kong Frider. 2den i Aaret 1572 henlagt til Capellanen i Colding, men siden har højibemeldte Konge 1587 skiødet den til Eric Lange den yngre paa Engelsholm, da fornævnte Capellan derimod fik Veder-

lag først i Leeborg og siden i Weien Sogners Konge-Tiende i Malt Herred, vid. Hoffman: Fundat: Tom. 4 p. 683 og 689.

Fra den Tid har Nørup Konge-Tiende bestandig hørt under Engelsholm. Den aarlige Afgift deraf til Amtstuen er, som af alle andre Konge- og Kirke-Tiender, 1 Mark af hver Tønde Hartkorn, og beløber sig 4 Rdl. 4 Sk.

#### *Kirken. Dens Eijere.*

Til Engelsholm har ogsaa Kirken været en Eijendom fra mange Aar, dog hvorlænge, kand ej siges til visse. Forommeldte Eric Lange den yngre har efter Beretning i det D. Mag. Tom. 4 p. 31 faaet Jus Patronatus dertil af Kongen Aar 1586, hvilket skal ventelig, efter de Tiiders Stiil, være det samme som Jus vocandi. Men dette synes tillige at tilkiendegive, at Kirken tilforn har været ham, og kandske hans Fader Eric Nielson Lange ogsaa, tilhørende, men at hand først i det Aar har erhholdet Kalds Rettigheden, som hand tilforn havde manglet, skiøndt hand eiede Kirken. Hvorom alting er, har Engelsholms Herskab stedse siden den Tiid kaldet Præst for Nørup Sogn.

#### *Hartkorn.*

Kirkens Tiende er matriculeret, ligesom Konge-Tienden, for 24 Tdr. 2 Skp. Den har desuden noget Kirke-Jord, hvis Hartkorn ikke vides. Iblandt andet har den, i Fællig med Bredsten Kirke, ejet 3 Stykker i Nebel Enge i Warde Syssel, som nu skal være satte under Flyve-Sand, saa de ej meere er at finde, eller giver nogen Rente.

#### *Bygning.*

Kirkens Bygning er baade inden og uden til ikke alleene i fuldkommen Stand, men endog frem for

andre smuk og ziirlig. Den er overalt belagt med Blye, har et Taarn og derpaa et lidet, men kiønt Spiir.

*Klokker.*

I Taarnet er 3 Klokker, af hvilke den største har denne Indskrift: Verbum Domini manet in iternum /a/ Anno Domini 1549.

Paa den anden, som af Herr Christen de Linde er bekostet til Kirken 1758, findes følgende Vers:

Jeg støbt just blev, Der Aar mand skrev  
 Halv Atten hundred, Aatte  
 I Lybek, men strax derpaa hen  
 Til Nørup Kircke maatte,  
 Hvis Taarn og Spiir Jeg er til Ziir,  
 Og Engelsholms Herr Linde,  
 Da Kirkens Skiold, samt Frue bold  
 Til ævig Æreminde.  
 Jeg der med Klang, Til Bøn og Sang  
 Og Guds Ords Lyd at høre,  
 Gjør Folk allart Til Guds Huus snart  
 at haste, gaae og kiøre  
 At naar de Frugt, I Dyd og Tugt  
 Af Ordets Sæd vil bære,  
 Guds Venner her, Huusegne der  
 De blive maae med Ære.  
 Imidlertid, den Stund Gud bliid  
 Vil Nørup Kirke spare,  
 Skal Lichtenbergs og Lindes Navn  
 I Egnen stedse vare.

Skreven af R. H., Sognepræst til Nørup og Randbølle Meenigheder.

ME FUDIT JOHAN HINRICH ARMOVITZ

/a/ Saaledes staar der paa Klokken i steden for æternum.

Den tredie og mindste Klokke er tegnet med disse Ord:

GOODT MI BERCHART GELGETER ANNO 1600

Desuden har velmelte Herr Linde i Aaret 1761 bekostet et Seier Værk til Nørup Kirke, som nu er i Urigtighed, men ventes igien sat i Stand.

Oven over Vaabenuusets Dør læses dette:

GAK IND UDI VOR HELLIGDOM,  
DER KAND DU RET BESKUE,  
HVORDAN GUDS HUUS ER ELSKET  
AF HERR LICHTENBERG OG FRUE.

*Smukke Prydelser.*

Sandheden af disse Ord falde strax i Øijet, det første mand træder ind i Kirken. Mand finder da en Bygning ikke aleene smukt hvelvet fra den eene Ende til den anden, men endog ziiret med saa megen Billed-Hugger Arbeide, deilig Malning og i sær mangfoldig ægte Forgyldning, at Nørup Kirke finder neppe maaske sin Lige i Landsbyerne her til Lands.

Alter-Tavlen er, iblandt andet, prydet for en stor Deel med ægte Ducat-Guld. Foruden megen anden Malning og nogle Bibelske Sprog, findes salig Lichtenbergs og Frues Vaabener derpaa, hver paa sin Side, med denne Underskrift:

ANNO

1732

GUD TIL ÆRE  
OG HANDS KIRKE  
TIL PRYDELSE  
ER DENNE ALTER-  
TAVLE MED MEERE  
KIRKENS FOR-  
BEDRING.

BEKOSTED AF  
COMMERCE RAAD  
GEHRT HANSEN  
LICHTENBERG  
OG HANDS FRUE  
BODILD STEPHANS-  
DATTER HOFFGAARD.

Skrifte-, Degne- og Prædikestoelen samt Daaben er iligemaade meget smukke baade af Bygning og Malning.

De har ogsaa, hver i sær, sine visse Inscriptioner, passende paa Stedet, hvilke for Vidtløftigheds Skyld her forbigaaes.

Stoelene i Kirken ere alle indlukte med Dør og Laas for, ligesom i Kjøbstæderne. De ere desuden maledede, og paa hver Stoels Dør er sat et lidet Sind Billede med et Vers.

Paa Pulpituret i den vestre Ende er et Orgel Verk af 16 Stemmer, bekostet 1730 eller Aaret tilforn af S. T. Hands Excellence Herr Grev Danneskiold, men siden forbedret af Etats Raad Lichtenberg. Det betienes af Degnen, som derfor har en aarlig Douceur af Her skabet.

Oven over Fruentimmer-Stoelene, og lige for Prædikestoelen, har Engelsholms Herskab sin udbygte Stoel, der svarer til Kirkens øvrige Deel. Dertil er dobbelt Opgang, baade udvændig fra Kirke-Gaarden, saa og fra Choret, igiennem et derved værende meget smuk Capell, om hvilket strax skal følge noget meere.

Til Alterets Sacramentes Forretning har Knud Brahe og Frue Margrethe Lange til Engelsholm, bekostet den her endnu værende Sølv-Patelle, thi deres Vaabener og disse Bogstaver K. B. og M. L. findes end derpaa, med det Aarstall 1598. Kalken og desuden en Eske til Brø dets Gjemme, som ligeledes er af Sølv, og begge indvendig stærk forgyldte, er fra Etats Raad Lichtenberg i Aaret 1737. Hands Navn staar under Kalkens Fad: G. H. S.LB.

Herforuden har Herr Christen de Linde og Frue Gedske de Lichtenberg foræret en smuk, og meget vel indrettet, mindre Kalk og Disk, ligeledes af Sølv, til

de Syges Betiening i begge Sogner. Paa Kalken staar begges Navne og Vaabener, og derhos sat: 1753 den 13de Decembris. Endnu er indgraveret dette Vers:

SEE, HER I KALKEN JESU BLOD, SOM ALD DEN SYND  
 UDSLETTER,  
 OG NAAR DU RET ANNAMMER DET,  
 DIN SIÆLE-HUNGER MÆTTER.

En Bibel af den i Kong Christ. 4ti Tid besørgede Oplag, har Preben Brahe til Engelsholm foræret til Nørup Kirke. Den er der endnu i god Behold, og har foran denne hands egenhændige Indskrift: Denne Bibel haver jeg underskrevne givet til Nørup Kirke, som til Guds Ære skal blive paa Alteret liggendes. Dat.: Engelsholm, d. 10de November 1681. Symb.: En Dieu mon Esperance. — Preben Brahe.

Etats Raad Lichtenberg har 1737 ladet denne Bibel paa nye indbinde og beslaae med stærk Messing i Kanterne. Hand har og bekostet en Bogstoel, hvorpaa den nu ligger.

Endnu maa ikke glemmes et lidet Skib, som hænger fra Hvælvingen midt over Kirke-Gulvet. Det er omtrent en Allen lang, eller lidet mere, og forestiller et Orlogsskib med sine fulde Segl og Canoner. En Sømand ved Navn Greis, som boede paa Hiarnøe ved Horsens, skal have gjort det. Herr Etats Raad Lichtenberg købte det derefter og forærede det til Nørup Kirke Aar 1741, ventelig til en Erindring om den Lykke og Velsignelse Hands Forfædre hafde haft ved Handelen, som for en stor Deel havde lagt Grunden til Hands og Families paafølgende Velstand.

#### *Begravelser.*

Under Alteret er en hvelvet, aaben Begravelse, som Etats Raad Lichtenberg har beskikket til et arvelig

Grav-Sted for Præsterne ved Kaldet. Deri findes og de 3de sidste afdøde Præsters og deres Hustruers Liig.

Igiennem en stor Dør af Jern Stakit-Arbeide, som paa sine Steder er forgyldt, er ved Chorets Nordre Side Indgangen til det forommelte meget smukke Capell eller Begravelses-Sted, som Frue Margrethe Lange til Engelsholm har ladet bygge 1621. Herom, saavel som om Kirkens vidre Forbedring og Prydelse baade i hendes Tid, som og i sær siden, findes paa en liden Steen i Capellets Østre Side følgende Indskrift:

ANNO 1621 LOD ERLIG OG VELBØRDIG FRU MARGRETE LANGE FORFÆRDIGE DENNE CAPELL OC HVELLE CHORIT, OC /x/ ANNO 1733 LOD VELBIURDIGE GEHRDT HANSEN LICHTENBERG OC FRUE BODILD HOFFGAARD KIERCHEN REPARERE, HVELVE, NYE STOELE OG PRYDELSE DERUDI SAMT SPIIR PAA TAARNET OPSÆTTE, OC SAALEDES OVERALT BAADE STAFFERE OC FORBEDRE

Dernæst findes her 2de ret anseelige og kiønne Epitaphia, oprettede over tit ommelte Frue Margrethe Lange og hendes 2de Mænd, Jens Kaas og Knud Brahe. Indskrifterne derpaa ere saaledes:

Paa den ene, som er opsat i Capellets Vestre Side, staar:

/x/ Saameget af Inscriptionen har allerede været sat i Frue Margrethe Langes Tid, og sees deraf, at hun ikke alleene har anvendt endeel til Nørup Kirkes Ziir, men endog havde tiltænkt den noget mere, thi det Ord: OC, hvormed hendes Inscription slipper, give tilkiende, at hendes Forsæt har strækket sig videre, men Døden, som i næstfølgende Aar 1622 kom imellem, gjorde Hinder deri, saa hun maatte overlade den Ære til den følgende Secul. og en Mand, der havde ikke mindre Villie og Lyst til at bygge og pryde Guds Huus. Det var den berømmelige Etats Raad Lichtenberg, som gjorde den sidste Bekostning til Kirkens Istandsættelse, og derefter lod Inscriptionen, som af Margrethe Lange var begyndt, fuldføre saaledes, som den oven er anført.

HER UNDER LIGGER BEGRAFUEN ERLIG OG WELBØRDIG MAND JENS KAAS TIL WOERGAARD, SOM VOR HERRE HENCALLIT PAA HANS GAARD GUDUMLUND DEN ANDEN SØNDAG FOR JUEL AAR 1579, HANS ALDERS 63 AAR, MED SIN KIÆRE HUS FRUE, ERLIG OG WELBØRDIG FRU MERGRETHE LANGE, SOM HINSOF I HERREN DEN..... AAR 16.... HINDES ALDER....AAR. GUD GIFVE DENNOM MED ALLE TRO CHRISTNE EN GLÆDELID OG ÆREFULD OPSTANDELSE.

Paa det andet Epitaphio i den Nordre Ende læses følgende:

HER LIGGER BEGRAFUEN ERLIG OC WELBØRDIG MAND KNUD BRAHE, SOM VAR FØD PAA.... ANNO.... DEN OC VAR I DEN SIDSTE SVENSK FEIDE KONG CHRISTIAN DEN 4. RITMESTER OC BEFALINGSMAND PAA BIUGHOLM, SOM DØDE PAA ENGGILSTHOLM DEN 3. FEBRU: ANNO 1615 I SIN ALDERS 60 AAR, MED SIN KIÆRE HUSTRU FRU MERGRETHE LANGE, SOM VAR FØD PAA.... OC DØDE ANNO 1622 DEN.... GUD GIFVE DENNOM BEGI EN GLÆDELIG OG ÆREFULD OPSTANDELSE.

Herforuden ere endnu nogle flere af de efterfølgende Ejere til Engelsholm, nedsatte i det under neden værende Begravelse.

Efter Beretning i det Danske Magaz., Tom. 4 p. 328, skal den Nordre Side af Nørup Kirke-Gaard være gandske opfyldt med døde Legemer af Polakkerne, som 1659 vare i Jylland, og døde her i stor Mangfoldighed af smitsom Sygdom.



*Nørup Kirkes visse aarlige Udgifter.*

De aarlige Udgifter af Nørup Kirke ere disse:

Studii-Skat .....	1 Rdl.	» Mk.	13 Sk.
Cathedrat. ....	» -	4 -	» -
Londons Kirke .....	» -	2 -	4 -
Visitats Penge .....	1 -	» -	» -
Lyse-Pengene til Sognets Skole ....	3 -	2 -	» -
De kongelige Skatter af 24 Tønder 2 Skp. Hartkorn à 1 Mk. bliver ..	4 -	» -	4 -

*Præsterne før Reformationen.*

Af Præsterne ved Nørup og Randbølle Meenigheder i de Catholske Tider, eller før Reformationen, findes 3 nævnede i det Danske Magazin, nemlig:

I et Document af Aar 1492, som er indrykket i den 4de Tome pag.14 et seqv., anføres Hr. Jens Seuerensen som da levende.

I et andet Document paa samme Sted tales dernæst om en Hr. Anders Pedersen i Nørup, som tillige har været Bispens Officialis i Thyrid Herred, og var til i Aaret 1501.

1523 har Hr. Anders Thomesen været her, som kand sees af samme Skrift og Tom. p. 19.

Derimod har jeg ingensteds endnu kundet finde Efterretning om de første Præster efter Reformationen.

*Efter Reformationen.*

En Herr Christian, som meenes at skal være død omtrent 1623, er den første, hvis Navn ieg ved at anføre.

Efter ham kom Hr. Henric Henriksen Mareboe, Hands Liigsteen findes endnu paa Kirke-Gulvet ved Opgangen til Alteret. Derpaa staar saadan Gravskrift:

HENRICH HENRICHSEN,  
 FORDUM PRÆST I NØRUP SOGN, DØDE ANNO 16..  
 DEN.... OCH LIGGER HER BEGRAFVIT MED SINE  
 KLÆRE HUSTROER, MAREN MADTSDATTER, SOM DØDE  
 ANNO 1630 DEN 28DE APRIL, OCH MARGRETHE MADTS-  
 DATTER, SOM DØDE ANNO 1646 DEN 6. FEBRUARIJ  
 GUD OPVÆKKE DEM TIL DET ÆVIGE LIV

En Søn kaldet Gregorius døde den 22. October 1638.  
 En Datter dødfød den 18de Julius 1639. Jürgen døde  
 den 14de April 1640. En anden Søn dødfød den 6. Febr.  
 1646.

Vive diu, Vive Deo, nam vivere Mundo Mortis Opus,  
 viva est vivere vitae Deo. Vive, sed ut semper vivas,  
 sic ergo bene. Deo vivit, Deo moritur, qvi bene vivit  
 homo.

\*

Alt hvad jeg videre veed at melde til Efterretning  
 om Hr. Henric, er dette, at hand og har været Provst i  
 Herredet, og døde 1648.

Hands Successor var Hr. Mogens Jensen Rosenvinge.  
 Efter en gammel Kirke-Bogs Formælding hedde hands  
 Hustrue Emerentze Clausdatter, som er begravet den  
 2den Novbr. 1680 i sin Alders 66de Aar. Hr. Rosenvinge  
 selv afgik Aaret tilforn, sc. 1679.

Derefter kom Hr. Alexander Jacobsen, som vel skal  
 have været en eenfoldig, dog derhos redelig og ufor-  
 sagt Mand i sit Embede. Kierteminde er det Sted, hvor  
 hand først kom til Verden, ongefehr i Aaret 1643. Den  
 15de Søndag efter Trin., som var den 5te October, 1679  
 holdt hand sin første Prædiken for begge Meenigheder,  
 hvilket, med noget meere hands Levneds Løb angaa-  
 ende, hand selv har optegnet i en gammel Kirke-Bog,  
 som endnu haves, og skriver hand tillige, »at han var

den første, der begyndte at holde Kirke-Bog, da den Gang ingen Bogstav var udgaaet om at holde nogen, men det blev holdet som en frie Ting«. Det mand efter ommelte hands egen Opskrift veed om ham, bestaar i følgende: Den 7de April 1681 giftede hand sig med Else Johansdatter Vieggrefve, fød i Lund i Skaane. Hun fødte ham en Datter den 3die December 1685, men satte selv Livet til derved samme Dag i sin Alders 38. Aar. Daatteren fik Moderens Navn, og efter 2 Maa-neders Forløb efterfulgte hende ved Døden. I Aaret 1687 udstod Hr. Alexander en haard og langvarig Sygdom, af hvilken hand blev cureret i Fyen, hvor hand imidlertid var bleven ført hen. Derpaa indlod hand sig i andet Egteskab den 6te April 1688 med Karen Pedersdatter. Med hende havde hand først en Datter Else Cathrine og dernæst en Søn Falch, der siden blev først hands Medhielper og tilsidst Efterfølger i Embedet. Den ærværdige Hr. Alexander Jacobsen opnaaede en Alder af 81 Aar og gik til sin Hvile den 26de Septbr. 1724 i sit Embedes 45. Aar.

Hands Søn Falch Alexandersen, som var fød den 21de April 1691, var først Adjunctus i 2 Aar (nemlig fra 1722, da hand af Kong Fried. 4to blev kaldet for Randbølle Sogn) og efter sin Faders Død Sogne-Præst i 6 Aar ved Nørup Kald. Hands Kone var Karen Baltzarsdatter, som kom til ham 1725, og 2 Aar derefter fødte en Søn: Alexander. 1730 døde Hr. Falch og blev begravet den 6te December, ætat. an. 39.

Efter ham blev Hr. Michel Overgaard Præst, kaldet af S. T. Hands Excellence Hr. Greve af Danneschiold-Samsøe, som da var Herre til Engelsholm. Hr. Overgaard var fød af Kiøbmands Folk i Aarhus den 20de Novbr. 1702. Hands Faders Navn var Christen Overgaard og Moderens Anna Hansdatter Giern, af hvilke

hun overlevede Sønnen og døde 2 Aar efter ham i Nørup Præstegaard den 21. Maii 1739, 83 Aar gammel.

Efter privat Underviisning af Hr. Michel Lerke, i sin Tid Sognepræst først til Engelave og siden til Houlberg og Grandslev Meenigheder i Aarhus Stift, kom Hr. Overgaard til Academiet og blev Student i sit 15de Aar, nemlig 1717, som var meere end almindeligt paa de Tider. Aaret derpaa tog hand anden Examen og Baccalaur-Graden, og i det næstfølgende Aar 1719 fik hand Attestats, samt prædikede for Dimiss i sit 17de Aar, cum Charact: Laudabili. Samme Aar blev han 3die Lectie-Hører ved Aarhus Skole. Her var hand, indtil hands Vocation som Præst til Nørup og Randbølle Meenigheder, siden paafulgte den 12te Decbr. 1730, hvortil hand blev af Kongen confirmeret den næstfølgende 12te Januarii. Formedelst salig Hr. Biskop Thuras Svaghed blev hand, efter Tilladelse, ordineret i Aarhus af Biskop og Doctor Ochsen.

Den følgende Aar 1731 den 18de Septbr. kom hand i Egteskab med Maren Christensdatter Schaarup af næstmelte Bye, med hvem hand i 6 Aars meget kiærlig Egte-Foreening avlede 2 Sønner og 2 Døttre, af hvilke den eene Søn blev fød efter Faderens Død og arvede hands Navn. Denne lever endnu og beboer en Mølle ved Aarhus-Kandten. Derimod døde den anden og første Søn, som hedde Christen, i sin Ungdom. De 2de Døttres Navn vare: Christiane, som blev gift med Farver Feilberg i Aarhus, og for nogle Aar siden er død, og Anne Johanne, der endnu lever i Egteskab med Kiøbmand Peder Kryssing Kiersgaard i fitnævnte Aarhus.

Den 27de Januarii 1737 var Hr. Overgaards sidste Dag, da hand, formedelst en Anstød af Colicq, gik uformodentlig alt Kiødets Veij i sin beste Alder, efterladen-

de sig et godt Navn og en længselsfuld Erindring hos alle, der kiendte ham, saavel for hans grundige Læremaade som behagelige og derhos oprigtige Omgang.

Hr. Peder Jørgensen Stauning succederede. Hand var fød i Ringkiøbing 1710 af Jørgen Lassen og Anne Stauning, der vare Handelsfolk sammesteds. Fra hands Fædrene Byes da værende Latinske Skole deponerede hand, enten 1728 eller og maaskee Aaret derefter. Siden tog hand de fornødne Academiske Examina, og opholdt sig imidlertid snart hos sine Venner og snart i Conditioner, indtil salig Etats Raad Gehrt de Lichtenberg kaldede ham til Nørup den 9de Febr. 1737.

Den kongelige Confirmation paafulgte den 22de i samme Maaned, og Ordinationen skeede *Dca* Judica i Nørup Kirke, da salig Biskop Anchersen, som ved samme Tid var paa Visitats i Egnen, indviiede ham her hiemme, og derved frietog ham for Reijsen til Ribe.

Næste Aar derefter indlod hand sig i Egteskab med hands Formands Enke Maren Schaarup, og havde med hende en Søn: Jørgen Stauning, som nu er Hospitals Præst og residerende Capellan til Frue Meenighed i Aarhus. Hun døde fra ham den 1ste Febr. 1740. — Seks Aar derefter giftede hand sig paa nye med Salig Hr. Peter Møller af Skiolde i Aarhus Stift hands Enke, Dorthe Cathrine Fogh. Dette Egteskab blev velsignet med 2de Sønner, af hvilke den eene døde i sin Barndom, men den anden, som blev fød efter Faderens Død, og hedder Peder Tycho, lever endnu og er Student.

1746 blev Hr. Stauning Provst i Herredet og døde siden af en tærende Sygdom den 20de Junii 1749 i hands Alders 39te og Embeds 13de Aar. Hands svage Helbred gjorde i de sidste Aar Sindet noget tungere, men iøvrigt var hands Character ligesom hands Formands.

Hr. Gehrt Carstensen, som fulgte næst efter, var fød i Kiøbenhavn den 21<sup>de</sup> April 1722. I Horsens Skole lagde hand Grunden til sine Studeringer, og derfra deponerede 1744. I de 2<sup>de</sup> næstfølgende Aaringer gjorde hand sig færdig fra Universitetet i Kiøbenhavn, og reiste derpaa udenlands paa de Lasoners Stipendio. Halle og Rostoch vare de Steder, hvor hand meest opholdt sig noget over 2 Aar, da hand derpaa, efter Provst Staunings Død, kom hiem, og blev af Etats-Raad Lichtenberg kaldet til Nørup og Randbølle den 11<sup>te</sup> Julii 1749.

Hands Confirmation blev udstædet den 8<sup>de</sup> August, Ordinationen skeede den 3<sup>die</sup> October næstefter. Aaret derpaa kom hand i Egteskab med Jomfrue Birgithe Kierstine Fæveil fra Weile, som døde i den første Barsel-Seng 1751, efterladende sig en Datter Anne Ingeborgine, som endnu er i Live. Anden Gang giftede hand sig med Jomfrue Susanne Bredstrup fra Horsens i Aaret 1755, men dette Egteskab var baade kort og ufrugtbar, thi Hr. Carstensen, som længe havde havt en svag Helbred, døde et halv Aar derefter, nemlig den 3<sup>die</sup> Augusti 1755, i sin Alders 34<sup>te</sup> og Embeds 6<sup>te</sup> Aar.

Hr. Rasmus Haunstrup, hands Eftermand, er kommen til Verden i Schanderborg, hvor hands Fader Eskild Haunstrup og Moder Maren Thorup vare Kiøbmandsfolk. Den 7<sup>de</sup> Februar 1726 var hands Fødsels Dag. Han besøgte først den Latinske Skole i sin Fædrene-Bye, og da den var afskaffet, Horsens Skole et Par Aar, men blev derefter sat til privat Underviisning under Hr. Nicol Seidelin Bøgh, da Student, men nu Præst og Provst i Kiertemind. Af ham blev hand dimitteret til Universitetet 1742. Det følgende Aar tog hand anden Examen, og den 5<sup>te</sup> Aug. 1747 Attestats. I sine Studenter-Aar var hand deels hjemme, deels i

Condition hos S. T. Hr. Greve Trampe i Horsens, som Hofmester for 2de hands Sønner, og blev hånd fra denne Tieneste kaldet som Præst til Nørup af Hr. Christen Linde til Engelsholm den 12te Aug. 1755. Den kongelige Confirmation skeede den 19de September og Ordinationen den 22de October næsteffer. Paafølgende Aar traadte hand i Egteskab med sin Formands Enke Madme. Susanne Bredstrup, og har hidindtil med hende haft 6 Børn, af hvilke 3 Sønner: Eskild Severin, Christen Linde og Søren Bredstrup, samt 1 Datter ere endnu i Live.

Denne gode Mand Hr. Haunstrup har viist stor Fliid og Beredvillighed i at samle og meddeele mig adskilligt om hands Sogner til Oplysning ved dette Verk, som billig bør erindres med Taksigelse, især har ieg ham at takke for en god Deel af foranførte Beretning om Præsterne fra Hr. Henric Henriksens Tid af. Det lidet ieg vidste om nogle af de ældre har ieg igien, som billigt var, givet ham Gienpart af.

#### *Nørup Kalds Beskaffenhed og Indkomster.*

Næst Jellinge er Nørup Kald det beste i Thyrid Herred. Dog er her ingen Beneficia, eller særdeles Gaver, henlagt dertil, undtagen en Gaard i Uhe i Ringhøj Sogn, som Frue Margrethe Lange til Engelsholm har den 8de Febr. 1621 skiænket til Nørup Præster for en ugentlig Faste-Prædiken at holde fra Kyndelmisse og til Demmel-Ugen. Gave-Brevet er skreven paa Pergament og anført i det Danske Magazin Tom 4 pag. 273 og derfor er kuns alleene nævnet i de Hoffmanske Samlinger, men ej der indrykket. Af denne Gaard har Præsten i aarlig Landgilde 3 Rdl. Annex Gaarden i Randbølle, som staar for 1 Tønde 7 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.

Hartkorn giver for Tiende og alt 2 Tønder Rug, 4 Skiepper Byg og 2 Rdl. i Penge.

For Brød og Viin at holde til begge Meenigheder, saavel som og til Vederlag for Tiende af en liden Bye ved Navn Søegaard, samt den saakaldede Ladegaards Mark, som nu for den største Deel bruges under Engelsholm, betales efter Accord, for mange Aar siden, fra Herregaarden 12 Tønder Malt og 2 Rixdaler i Penge til Præsten.

*Præstegaarden.*

Præste-Gaarden er ikke af de beste, da Nørup Bye, som den har sin Jord tilfælles med, hører egentlig til Hede-Eggen og har meget skarp Grund. En stor Toft eller Eene-Mærke, som omringer Gaarden og strækker sig til Engelsholm Søe, er dens fornemmeste Eiendom, omendskiønt den paa sine Steder er endda mager nok. Ellers har Nørup Præste-Gaard ogsaa i Ravning Kjær en Eng kaldet Haarkier paa 10 til 12 Læs Høe, som vel er en god Hielp, men dog besværlig at avle, da den ligger næsten en Miil borte. Tilmed skal den, efter almindelig Rygte, være desuden dyrt nok betalt i andre Maader, idet den heele vestre Deel af Engelsholm Skov, eller den saakaldede Dyre-Have, tilligemed de derhos værende Enge, ligefra Lihme Byes Kircke-Vej, skal i forrige Tider have tilhørt Præste-Gaarden, men da samme laae Engelsholm alt for nær og beleilig, skal en af denne Gaards forrige Eijere faaet det alt til sig fra Præsten, og derfor til Vederlag, men et meget ulige Vederlag, givet den ovennævnte Eng Haarskier til Præste-Gaarden. Sligt skal være sket i Hr. Rosenvinges Tid, kandske ved hands Forfremmelse til Kaldet.

Kand og maae der søges nogen Trøst i det, mand kalder fælles Skibbrud, faar Præsterne i Nørup roe sig derved, at de eij er de eneste, gid de kuns saasandt



maatte blive de sidste, der har haft sliq Skiæbne. /a/  
 Nørup Præste-Gaards Hartkorn er 8 Tønder 7 Skp.  
 1 Alb. og regnes under Engelsholms Hoved-Gaards  
 Taxt, hvilket er sært nok, da det øvrige af Byen, som  
 Præste-Gaarden har sin Mark i fællig med, ikke hører  
 under Gaardens Matricul.

Bygningen er baade i nuværende og forrige Præ-  
 stes Tid sat i skikkelig god Stand.

### *Expenser.*

Kaldets visse aarlige Expenser er:

Studiiskat .....	1	Rdl.	3	Mk.	5	Sk.
Cathedraticum .....	1	-	2	-	»	-
Præste-Giæsteri .....	2	-	»	-	»	-
Til Amtsstuen for Familie Skat.....	9	-	5	-	8	-

Enke-Pension har i mange Aar ikke været svaret af  
 Nørup Kald, hvorfor den eij heller her kand bestemmes.

### *Degnen hands Bolig nu og i forrige Tider.*

Degnen bor paa den vestre Side af Kirke-Gaarden i  
 et lidet, men smukt indrettet Huus, der er teglhængt.  
 Det er bekostet af Etats Raad Lichtenberg og var før-  
 ste Gang bestemt til et Skolehuus for Sognets Ungdom  
 tillige, hvorom vidner et Vers over Døren saalydende:

/a/ Imidlertid maae og efter Sandhed mældes dette, at hidind-  
 til har dette Steds Præster ikke haft synderlig Aarsag til at  
 klage over den tabte Skov, saavidt Træ angaaer, thi Engelsholms  
 Herskab har, særdeles i nu værende Eijeres og de næste Før-  
 mænds Tider, vist sig meget raisonabel, med at give baade den  
 fornødne Brænde-Vedd, saa og behøvende Bygnings Tømmer. Den  
 samme Godhed har og de øvrige Præster ved andre Engelsholms  
 Kirker Deel udi, i Henseende til, at de ikke allene faaer en  
 aarlig anseelig Udviisning af Bøg i Gaardens Skove, men endog  
 af Eeg, saait det behøves og begiæres, hvilket til en velfortient  
 Berømmelse billig erindres paa dette Sted og ved denne Leijlig-  
 hed, og det saa meget desmeere, som det ikke er hver Sted Præ-  
 sten har den Lykke, endog maaske mangen Gang der, hvor det  
 ellers ikke feilede paa Evne og Leijlighed til at kunde vise  
 samme Godhed.

AT SOGNETS BØRNE FLOK SIN CHRISTENDOM  
 KAND LÆRE,  
 VELBYRDIG LICHTENBERG OPBYGGTE TIL GUDS ÆRE,  
 SAA SKIØNT ET SKOLEHUUS, GUD BYGGE  
 HANDS IGIEN,  
 DER ER SAA EIJEGOD EN KIRK- OG SKOLE-VEN!

Der blev og virkelig en Fundats derom oprettet 1740, som var approberet Aaret derefter, at Sognets Hoved-Skole skulde være her, men der skeede igien 1750 den Forandring, at, da Lihme Bye er den største i Sognet, blev Hoved-Skolen derhen forflyttet og anlagt, hvorom meer paa sit Sted. Imidlertid beholdt Degnen det Huus ved Kirken til en Bolig for sig og Efterkommere, og skal samme være det tredie Boepæll, Degnen ved disse Meenigheder har haft.

I de ældste Tider skal de have boet paa et Sted i Engelsholms Skov, ikke meget langt fra Gaarden, hvor der endnu skal være Kiendetegn, at der har været et Stykke indgrøftet Jord til Stedet. Derfra blev de siden forfløttede, mand ved ikke naar, til et andet lidet Huus, liggende ved Udløbet af Engelsholm Søe og nærmere Kirken. Hvorlænge de vare der, er mig ikke bekiendt. Stedet hedder Amsterdam og har siden været en Stampe-Mølle, men er nu en Bolig for Gaardens Fisker. Endelig blev det nuværende og før omtalte Degne-Boelig opført af Etats-Raad Lichtenberg, efteråt Degnen havde endogsaa i nogle Aar haft sit Opholds Sted i Randbølle Bye, som følgerlig bliver den 4de Boepæll.

*Degnens visse Indkomster.*

Til denne Degne-Boelig er og skiænket saa megen Jord af en Hede, som kaldes Skiævs Mark, vesten for Nørup Bye, at Degnen der har 10 Agre, hver paa 4re Skiepper Rugs Ud-Sæd, uden Afgift.

For at spille paa Orgel-Verket har itzige Degn haft i aarlig Douceur fra Herskabet 4re Slette-Daler.

I Degne-Korn har hand hvert Aar af begge Sogner 5 Tønder 4 Skiepper Rug, hvoraf ere 2 Skiepper fra Colonien Friderichshaab, som er den gamle Afgift, der forhen har været svaret, da Stedet kuus var beboet af 2de Mænd alleene.

#### *Nørup Bye.*

Nørup Byes Hartkorn Bønder Gods er 8te Tønder 2 Skiepper. Marken er meget skarp og sandig, og her feiler Høe.

#### *Giøding.*

En Fierding Veijs til Vesten fra Nørup er Giøding Gaard og Mølle. Begge Steder ligger til Engelsholms Hoved-Gaards Taxt, og er indberegnet under dens Hartkorn, som skal blive anført paa sit Sted. Marken er meget sandig, dog giver den got Korn. Efter et Documente, som findes indført i det Danske Magazin Tom 4 pag. 9, har baade Giøding Gaard og Mølle i gamle Dage tilhørt St. Hans Kloster i Ribe, men er solgt derfra til Eric Thymesøn Rosenkrantz paa Engelholm og skiødet ham paa Thyriid Herreds Ting Aar 1476.

#### *Kongs-Dal.*

Til Vesten for Giøding er en Dal, som kaldes Kongs-Dalen, fordi der skal for nogle Hundrede Aar siden være holden en blodig Træfning imellem 2de Konger, af hvilken den eene skal være omkommen i Slaget. Bønderne siger, det var en ungarsk Konge, som af Keiseren blev forfulgt her ind i Landet og der blev overvunden, men dette røber sig selv at være en blot Fabel. Meere rimelig er Præstens Vælærværdige Hr. Haunstrups Gidsning, som gaar ud paa, at enten Kong

Harald Blaatand eller og hands Fader Kong Gorm, der undertvang de gamle Næsse-Konger i Danmark, kand i denne Kongs Dal have slaget den Kong Ran, som skal være begravet i den paa sit Sted omtalte, og ikke langt derfra værende store Høij paa Randbølle Kirkegaard. Dog det eene med det andet er uvist, og Sagen i sig selv heroe alleene paa gammel Fortæling. Imidlertid er dog noget anført derom i det D. Mag. T. 4, p. 326.

#### *Kaaberbøll.*

Til Norden fra Giøding er Kaaberbøll, som er matriculeret for 2 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk., og hvad dens Mark og Jord-Art er angaaende, har samme Beskaffenhed.

#### *Mørup.*

Mørup har 14 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. Hartkorn og en Deel Beboere.

#### *Førstballe.*

Førstballe er af 8 Tdr. 4 Skp. Hartkorn. Baade denne og Mørup Bye har iligemaade skarp Grund og liden eller ingen Høe-Avl.

#### *Trollerup.*

Trollerup har 2 Beboere og 6 Tdr. 1 Album Hartkorn, og er en temmelig god Eijendom.

#### *Thyrild.*

Thyrild, eller som det almindelig kaldes og skrives: Tørrild, er det Sted i Nørup Sogn, som har Navn tilfælles med det gandske Herred. Min Mening derom har ieg tilkiendegivet i det første Capitel, i Anledning af Herredets Navn. Her er 2de Beboere, som svarer af 5 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn. Stedet i sig selv er omtrent af samme Beskaffenhed som næstforrige.

*Gammelbye.*

Gammelbye hører under Engelsholms Hoved-Gaards Taxt og staaer kuns for 2 Alb. Hartkorn, dog har den 2<sup>de</sup> Beboere, som hver har en god Deel Jord at bruge.

*Sillehuus.*

Sillehuus ligeledes henhørende under Hoved-Gaardens Taxt er ansat for 1 Fdk. 2 Alb.

Af disse 2<sup>de</sup> Steder har Præsten stedse sin Korn- og Qvæg-Tiende, ligesom af andre Gaarde i Sognet.

*Søedoue.*

Søedoue er en Landsbye, tæt norden for Engelsholm, ved Siden af Gaardens Søe, som og ventelig har givet Oprindelsen til dens Navn. Hartkornet er 34 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk.

Alle fornævnte Byer og Steder hører til Sognets Nordre og skarpeste Deel. Nu følger fremdeles de øvrige, som har bedre Grund, og iblandt dem først:

*Herregaarden Engelsholm. Dens Ælde og Eyere.*

Engelsholm, en gammel, prægtig og med mange Herligheder forsynet Herre-Gaard, liggende i Siden af en maadelig stor Søe, der giver den ikke alleene en god Nytte med overflødig Fiskerie, men endog en deilig Prospect, og meenes Gaarden deraf at have sit Navn Engelsholm, qvasi Engleholm.

I gamle Breve og Skrifter kaldes den dog med nogen Forandring snart Engesholm, snart Engelsteholm, samt Engijlsteholm etc.

I det Danske Magazin 4<sup>de</sup> Tome gives en god og temmelig udførlig Beretning om denne Gaard med nogle af dens nærmeste tilliggende Kirker og Bønder-Gods. Af

samme vil ieg her give et kort Udtog, saavidt Gaardens Ælde og Eijere anbelange:

Næsten i 3de Seculis, nemlig fra 1452 til 1726 har Engelsholm været i 3de af de ældgamle danske Familiers, sc. de Rosenkrantzers, Langers og Brahers Være. Længere hen i Tiden tør titnævnte Skrifts Forfatter ej fastsætte noget vist om den, undtagen at den har tilforn været Kongen og Kronen tilhørende. Derfra er den i forommelte Aar 1452 ved Mage-Skifte overdragen af Kong Christ. 1mo til Hr. Thyme Nielson af Steensballe, som var af de Rosenkrantzers Slægt. Strax i Begyndelsen af forommelte Skrift og Tome anføres det Skiøde, som samme Thyme Nielson har givet Kongen paa noget Gods, som Hands Majestet faar til Vederlag for Engelsholm og hvad videre dermed fulgte, og da det, som bemeldte Adelsmand afstaar til Kongen, er ikke af stor Betydenhed, sees deraf, at Engelsholm maae ej heller den Gang haft meget at sige.

Efter bemelte Magazins Beretning blive da denne Gaards Eijere, siden den kom fra Kronen, efterfølgende:

1) Fornævnte Thyme Nielson, som menes at være død enten 1456 eller Aaret derefter. Hand var gift med Frue Karine Rønnov, med hvem hand skal have haft en Deel Børn, og af dem blev:

2) en Søn Eric Thymesøn den næste Eijer af Engelsholm, som var gift med Frue Mette Høeg. Hands Døds Aar er uvis, dog skal hand endnu have levet 1511, hvilket viser hand maae have opnaaet en høj Alder og ejet Engelsholm over 50 Aar. Hand efterlod sig ingen Sønner, men Døttre, af hvilke den ældste

3) Bege Rosenkrantz arvede Gaarden og ved Giftermaal med Eric Nielsen Lange bragte den til samme

Familie. Deres Døds Tid er ubekjendt, men efter dem fik deres Søn

4) Eric Ericson Lange Engelsholm. Hand er den, der af Kongen fik Jus Patronatus til Nørup Kirke saavel som og Konge-Tienden i samme Sogn, hvilket forhen er omtalt. Om hands Fatis i hands Giftermaal med Sophia Brahe, Thyge Brahes Søster, saavel som og hvorledes hand ved Guldmagerrie satte sine Midler overstyer, saa hand for Giælds Skyld maatte drage ud af Landet og endelig ved en Herre-Dags Dom blev fradømt Bygholms Læhn med videre, findes udførlig Beretning i D. Mag. Tom. 3, pag. 16 seqv. og Tom. 4, pag. 259 seqv. Hand maatte sælge alt sit Jorde-Gods og blev ved den Lejlighed hans Søster

5) Margrethe Lange og hendes Mand Knud Brahe, som var en Broder til Eric Langes forommelte Hustrue Sophia Brahe, Eijer af Engelsholm, men hvad Aar det er skeet gives ingen Underretning om.

I deres Tid er Borge-Gaarden bygt, som siden skal vises.

Denne Margrethe Lange skal ellers haft Lyst til Studeringer og har oversat en Deel Skrifter af det Franske, hvoraf nævnes i Magazinet 2<sup>de</sup> i sær, som er bleven trykte.

Hun var 2 Gange gift først med Jens Kaas til Gudumlund og siden med fornævnte Knud Brahe, og levede hun endnu 7 Aar efter den sidste Mand, nemlig til 1622, da hun afgik, efter at hun Aaret tilforn havde opbygget det smukke Capell ved Nørup Kirke og deri oprettet de 2<sup>de</sup> foranførte Epitaphia, der giver nogen meer Efterretning, især om Mændene.

Efter Frue Margrethes Død tilfaldt Gaarden hendes sidste Mands Broder Steen Brahes Søn, som var

6) Jørgen Brahe til Hvedholm i Fyen. Hand blev

siden Ridder og var føed den 22de Maij 1585, kom i Egteskab med Frue Anne Gùldenstjerne 1615 og døde den 12te Febr. 1661.

7) Hands Søn Preben Brahe fik derefter sin Fædrene Gaard Engelsholm og levede til 1708 den 27de Martii, da hand afgik i hands Alders 81. Aar og skal være begravet i Capellet ved Nørup Kirke. Hands Frue var Susanne Giøe, en Datter af Falk Giøe til Hvidkilde, Hovmester paa Sorøe. Foruden andre Børn havde de en Søn, som blev Engelsholms

8de Eijer. Dennes Navn var Henric Brahe. Hand havde Capitains Character og var den sidste af de Brahers Familie, som eijede Gaarden, thi efter hands Død solgte hands Enke-Frue Henrica Sophie Bilde /der var en Datter af Knud Bilde til Skierrildgaard/ Engelsholm til Hands Excellence

9) Hr. Greve Frideric af Danneskiold-Samsøe, Deres Kongl. Maits. General-Admiral-Lieutenant etc. etc., som tog den i Besiddelse 1727, og imedens hand eijede den gjorde store Bekostninger baade paa Borge-Gaardens Forbedring og Prydelse, iblandt andet med prægtige Malerier, saa og paa den rare Hauge, men da hand i Aaret 1731 blev forflyttet til Kiøbenhavn, solgte hand igien Gaarden til

10) Commerce-Raad, siden Etats-Raad, Gehrt Hansen Lichtenberg, en Mand, hvis Navn aldtid vil blive i Vel-signelse, som overalt, saa i sær ved Engelsholm og dens tilhørende Kirke og Gods.

Hands store Fortienester, som en rar Ven af Guds Huus, som en Tilflugt og villig Hielper for de Fattige, der aldrig savnede hos ham den Biestand, de mangel Gang havde forgæves søgt hos andre, som en oprigtig og stor Patriot, som en retskaffen Menniske-Ven, og, at ieg skal befatte alt under et, som en retsindig Chri-



sten, behøve ikke mindre end min Pen til at udføre den. Mange andre har sat Forsøg derpaa ved offentlig Lov-Tale og Ære-Vers baade i hands Liv og efter hands Død, og ingen har endnu gjort for meget deraf, da hands Gierninger ere de største og vil til de sildige Slægter blive stedsevarende Vidner.

Alt hvad ieg her kortelig vil røre ved er kuns forsaa-vidt den salig Herre betragtes som Eijer af Engels-holm. Denne Gaard med tilhørende Kirke og Gods forbedrede hand i mange Maader og satte i ret anseelig Stand. Borge-Gaarden blev baade ind- og udvendig repareret, og Lade-Gaarden opbygte hand gandske af nye.

Den prægtige Hauge, som af Grev Danneskiold var begyndt paa, kom i Lichtenbergs Tid til den Fuld-kommenhed, at den skal have faae sin Liige her til Lands, naar de Kongelige Hauger undtages. Desuden forbedrede hand Gaarden med 4re til 5 Konge- og Kirke-Tiender. Paa den anden Side af Søen lige overfor Gaarden anlagde hand et stort og profitabelt Teglbrænderi, som endnu holdes i god Drift. Papiirs-Fabriqven i Randbølle Sogn har og sin Oprindelse fra ham og giver en god aarlig Indkomst til Engelsholm.

Bønder-Godset var tilforn i slet Stand, men blev ved hands gode Behandling hiulpen vel paa Fode. Kirkerne i sær har hand alle sat i god Stand, fornemmelig Nørup og Bredsten. Saalænge Muurene staar af disse, vil de og bære Vidne om hands Kiærlighed til Guds Huus, paa hvis Istandsættelse hand anvendte store Summer.

Efterat Hr. Etats Raaden havde eijet Engelsholm næsten 23 Aar, og med store Bekostninger faaet alting indrettet efter sit Sind, overdrog hand den med alt tilhørende til sin Datter, Frue Gedsche de Lichtenberg,

og Svigersøn Hr. Christen de Linde, som blev Gaardens

11te Eijer ved Skiøde af 25de Junii 1754. I deres Tid er og skeet een og anden Forandring og Forbedring, i sær med et nye prægtig Orangerie Huus i Haugen. Hr. Linde er født paa Bechmarch af Fader Christian de Linde og Moder Anna Marie Poulsøn i Aaret 1726. Med sin Frue Gedsche Lichtenberg havde hand en eneste Søn, som blev fød den 13de December 1753, men blev igjen bortkaldet den 7de Julii 1766. Sønnens Død drog snart Moderens efter sig, som skeede den 12te December samme Aar. Derpaa afstod Linde Engelsholm og alt sit øvrige Jorde-Gods til

12te, hans Sviger-Moder Frue Etats Raad-Inde Lichtenberg, som saaledes blev anden Gang Eijer af Gaarden, men det varede ikke længe, inden hun igjen overlod den til sin Søn Hr. Justits Raad Hans Henric de Lichtenberg, som er den nuværende og

13de Herre til Engelsholm. Han er gift 1765 med Frue Karen Rosenkrantz de Irminger, en Datter af salig General-Lieutenant de Irminger til Vindum Overgaard, og har med hende en Søn Gehrt.

Saavidt om Engelsholms Ælde og Eijere til denne Tid. Hvad videre er at mælde om den bestaar i følgende:

#### *Engelsholms Bygning.*

Bygningerne baade paa Borge- og Lade-Gaarden ere i fuldkommen god Stand. Den første er omgiven med brede og dybe Grave, som paa begge Sider ere opsatte med store Steene. Derover ere og 3 Broer. En grundmuuret og hvelvet, midt for Borge-Gaarden, hvorover den rette Passage falder til og fra Lade-Gaarden. Dernæst 2de Træ-Broer, hver ved en Ende af Stue-

Huusets Bygning. Af disse gaar den ene til Haugen og den anden til Bryggerset og Veæd-Kasten.

*Borge-Gaarden.*

Borge-Gaardens Bygning i sig selv bestaar kuns af et eneste Huus eller Længde, af tyk Grundmuur, 2 Etagger høj, men paa hver sin Hjørne har den et Taarn, hvori Værelser 3 Stokværk høje. Disse 4re Taarne med deres 4re smaae Spiire giver Gaarden en herlig Anseelse, at den seer ud som et Slot. Den berømmelige Thyge Brahe skal have gjort Tegningen til denne Bygning, og den ligner saa stor en Mester. Iblandt andet ere under det gandske Huus lad være det ligger i Siden af Søen, de bedste hvelvede og tørre Kieldere, som kand findes nogensteds. Knud Brahe, Thyges Broder, er den, som har opført denne skønne Bygning, der blev begyndt 1592 og kom til Fuldkommenhed næste Aar efter. Til en Erindring derom findes følgende Vers paa en Tavle i Muuren indsat ved den sønder Side af Dørren paa Borge-Gaarden:

Efter Christi ærefuld Fødsels-Tiid,  
 Der Gud var vorden Mennesken bliid,  
 Tusind Fem Hunderit Halffemtsindstyfve  
 Med trij Aar der di monne skrifue,  
 Ny Aars Dag var Tilsammen  
 Paa Engilstholm med Glæde og Gammen,  
 Slect, Venner efter gammel Viis,  
 Dette Huus indvide, Gud til Priis,  
 Som Knud Brahe lod bygge saa,  
 Der var først bleven færdig daa,  
 Og var begyndt Forgangendis Aar  
 Oc færdig Bygit som Thed Nu staar,

Gud lade thed staa og vaar sin Tid,  
 Mennisken til Nytte og Verden Blid,  
 Oc thed fraa Ulyke vel bevare,  
 Hosbonden og Hustruen Lenge Spare,  
 Saa Naar di her icke lenger maae boe,  
 Gud vil Denum giffve den Evige Roe.

Siden er den vider forbedret og i sær indvendig forandret og zieret, først af Hr. Greve Danneschiold og siden af Etats Raad Lichtenberg, som satte heele Gaarden i den Stand at den med Billighed kand kaldes en Herre-Sæde. Derom vidner et Vers, som er sat ind i Muren paa den anden eller Nordre Side af Dørren, ligestor med næst forrige og med Fliid giort saaledes, at Poesien skulde ligne hinanden i begge. Det er som følger:

Syttten Hundrede Tredive Siuf Mand skrev  
 Engelsholms Bygning Fuldfærdig blev,  
 Dens Ladegaard fløt og kommen at staa  
 Det Stæd, hvor den nu findes paa,  
 Da Kierken Indvendig var Prydet Næt,  
 Og Taarnet sit Spiir af Nye Paasæt,  
**GEHRDT HANSEN LICHTENBERG** Den var  
 Med Frue **BODILD HOFGAARD**, Det kiære Par,  
 Samt Fædre **HANS** oc **HINDRICH**, som  
 I **HORSENS** til Guds Velsignelse kom,  
 Der dette med meere bekoste lod,  
 Til **KIRCKE** oc **GAARD** Fuldfærdig stod  
 Dem Alle Velsigne O Naadige Gud,  
 Hvad enten De gaaer Ind eller Ud,  
 Holdt over Gaarden Din Varetægt,  
 Lad samme vedblive fra Slægt til Slægt,  
 At Børn og Afkom der stedse maa Boe  
 Og Nyde Omsider den Ævige Roe.

*Lade-Gaarden.*

Lade-Gaarden er af Bindings-Værk. Den laae i gamle Dage afsides ud fra Borge-Gaarden, men blev som forestaaende Vers viser, af Etats-Raad Lichtenberg fløttet, og efter de nyere Bygnings Regler ordentlig anlagt lige for den Øverste Gaard.

*Haugen.*

Til den vester Kandt fra Gaarden er den smukke Hauge i Siden af Skoven. Den har Grev Danneschiold at takke for sin Begyndelse, men Etats-Raad Lichtenberg for sin fuldkomne Istandsættelse, som satte store Penge derpaa, i sær med at sløjfe Banker paa een Side, og paa den anden at opfylde en temmelig Deel af den derved værende Søe, for at faa Haugen baade ordentlig og prægtig, hvilket alt skeede paa hands egen Bekostning, uden nogen Besværlighed for Bønderne, da disse endog fik Betalning for deres Arbeide, saa ofte de, efter deres egen Leilighed, vilde og kunde indfinde sig for at bestille noget.

I Hr. Lindes Tid er og siden skeet adskillige nye og smukke Indretninger, iblandt andet med et nyt, stort og rart Orangerie, som blev opført 1765. Smukke Aléer, Bue-Gange, Lyst-Huuse, Statuer, et skiønt Spring-Vand og meere gjør denne Hauge meget anseelig og fornøjelig. Men hvad der i sær giver et artig Syn, er en temmelig vidtløftig Forhøjning med 3 Absatser, anlagde i Form af Volde og plantede med smaae Metal-Canoner/a/, saa den seer ud som en liden Fæst-

---

/a/ Iblandt disse smaae Canoner skal den største i forrige Tider være funden og opfisket af den ved Gaarden værende Søe. Paa den skal findes de Ord, som salig Etats-Raad Lichtenberg siden udvalgte til sit Symbolum: Was Got beschert, Mir Niemand vehrt.

ning. Derovenpaa ere 3 smaa Lysthuuse og et lidet Labyrinth.

Længere hen i Haugen var tilforn et stor Grundmuret Lysthuus med hvelvede Kieldere, men det er i dette For-Aar 1768 nedbrudt. Det laae i Siden af Skoven, og fremviiste sig igiennem en stor Alée en Perspectiv, som gav et smukt Syn. Knud Brahe skal have bygget det og selv holdt Huus der, i den Tid det store Stue-Huus blev opført.

### *Engelsholms Hartkorn.*

Fra Haugen leder Ordenen os til Marken og Gaardens øvrige Eijendomme, der henhører til Avlingen, som den fordeelagtigste Post. Dens Hartkorn, Hoved-Gaards Taxt er 59 Tønder 4 Skiepper 2 Album Jordskyld, 7 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Skov og 8te Tønder, 4re Skiepper Mølle-Skyld, hvorunder er indbegreben baade Nørup Præste-Gaards Hartkorn, saa og Giøding Mølle og de andre under Gaardens Taxt værende Afbygger-Steder, saasom Giøding, Gammelbye, Sillehuus, som alle tilforn er talt om, saa og endnu et andet lidet Sted kaldet Faarehuset.

### *Mark og Jord-Art.*

Marken, som er temmelig vidtløftig, er hverken af det beste eller ringeste Slags. Den frembær allehaande Korn, dog best Rug og Boghvede. Hvad der hielper vel til dens Frugtbarhed er de mange, skønne Tien-der, som eijes, og for en stor Deel opbæres in Natura til Engelsholm.

### *Tiender.*

Disse ere af Nørup, Bresten og Linneballe Sogner baade Kongens og Kirkernes Anpart, og af Randbølle,

Green, Grindsted og Heinsvig Kirkers Tiender, som i alt udgjør 10 i Tallet /a/.

#### *Høe-Avlen.*

Høe-Avlen er eij heller af de ringeste, dog ligger den største og beste Eng 2 Miile fra Gaarden ved Weile Kiøbstad, hvorefter den og kaldes Weile-Kiær, ligesom den og, baade efter gammel Fortæling og ald Rimmelighed, har upaatvileligen været samme Bye for hen tilhørende. Den siges at skulle i meget gamle Tiider været pandtsat fra Weile Bye til Engelsholm, men blev ikke indløst igien til bestemte Tid, hvorover Pandthaveren beholdt den /b/.

#### *Lade-Gaards Jord.*

Foruden Hoved-Gaardens egen frie Mark, bruges og til Engelsholm en saa kaldet Ladegaards Mark, som tilforn har tilhørt en liden Bye i Sognet, af Navn Søegaard, men i Hr. Grev Danneskiolds Tid blev indrettet til en Lade-Gaard og Hollænderie. Af denne Jord, hvis Hartkorn er 8 Tdr. 6 Skp. Jordskyld og 5 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Skov, svares alle kongelige Contributioner. Præ-

/a/ Beboerne i de 4re sidste Sogner, som Engelsholm alt for langt fraliggende, svare efter Accord, enten Korn paa Skieppen eller og Penge for deres Tiende. Samme Beskaffenhed har det nu og i et Par Aar haft med Linneballe Sogn, men i de øvrige tages Tienden mestendeel i Kierven.

/b/ Efter gammel Sandsagn heder det, at der til Pengenes Betaling skal have været fastsat ikke allene en vis Dag, men endog en bestemt Time, til hvilken Weile Borgere skulde indfrie deres Pandt, som ellers skulde følge Engelsholm. Pengene skal og være fremkomne, men til Uheld for Byen viiste Uhret eller Soelskiven paa Engelsholm, at det allerede var over den determinerede og aftalte Tid, hvorover mand holdt sig til Engen og ikke vilde imodtage Pengene, og det skal være bleven derved .... Si fabula vera est .... Hvorom alting er maae det være meget længe siden, denne Eijendom først kom til Engelsholm, da mand ikke kand finde nogen Efterretning om Tiden, naar det skal være skeet.

sten faaer og Vederlag for Tienden, som paa sit Sted er anført.

*Skov.*

Iblandt Engelsholms øvrige Herligheder kand og regnes Overflødighed baade af Eege- og Bøge Skov. Vel er der ved Gaarden selv kuns en liiden Lyst-Skov, som kaldes Dyre-Haugen, fordi den tilforn har været til den Brug, men derimod haves desmeere Godset i Linneballe, Nørup og Bredsten Sogner, hvor der findes god Forraad baade af store Træer, saa og af deilig ung Skov, som efterhaanden er og bliver opelsket, og staaer i den beste Grøde.

*Jagt.*

Paa Vildt er eijheller nogen Mangel ved denne Herre-Gaard, hvis Jagt-Rettighed strækker sig en temmelig lang Veij baade i Hede- og Skov-Egnen. Raae-Dyr, Harer, Uhr-Fugle, Agger-Høns etc. feile aldrig. Hiorter og Hinder opholder sig ogsaa af og til, i sær i Linneballe Skov, men Vild-Sviin kommer meget siælden.

*Fiskerie.*

Til Engelsholm er og skiønt Fiskerie af Aal, Aborrer, Brasen, Giedder, Karudser og Karper med flere Slags, som kand haves i god Mængde baade af den ved Gaarden værende Søe, saa og af adskillige andre Søer paa Godset, hvor der tilvisse er 10 eller 12, som ere fiskerige, skiøndt ikke store. Dammerne eller Parken ved Gaarden og paa Godset er ikke heri beregnede, thi deres Antall bliver 3 til 4re Gange saa stor.

*Bønder-Godset.*

Bønder-Godset til alle 3 samlede Gaarde Engelsholm, Kieldkier og Haraldskier beløber sig for nærværende Tid omtrent 800 Tønder Hartkorn.



*Noget om Gaardens Fatis.*

Endelig maae endnu, i Henseende til Engelsholms Fata erindres dette, at efter gammel Fortæling skal den være afbrændt i Krigens Tid 1658 eller Aaret derefter af et Antall Svenske, som skal have været posterede ved Bredsten Kirke, og havde udsendt en Spejder, der paa Engelsholm skal være bleven kiendt og noget haardt medhandlet. For at hævne sligt skal Gaarden være stukken i Brand. Men andre tvile herom og vil vide, at Jørgen Brahe, Ridder etc., som da ejede Engelsholm, holdt en svensk Sauve Garde derpaa. Hvorom alting er, ifald nogen slig Ulykke har den Gang overgaaet dette Sted, maae den alleene have rammet Lade-Gaarden, thi Borge-Gaardens Bygning er endnu den samme, som af Knud Brahe er opført nogle og 60 Aar forhen.

Vissere er det, at Engelsholm for faa Aar siden var i yderste Fare for at være bleven forvandlet til Aske og en Steen-Hob, hvis ikke den Allerhøjstes Haand, der selv sendte Ilden, havde tillige afvendt dens Virkning og bevaret Gaarden. Det var den 30<sup>te</sup> April 1763, da Lyn-Ild slog ned i Spiiret paa den Syd-Øst Hjørne af Borge-Gaarden og igiennemfore fast alle Værelser i den gandske Bygning uden at gjøre anden Skade end at splitte Spiiret og at efterlade overalt Kiendetegn om at have været der, dog alleene dermed, at den havde hist og her snart svedet Væggene eller Vindues Karme og Dørre, snart banet sig Veij igiennem de gibside Lofte ved adskillige Huller, saa store som smaae Bøsse-Kugler. Straalen foer endog igiennem Stuen, hvor Herskabet paa samme Tid sad og spisede. Forskrækkelsen blev, som naturlig var, overmaade stor, men da der ved hastig Randsagning befandtes, at Faren alleene havde viist sig uden at gjøre nogen videre

Skade, blev her langt større Aarsag til at prise Guds store Godhed, der saa kiendelig havde bevaret Gaarden og alting.

*Lihme Bye og Skole.*

Et got Stykke Veis til Sønder fra Engelsholm er Lands-Byen Lihme, som staar for 64 Tdr. 4 Skp., 1 Fdk. Jordskyld og 2 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Skov. Den har hidindtil haft 20 Gaardmænd foruden Huusfolk, men der bliver ventelig Forandring deri med det første, at nogle Gaarde bliver fløttede andensteds ud paa Byens vidtløftige Mark, og der faar sin Jord for sig selv, hvilket og synes at kunde blive til Fordeel for samtlige Beboere. Denne Byes Mark er en af de beste i Nørup Sogn, og her er tillige overflødig og god Tørveskiær, hvoraf Beboerne aarlig brænder og sælger nogle Hundrede Tønder Kull foruden mangfoldige Læs Tørv, eller som de kaldes, Klyne, de desuden overlader til andre og selv bruger til Ildebrand.

Mosen kunde været udtømmelig, hvis Forfædrene havde gravet med den Forstand og Forsigtighed, som Erfarenhed og Nødvendighed nu lærer Folk at bruge baade her og andensteds.

Strax Norden for Lihme skal i forrige Tider været rudera at see af gamle grundmurede Bygninger, som nu ere gandske ukiendelige, ved det at Jorden er efterhaanden ved Pløjning bleven ievnet og slettet. Ingen veed nu heller nogen Efterretning om disse fordums Bygninger, enten hvortil de har været brugt, eller naar de ere ødelagte, ia ikke engang om Stedet, hvor de har staaet. Af det D. Magaz. Tom 4, p. 326 har ieg den Beretning derom, som her meddeeles.

I Lihme Bye er Sognets Hoved-Skole, hvorunder de fleeste Byers og Steders Ungdom henhører, undtagen Lihmschou, Søegaard og Tingkierhuus, der har sin

Skole for sig selv, dog da de andre Steder i Sognet ligger noget vidt adspredt, søger alleene Børnene fra Lihme, Fisker-Huuset, Nørup og Giøding til Hoved-Skolen selv, da Skoleholderen er efter Foundationen forbunden at holde 2<sup>de</sup> dygtige og af Præsten examinerede Dreng, som i 4re Maaneder skal underviise Børnene i den længstfraliggende Deel af Sognet, nemlig den eene i Sødour, Gammelbye, Sillehuus, Thyrid og Trollerup, og den anden i Førstballe, Mørup og Kaaberbøll, hvilke Dreng Skoleholderen lønner, men Beboerne selv imidlertid forsyne baade med Kost og Seng, som skal skee efter ordentlig Omgang hos enhver, enten de har Børn eller ikke. Af Begyndelsen var Skolen anlagt i Nørup, som før er viist, men den blev siden forfløttet til Lihme som den største Bye, og derom oprettet en nye Fundats af Etats-Raad Lichtenberg under 17<sup>de</sup> Septbr. 1750. Efter samme skal Skoleholderen have i aarlig Løn Penge 12 Rixdalere 9 Skilling, samt desuden af hver ugift Person i Sognet, som er over 15 Aar, samt af Inderster, 2 Skilling. I Korn: Rug 3 Tønder  $7\frac{3}{8}$  Skp, samt Havre og Boghvede, ligesaa meget af hver Slags, der ialt gjør 11 Tdr.  $6\frac{1}{8}$  Skp. Korn /a/.

Desuden 4 Læs 13 Lispd.  $3\frac{1}{2}$  Pd. Høe og Halm af samme Quantitet til Vinter-Foder for hands Creature, af hvilke hand maae have 2 Kiøer og 12 Faar frie græsset paa Byens Mark uden nogen Hyrde-Hiælp. Nødvendig Staver og Giærsel til hands Kaalhaug skal Bye-

/a/ Skolelønnen har ieg her anført ligefrem efter Fundatsens Forskrift, omendskjøndt Skoleholderen ikke skal nyde alt Kornet, thi ved Foundationens Oprettelse skal være begaaet en Feil, at mand da har beregnet nogle flere Skiepper Korn, end efter Inddeelingen paa Sognets Hartkorn kunde egentligen komme ud, hvorfor de eyheller bliver betalte. Desuagtet er dog Lihme Skole-Plads en af de bedste i Herredet, hvor Skoleholderen er nogenledes aflagt for sin Umage.

mændene levere ham i rette Tid. Eendeel saakaldet Gribs-Jord paa Lihme Mark er endnu tillagt Skoleholderen, hvilket hand endog skal have dreven og dyrket uden Betaling.

Til Ildebrand skal ham leveres 2 Læs Tørv af Nørup Bye, og af Lihme Mose maae hand aarlig faae 60 Læs, hvilke hand selv skal lade skiære og røgte, men Bye-Mændene kiøre dem hiem.

#### *Tingkierhuus.*

Tingkierhuus er et lidet Sted uden Hartkorn, som beboes af en Skovfoged.

#### *Lihmschou og Skole.*

Lihmschou en Landsby, hvis Hartkorn er 27 Tdr. 3 Fdk. 2 Alb., foruden 7 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Skovskylid. Marken falder vel for en Deel noget skarp og sandig, men er dog ret frugtbar. Her er tillige baade god Høe-Avl og Græsning.

I denne Bye er atter en Skole til Underviisning saavel for Børnene der paa Stedet, som og for Tingkierhuus og Søegaard, samt for Tørschind Byes Ungdom i Bredsten Sogn. Den er først oprettet 1740, men har siden været een og anden Forandring underkastet og Børnenes Underviisning alleene besørget ved en Dreng eller ung Person, som holdt Skolen i en Mands Huus i Byen, indtil Junker Linde i Aaret 1765 lod opbygge et smuk nye Huus af 8te Fag, og beskikkede det til et bestandig Skolehuus, samt gjorde en gandske nye Indretning til Forbedring baade i Skoleholderens Løn, saavel som og i Henseende til de Unges Underviisning. Derom er og af ham forfattet en Fundats af 27de September 1765, hvis væsentlige Indhold er denne:

»Skolen for fornævnte Bye skal herefter, ligesom forhen, være i Lihmschou som det beqvemmeste Sted i dette Skole-District. Det nye opbygte Huus skal stedse forblive et Skolehuus uden nogen Afgift og skal vedligeholdes paa samme Maade som andre Boeliger af det Slags. Til Stedet er henlagt en Toft, som tilforn har tilhørt nogle Mænd i Lihme, men nu er til bestandig Brug overladt Lihmschous Skoleholder uden at svare anden Skat eller Landgilde deraf end 3 Rd. 2 Mk. aarlig til bemelte Mænd, hvilke da skal betale ald Afgift til Kongen og Hosbonden. Skoleholderens Løn har tilforn kuns været 10 Rd. og 25 Læs Tørv, derimod er ham nu tillagt 13 Rd. 3 Mk. 8 Sk. og 35 Læs Ildebrand samt paa Lihmschous Mark frie Græsning til en Koe og 6 Faar, men af Fourage faaer hand ej noget til sine Creature, og derfor har den ommeldte Toft til Aflings Brug.

For den Forbedring i hands aarlige Løn skal hand holde Skole i 7 Maaneder, nemlig fra Mikkels Dag til 1ste Maij, da Tiden var forhen ej fastsat længere end fra Martini til Paaske.«

#### *Søgaard.*

Søgaard er det sidste Sted i Nørup Sogn, men om den er tilforn mældet ved Engelsholm, at den har havt Gaardmænd, men nu kuns Huusfolk, hvis heele Mark til Avling bestaaer i noget lidet Tofte-Jord. Ræsten, og det meste, betiener mand sig af til Hoved-Gaarden. Hartkornet, af hvilket svares Afgift, lige ved andet Bønder-Gods, er forhen anført at være 8 Tdr. 6 Skp. Jordskyld og 5 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Skov. Præstens Vederlag for Tienden af denne Byes Mark er og i det foregaaende talt om.

*Nørup Sogns Hartkorn samlet tilhobe.*

Nørup Sogns Bønder-Godsers Hartkorn er, til Slutning, saaledes:

Nørup Bye .....	8 Tdr. 2 Skp.
Kaaberbøll .....	2 - 7 - 1 Fdk.
Mørup .....	14 - 4 - 1 -
Førstballe .....	8 - 4 -
Trollerup .....	6 -
Thyrild .....	5 - 5 - 3 - 2 Alb.
Sædoue .....	34 - 2 - 2 -
Lihme. Jordskyld	67 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk.
Skov...	2 - 5 - 2 - 2 Alb. 70 - 1 - 3 - 2 -
Lihmschou. Jord.	27 - 3 - 2 -
Skov...	7 - 2 - 1 - 28 - 2 -
Søgaard. Jord...	8 - 6 -
Skov...	5 - 1 - 2 - 9 - 3 - 1 - 2 -
	<hr/>
	Summa ... 187 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.

MALERKUNSTEN I VEJLE AMT  
— MED SÆRLIGT HENBLIK  
PAA LANDSKABSSKILDNINGEN I VEJLEEGNEN

Af Forfatteren *Niels Th. Mortensen*.

**D**er var udtalt Ønske om, at denne Oversigt skulde omfatte Kunsten (og altsaa ikke blot Malerkunsten) i Vejle Amt. Men Emnet er saa omfattende, at der maatte skrives en hel Bog, hvis man skulde give en nogenlunde udtømmende Skildring af de Kunstværker, som i historisk Tid er skabt i Vejle Amt. Det vilde da være rimeligt at begynde med den store Runesten i Jelling, der er det fornemste Vidnesbyrd, vi ejer i Danmark om Kristendommens Møde med Hedenskabets — det ældste, nordiske Kristusbillede gengivet i en barbarisk Vikingestil . . . .

Ogsaa fra den efterfølgende romanske Stilperiode er der bevaret prægtige Granitskulpturer i Vejle Amt — jeg tænker paa Reliefferne i Øster Starup Kirke fra ca. 1150 (»Sct. Michael og Dragen«, »Ung Mand med en Løve«) og paa Døbefontene i Uth, Hedensted, Stovby og Stenderup Kirker. Hvorfor forresten ikke ogsaa nævne den ejendommelige Døbefont i Øster Starup Kirke — med dens Ormeslyng, der synes mere beslægtet med Jellingstenens Vikingestil end med Østjyllands sædvanlige romanske Løvefonte — — saa

meget mere ejendommelig som Løvemotivet jo paa anden Maade er benyttet i Kirken.

Vi maatte ogsaa ofre nogle Sider paa de betydelige romanske og gotiske Kalkmalerier i Vejle Amt — Jelling (saa groft restaureret, at saa godt som intet af den oprindelige Udsmykning er bevaret), Sindbjerg, Højen, Give, Hedensted, Egtved, Ørum, Sønder Bjert, Smidstrup m. fl. Vi kunde heller ikke lukke Øjnene for den rige Arkitektur, som Valdemarstiden skænkede Vejle Amt. Vi kan nævne hen ved Halvdelen af Amtets Kirker. De fleste er i 13—1400 Aarene bygget om i »gotisk« Stil.

Ved samme Tid lægges Grunden til de Herregaardsbygninger, som især Halvøen mellem Vejle og Horsens Fjorde er saa rig paa: Boller, Palsgaard, Rosenvold, Tirsbæk o. s. v. Vi maa heller ikke glemme Koldinghus! Disse profane Bygninger skifter i de følgende Aarhundreder Udseende i Overensstemmelse med Stilstrømninger syd fra, de fleste af dem kulminerer i en Slags Renaissance omkring Aar 1600.

Fra 1700-Aarene vilde jeg fremhæve de skønne, naive Blomster, som den jydsk Barok har sat i to af Amtets Kirker: Nørup og Engom. Med hvilken kluntet Ynde og primitiv Farveglæde er ikke disse allegoriske og religiøse Billeder malet paa Stolestader og Pulpiturer! —

I nogle af disse folkelige Billeder fra 1700-Aarene kan man godt finde Forsøg paa at skildre lokale Landskaber. Paa Korlaagen i Nørup Kirke (1733) ser man Kristus staa midt i et jydsk Landskab sammen med sine Apostle og pege over mod Nørup løgkuplede Kirke. Karakteristiken i dette Landskab er ikke Billedets stærke Side — det er, som sagt, det naivt koloristiske, der mest fængsler os i den Slags folkelige





Kristus, omgivet af nogle Disciple, peger over mod Nørup Kirke.  
Højre Korlaage i Nørup Kirke, ca. 1733.

Kunst, som vi jo ogsaa kender fra kolorerede Stik, Træsnit og Tegninger.

Hvor mange ubehjælpssomme Gengivelser findes der ikke af Jellinghøjene — af Byerne Kolding, Fredericia og Vejle? Hvor mange karakterløse Skildringer

af Landskabet er der ikke malet i Vejle Amt, indtil man langsomt blev klar over det nationale og lokale Særpræg!

Denne Opdagelse af Vejle Amt — et Danmark en miniature, thi intet andet Amt rummer inden for sine Grænser saa mange landskabelige Modsætninger — begynder i Slutningen af 1700-Aarene.

Underlig er den Tanke, at Danmark ikke har eksisteret som *bevidst Landskab* i mere end halvandet hundrede Aar. Det er Malere som *Erik Pauelsen, Jens Juel, C. W. Eckersberg, P. C. Skovgaard, J. Ths. Lundbye, Dankvart Dreyer, Martinus Rørbye* og *Vilh. Kyhn*, der efterhaanden opdager Danmark for os og lærer os at se vort Fædreland. Tidligere havde vi ikke vidst, hvordan det saa ud. Vi havde ikke kunnet se Skoven for bare Træer og Engen for lutter Græsstraa. De Malerier, vi havde hængende paa vore Vægge, malet af danske Kunstnere, forestillede »antike« italienske Landskaber (med Figurer) og sydtyske Bjergidyller. Det er interessant at lægge Mærke til, hvorledes denne romantiske Paavirkning endnu spores hos de første egentlige danske Landskabsmalere. Saa at sige alle har de malet Møens Klint — Eckersberg, Rørbye, Lundbye, Skovgaard — i mere eller mindre bevidst Mindelse om tysk Landskabskunst.

Denne Mindelse trænger sig ogsaa paa, da Jylland med sine store Bakkedrag og sine dybe Dale opdages hen mod Midten af forrige Aarhundrede. Det var især Himmelbjerget og de østjydske Fjorde, der blev Genstand for Malernes Interesse — baade der og her kan man med lidt god Vilje forveksle en jydsk Udsigt med et Motiv fra Rhinen. I »Mit Livs Eventyr« beskriver *H. C. Andersen* Egnen omkring Silkeborg som »denne

naturskønne Egn, der minder om Schwarzwalds Skovfylde og Skotlands storartede Hede-Ensomhed« ....

I det hele taget er H. C. Andersens danske Rejsebeskrivelser det bedste Eksempel paa, hvor vanskeligt det var — selv for en stor og oprindelig Digter — at faa Øje paa det særprægede i dansk Natur. Han ser ligesom de samtidige danske Landskabsmalere paa Fædrelandet gennem Romantikens tyske Briller. Han kan ikke se en Bakke uden at drømme om Bjerge. »Jeg saa forleden første Gang Marienlyst (ved Helsingør), og de høje Bakker og dybe Gange bragte mig til at troe, jeg vandrede i det sachsiske Schweitz ....« skriver han 1826 i »Fragment af en Reise fra Roeskilde til Helsingør«, hvis »Hovedgade bar aldeles et syddligt Præg, saa man troede at være i en italiensk By ....« Under et Besøg i Odense 1829 staar han en smuk August Aften paa den gamle Slotsbakke i Næsbyhovedskov og ser ud over Landskabet: »Udsigten over den hele Egn langt ud i Stranden fortryllede mig ganske, kun fandt jeg det lidt fladt, og ønskede ret af Hjerteret hos mig, Een af de Mange, der ere saa stærke i Troen, for at han med den kunde flytte mig et lille Bjerg her hen fra Tydskland ....« Paa Silkeborg-Eggen finder H. C. Andersen i 1854 Strækninger, der er »som skaarne ud af det besjungne Schwarzwald«, og den »mørke Enebærbusk« ved Mørksø minder ham om »Italiens Cypres« .... Skagen minder ham om Sahara! »Er Du Maler,« skriver han i 1859, »da følg os herop, her er Motiver for Dig, her er Sceneri for Digting; her i det danske Land finder Du en Natur, der giver Dig et Billed fra Afrikas Ørken, fra Pompejis Askehøider ....«

Hvis vi gaar endnu længere tilbage — til 1700-Aarene — for at danne os et Indtryk af, hvorledes

man dengang betragtede et dansk Landskab — hvis man overhovedet *betragede* det! — er Mulighederne yderligere forringet, baade malerisk og litterært. De Malerier, som kendes fra denne Tid herhjemme, er enten aldeles karakterløse, indtil det udslettende hvad det landskabelige angaar (altsaa rene topografiske Skildringer) eller ogsaa romantisk fantaserende indtil det ukendelige. Den samtidige Naturlyrik svarer (med faa Undtagelser) ganske hertil. Der er bevaret et morsomt Billede af Vejle fra Midten af 1700-Aarene, tegnet af den berømte *C. F. Wadskiær* i følgende tre Strofer:

Jeg giver nu paa nye min Pegaso af Sporen  
*Charmante Weyle-Bye!* man skulde have soeren,  
 For at oplede mig en anden Yndighed,  
 At lutter *Charites* dig havde først bered.

Naar dine Alpes mig paa deres Kiæmpe-Skuldre  
 I Skyen vikler ind, jeg seer din Afgrunds-Dal,  
 Jeg hører *Weyle* Aae saa sagtelig at buldre  
 Og kaster Øyet om i din omgreenet Sal.

Da mener jeg et ny Elysium at finde,  
 Og din skumkruset Aae til *Acheronta* gjør,  
 Dog veed jeg ey engang, du Hierte-Tvingerinde,  
 Om jeg *Elysium* med *Weyle* ligne tør.

Det er værd at lægge Mærke til, at de tre første Malere, som virkelig forsøgte paa at skildre et dansk Landskab set med danske Øjne, alle havde haft intim Berøring med Almuens primitive Kunst — en Kunst i Lighed med den, vi kender fra Engom og Nørup Kirker. *Jens Juel* (født paa Fyn 1745), *Erik Pauelsen* (født i Nørrejylland 1749) og *C. W. Eckersberg* (født i Sønderjylland 1783) er tidligere Haandværkere, hos hvem den senere tillærte akademiske Stilfølelse ikke



Jens Juel: Udsigt over Lillebelt fra en Høide ved Middelfart.  
Slutningen af 1700-Aarene. Thorvaldsens Museum.

forhindrer oprindelig Naturlæde i at komme til Udtryk — hos Jens Juel og Erik Pauelsen ganske umiddelbart, hos Eckersberg mere bevidst og derfor ogsaa med større Konsekvens og med videre Resultat, idet Eckersberg jo blev den egentlige Grundlægger af Naturalismen i dansk Malerkunst.

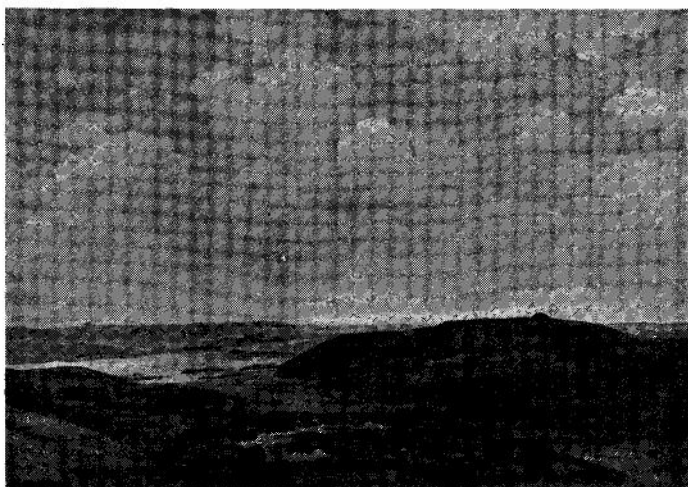
*Jens Juel* har malet flere Billeder fra Lillebælt med Udsigter over jyske Landskaber i Vejle Amt. Paa Thorvaldsens Museum hænger »Udsigt over Lillebelt fra Hindsgavl paa Fyen« med Kolding Fjords skovklædte Skrænter i Baggrunden, og »Udsigt over Lillebelt fra en Høide ved Middelfart«, hvor man har Middelfart Kirke i Forgrunden og ser hen over tre Landtunger, Lyngs Odde, Fredericia og Trelde Næs paa Jyllandssiden og Strib paa Fynssiden. Skønt Jens Juel dyrkede Landskabsmaleriet som en Adspredelse (han var egentlig Portrætmaler) og kun malede i Naturen for at glæde sig over den, fremgaar det ret tydeligt, at han nærrede lignende Forestillinger om et



Jens Juel: Overfart over Lillebelt ved Snoghøi. Maaneskin. 1787.  
Statens Museum for Kunst.

schweizisk Danmark som den anden store, fynske Landskabsskildrer, H. C. Andersen. Der var Reminiscenser af Bjerge og Dale og rivende Floder i Jens Juels Lillebæltsprospekter, selvom der ogsaa var en idyllisk og hjemlig Stemning over dem. Mere fremmedartet virker et Maaneskinsbillede fra 1787, »Overfarten over Lillebelt ved Snoghøi« (Statens Museum for Kunst); her røber han, ligesom i Billeder fra Nordsjælland, sin Begejstring for 1600-Aarenes store, hollandske Landskabsmalere.

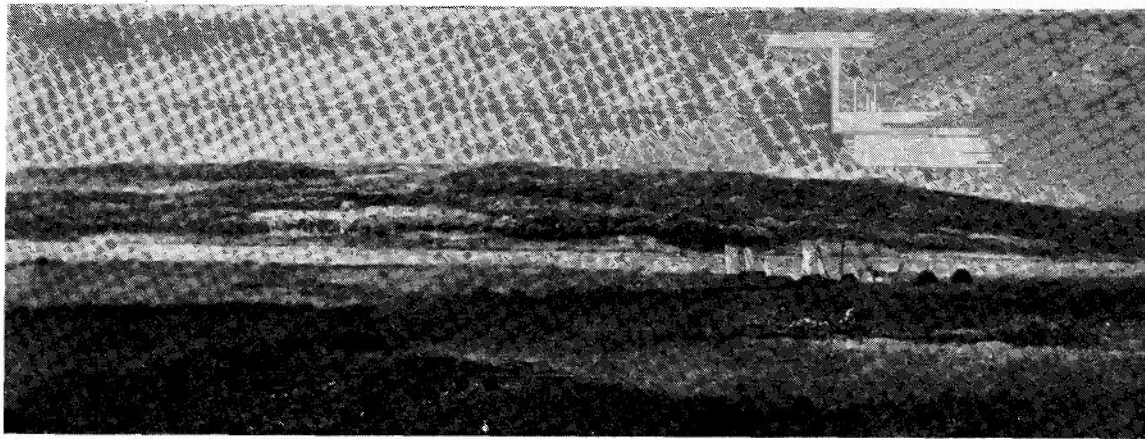
Der gaar et halvt Aarhundrede, før en fynsk Maler, *Dankvart Drejer*, paany forsøger at skildre Østjylland tværs over Bæltet. C. W. Eckersberg og hans Elever er nu i fuld Gang med at »male det kjære Danmark«, som J. Ths. Lundbye udtrykte sig. Men foreløbig har ogsaa de mest Øje for det romantiske Danmark —



Dankvart Dreyer: Landskab ved Tørring set mod Syd, ind i Vejle Amt. 1841. Statens Museum for Kunst.

d. v. s. de Landskabstyper, som vore romantiske Digtere beskriver og besynger. Dankvart Dreyer (f. 1816) har mest malet paa Vestfyn og i Jylland. Det synes især at have været *St. St. Blichers* Landskabsbeskrivelser, som har inspireret ham. I Sommeren 1838 malede han første Gang i Jylland (et Parti ved Silkeborg), og Aaret efter deltog han formentlig i den første Himmelbjergfest; i Blichers Beretning om Festen omtales en Maler, der opholder sig i »den romantiske Egn for at give os de herlige Udsigter paa det magiske Lærred« (se nærmere herom i Leo Swane: »Dankvart Dreyer«, 1921). Det kan næppe have været andre end Dankvart Dreyer.

I de følgende Aar maler Dreyer forskellige Steder i Jylland — dog især op mod Silkeborg Egnen og hovedsagelig Blicherske Motiver (jydske Hedelandskaber) — ligesom de Bakkedrag, han vælger som Motiver paa



Dankvart Dreyer: Udsigt over Lillebelt mod Skamlingsbanken. 1840'erne. Privateje.



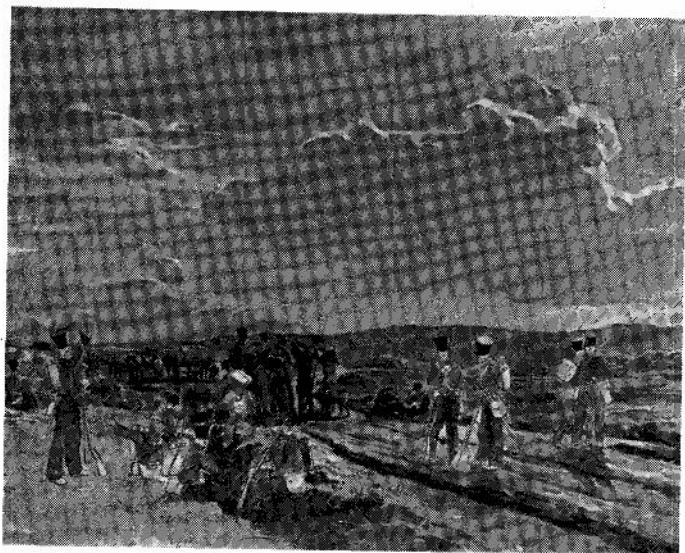
Vestfyn, har et umiskendeligt jydsk, d. v. s. Blichersk Præg. I 1841 malede Dankvart Dreyer ved Salten og ved Tørring; paa Statens Museum for Kunst hænger en Studie fra Tørring Egnen med store Lyngbakker i Forgrunden og med solbelyste Klodeskyer over den lave Horisont.

Fra Søsiden har Dankvart Dreyer »kigget ind« i Vejle Amt; af hans mange Motiver med Udsigt over Lillebælt vil jeg især fremhæve »Udsigt over Lillebælt mod Skamlingsbanken«, der er malet paa Brandsø i Begyndelsen af Fyrreerne. Man ser flere Kilometer af den skovbevoksede jydsk Kyst, der kupler sig op mod Skamlingsbanken i Horisonten.

Under Jyllandsrejsen i 1841 har Dankvart Dreyer gjort Ophold ved Vejle, herom vidner en stor Tegning (signeret Weile 1841) fra Vejledalen — »den fremstiller et Engdrag, der strækker sig ind i Billedet, omgivet paa begge Sider af Bakker med Lyng og Træpur . . . . Over den hele Tegning er der et vidunderligt Sollys og Varme.« (L. Swane.)

Dankvart Dreyers Skæbne blev tragisk. Maaske fandt han ikke tilstrækkelig Forstaaelse i Tiden for sin Kunst, maaske stillede han ogsaa for store Krav til sig selv — efterhaanden holdt han helt op med at male, og han døde som en fordrukken Særling paa et Husmandslod i Barløse ved Assens, kun 36 Aar gammel. I Dag anses han for en af vore betydeligste Landskabsskildrere fra 1800-Aarene.

Ogsaa andre af de meget talentfulde Malere, som var med til at »opdage« Danmark, døde unge, f. Eks. J. Ths. Lundbye, Carlo Dalgas og Christen Købke. For de to førstnævntes Vedkommende bærer Krigen 1848—50 Skylden — Lundbye faldt i en af Krigens første Maaneder, Dalgas en af dens sidste Dage.



Carlo Dalgas: Soldater holder Hvil i Landskab ved Bredballe.  
(I Baggrunden Skovene ved Munkebjerg.) 1848. Privateje.

*Carlo Dalgas* (f. 1821) deltog som Frivillig i Tre-aarskrigen. I Sommeren 1848 laa han som Commandersergeant indkvarteret i Bredballe ved Vejle. I sit Tornyster medbragte han en stor Tegneblok, »heri gjorde han i Sommerens Løb en Del overordentlig fine og smukke Tegninger, mest af Heste og Dragoner. En af dem, Heste for en Kanon, er betegnet 5<sup>te</sup> Juli, Kolding . . . .« (Rigmor Bendix: »Carlo Dalgas«, 1901). Opholdet i Bredballe strakte sig fra Midten af Juli til hen i September, kun afbrudt af nogle Dages Feltvagt i Vingsted Kro.

I Bredballe tegnede og malede han bl. a. nogle ret store Hedelandskaber (Akvarel): »Hedelandskab, Bredballe 9. August 48«, »En Hedevej«, »Aldebertsminde ved Vejle« og »Soldater holder Hvil«, der alle lader os se det nu saa frodige Agerland ved Bredballe

som brede brune og røde Lyngbanker med den blaa Fjord og Munkebjergs grønne Skov i Baggrunden. I den sidstnævnte Akvarel er dog kun Landskabet laant fra Bredballe, mens Figurerne er udført efter en tidligere Tegning fra Sønderjylland: »Bivouak paa Retiraden fra Haderslev, 30te Juni«. Foruden disse Akvareller kendes en Del Tegninger af Dalgas: »Skovbakke ved Vejlefjord«, »Højdedrag ved Vejlefjord«, »Bredballe«, »Sejltur paa Vejlefjord« o. s. v., alle fra August—September 1848. Saavel Akvareller som Tegninger minder stærkt om Vennen, Johan Thomas Lundbyes Stil, lidt uroligere i Kompositionen, mere hektiske og »spidse« i Farven, men baaret af de samme nationale Idealer.

*Lorenz Frölich* har engang udtalt: »Jeg synes, at Lundbye var dansk, men jeg synes, at Dalgas blev det.« Denne Udtalelse er saa meget mere bemærkelsesværdig, som Dalgas' kunstneriske Gennembrud finder Sted omkring 1848. Hans Bredballe-Billeder, der omfatter ca. Halvdelen af hele dette Aars Produktion, peger frem mod en Frigørelse. Det er, som om Dalgas her ved Vejle Fjord — borte fra P. C. Skovgaards og J. Ths. Lundbyes Paavirkninger — begynder at udvikle sin personlige, mere livlige Opfattelse af Landskabet, om end helt i de samtidige Kammeraters Aand.

Ikke mindst paa Tegningens Omraade skal man være meget kyndig for at skelne de samtidige Kunstneres Streg fra hinanden. Man lagde ikke som i Nutiden hele Vægten paa et personligt Særpræg — det var mindre Personens end Nationens aandelige Frigørelse, der var Idealet. Carlo Dalgas' smaa Genreskitser, f. Eks. »Dengang jeg drog af Sted« (tegnet i Bredballe 1848) viser ikke blot samme luftige Blyants- og Penneteknik, men ogsaa samme naive Enkelhed

som *Vilhelm Pedersens* H. C. Andersen-Illustrationer, der jo igen minder om Lundbye, Købke, Constantin Hansen, Marstrand, Sonne o. s. v.

I Sommeren 1848 havde Vejle Amt ogsaa Besøg af *Martinus Rørbye* (f. 1803), som allerede havde »opdaget« Skagen under sin første Jyllandsfærd 1830, og som senere tre Gange — 1833, 1847 og 1848 — foretog længere Studierejser i Jylland. Rørbye har i et Brev, skrevet i Vejle den 15. Juli 1848 (gengivet i »Personalhistorisk Tidsskrift«, Aarg. 1950), fortalt om sine Indtryk af Vejle Egnen: »... vi .... havde igaar Eftermiddags en meget smuk Tuur herifra Byen ud til Greis Mølle. Leutenant Lundbye (en Broder til Joh. Ths. L.) er hær vor Veiviiser i denne virkelig romantiske Egn .... Du vil troe Dig hensat i de smukkeste Egne af Sydtyskland, thi dansk skulde man ikke troe at disse Omgivelser vare .... I Eftermiddag .... agerede Lundbye paanye Veiviser ud til Tirsbei (skal være Tirsbæk ved Bredballe Strand), hvor Egnen om muligt er endnu smukkere end Dalen ved Greis....«

Der foreligger intet om, at Rørbye har tegnet (end-sige malet) i Vejle Egnen, hvor imod der er bevaret en farvelagt Skitse, som et Par Dage tidligere er lavet i Kolding: »Søndergaden i Kolding, set mod Syd. En Forpost til Hest«. Et Maleri med et lignende Motiv blev paabegyndt, men ikke fuldendt inden Rørbyes Død i August Maaned samme Aar.

At Vejle Egnen har øvet en stærk Draging paa de romantiske Landskabsmalere fremgaar jo ret tydeligt saa vel af Dalgas' Billeder som af Rørbyes Brev; men som kunstneriske Dokumenter er Dalgas' Malerier og Tegninger ikke de mest overbevisende Eksempler — alene af den Grund, at han ikke selv valgte Kvarter ved Vejle Fjord. Derimod er det ikke tilfældigt, at

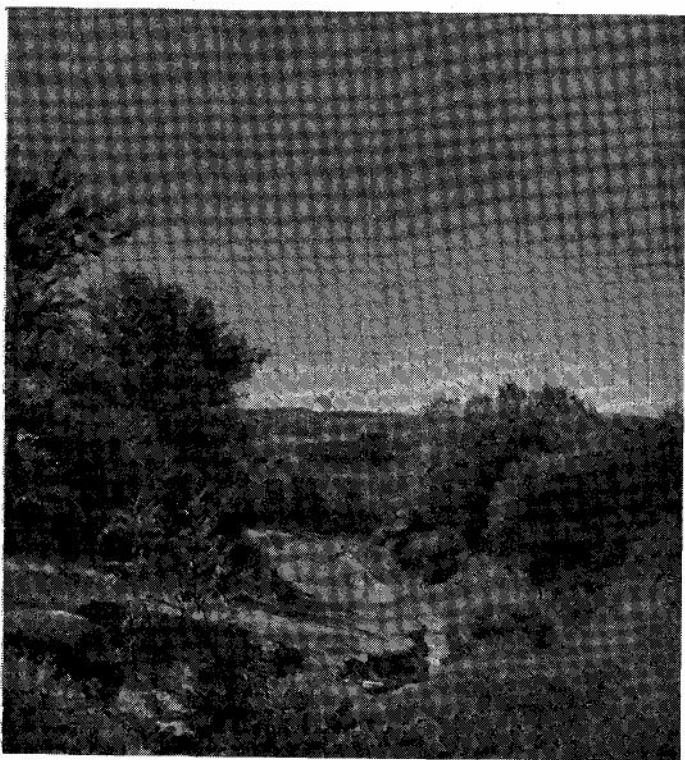


P. C. Skovgaard: Parti fra Vejledalen. 1852.  
Den Hirschsprungske Samling.

P. C. Skovgaard, Constantin Hansen og Vilh. Kyhn slaar deres Staffelier op i denne østjydske »Bjergegn«.

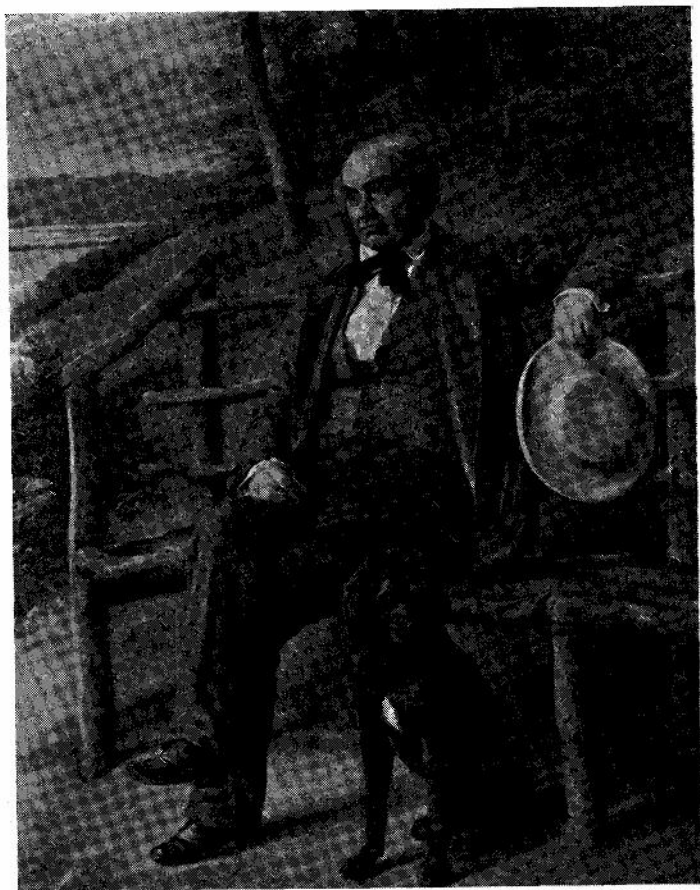
*P. C. Skovgaard* (f. 1817), der maler langt de fleste af sine monumentale Skovbilleder paa Sjælland, fik allerede saa tidligt som i 1852 Øje paa Vejle Egnens Skønhed; fra dette Aar skriver sig hans »Parti fra Vejledalen«, som nu hænger paa Den Hirschsprungske Samling. Det er et Billede fra Vejle Enge i Høslættens Tid. Folkene er i Færd med at sætte Høet i Stakke; i Forgrunden, nær Aaens Løb, tygger brogede, trinde Køer Drøv. I Baggrunden ses de skovklædte Skrænter ved Ribe Landevej. (Billedet er omtalt i Henrik Bramsens »Landskabsmaleriet i Danmark«.)

P. C. Skovgaard besøger atter Vejle i 1860 — fra dette Aar stammer sandsynligvis »Udsigt over Vejle« (omtalt i »Afhandlinger og Artikler af Carl V. Petersen om Kunst«). Med Sikkerhed kan et typisk Skovbillede »Den gamle Vej til Grundet« dateres samme Aar. En Vej snor sig gennem en kratbevokset Skovkløft op fra en Fjordby, der anes i Baggrunden. To



P. C. Skovgaard: Udsigt fra Jellingbakken i Vejle mod Møllebakken.  
Vejle Museum.

høje Studevogne bevæger sig møjsommeligt op ad Vejen. (Billedet er gengivet i »Vejle Bys Historie«, S. 69). Paa Vejle Museum findes en Studie fra den gamle Jellingvej med Udsigt over Aadalen til Møllebakken, formentlig fra samme Periode. I 1867 har P. C. Skovgaard sidst malet paa Vejle Egnen — han opsøger da sit gamle Motiv fra Vejle Enge, hvor han foruden en Del mindre Skitser maler et større »Parti fra Vejledalen« (omtalt i Herman Madsens »200 danske Malere og deres Værker«).



Constantin Hansen: Proprietær Dankwardt Neergaard, Lille Grundet.  
I Baggrunden Vejle Fjord. 1853—54. Vejle Museum.

Formodentlig har P. C. Skovgaard under sine Besøg i Vejle været Gæst hos Proprietær Dankwardt Neergaard paa Lille Grundet. I det mindste var Proprietæren Aarsag til, at Datidens mest fremragende Figurmaler i den senklassiske Stil, *Constantin Hansen*, i August—September 1853 opholdt sig paa Lille Grun-

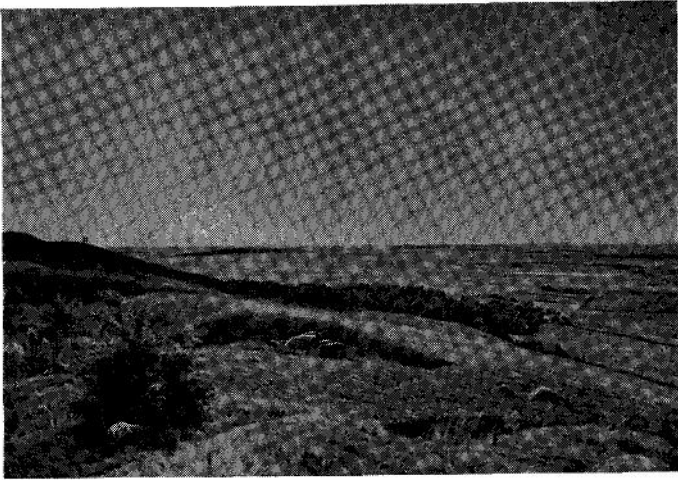


Constantin Hansen: Badende og legende Drengene. Fra Vejle Egnen 1853.  
Den Hirschsprungske Samling.

det for at male et Portræt af Dankwardt Neergaard (Billedet, der fuldendtes i København 1854, hænger nu paa Vejle Museum). Ved samme Lejlighed fik Constantin Hansen (f. 1804) ogsaa malet 5—6 større og mindre Skitser fra Grundet Skov, Grejsdalen og Vejledalen.

Af disse må særligt fremhæves en »Udsigt fra Lille Grundet« med et Glimt af Fjorden i Baggrunden, samt et Par Studier af badende og fiskende Drengene ved Grejsdals eller Vejle Aa — Studier til et større Billede »Badende og legende Drengene«, hvis landskabelige Motiv er hentet fra Vejledalen. Dette Billede er et af Constantin Hansens betydeligste naturalistiske Arbejder; det indtager en fremskudt Plads i Malerens Produktion, skønt det aldrig blev gjort helt færdigt. (Billedet hænger paa Den Hirschsprungske Samling; det er afbildet i Emil Hannovers Bog om Constantin Hansen, ligesom Malerens Datter, Elise Constantin





Vilh. Kyhn: Eftermiddag. Motiv ved Bjærgelide i Nærheden af Horsens. 1858.  
Statens Museum for Kunst.

Hansen omtaler det i sin Bog »Smaa Kapitler af et langt Liv«.)

Aaret efter — i 1854 — har Vejle Egnen første Gang Besøg af *Vilhelm Kyhn* (f. 1819), der betragtede sig som J. Ths. Lundbyes og Dankvart Dreyers Arvtager. Han gennemrejste Landet — især Jylland — for at finde karakteristiske danske Motiver, og han gjorde atter og atter Ophold i Vejle Amt. Den 22. Juli 1854 malede han en »Studie fra Vejle. Udsigt over Fjorden mod Byen«, som ejes af Statens Museum for Kunst — et Billede der i Opfattelsen af det landskabelige minder meget om Dreyer. Denne Paavirkning spores ogsaa i et andet af Galleriets Billeder, »Eftermiddag. Motiv ved Bjærgelide i Nærheden af Horsens. 1858«. Karl Madsen har i »Tilskueren« omtalt det som »en af de karakterfuldste Skildringer af dansk Natur, vor Landskabskunst har givet os«. (En Studie til det findes paa Den Hirschsprungske Samling.)



V. Kyhn: Indsejlingen til Vejle Fjord. 1862. Randers Museum.

Vilh. Kyhn blev efterhaanden stærkt stemningsbetonet i sit Maleri; hans Natur var udpræget romantisk, og han fik mere og mere Forkærlighed for Solnedgange og lyriske Valørstudier. Et af hans betydeligste Billeder i denne Genre er malet 1862, »Indsejlingen ved Vejle Fjord«, der hænger paa Randers Museum. Maleren har staaet paa Havnens søndre Side (omtrent hvor nu Thisted & Warrers Kulkran er opstillet) og set ud ad Fjorden. I Forgrunden til venstre ligger Skyttehusodden (men uden Skyttehus). Billedet er holdt i blide lilla, blaa og grønne Toner og virker med sine sælsomme Belysninger meget fantastisk. Samme Aar maler Kyhn paa Halvøen mellem Vejle og Horsens Fjorde, bl. a. »Landskab ved Herregaarden Palsgaard«.

Fra 1867 maa nævnes det ret betydelige »Parti fra Vejlefjord. Eftersommer«, som blev købt af Orla Leh-

mann, hvis Arvinger skænkede det til Aarhus Museum (gengivet i Zahles »Danmarks Malerkunst«). Motivet er hentet fra Munkebjerg, hvor man gennem en Lysning i Strandskoven ser ind over Fjorden mod Vejle. Vilh. Kyhn har ogsaa malet ved Horsens Fjord (omkring 1874) og Kolding Fjord, hvorfra bl. a. kendes et lidt kulørt Stemningsbillede, »Ved Kolding Fjord«, 1876, med Skyer paa Himlen og mange Farver i Vandet; i Forgrunden ses en Jolle bundet til en Pæl.

Paa Den Hirschsprungske Samling hænger et »Parti fra Vingsted i Nærheden af Vejle«; det er dog ikke malet af Carlo Dalgas, der — som tidligere nævnt — laa i Feltvagt ved Vingsted Kro i nogle Dage; det er derimod signeret af Skovgaard-Eleven *Anton Thorenfeld*, hvis fint stemte Landskabsstudier længe blev overset paa de store Udstillinger, hvorfor han en Tid maatte ernære sig som Sanger. Han debuterede paa Det kongelige Teater som Operasanger i 1869 — samme Aar som Vingsted Partiet er malet.

Saa gik der en halv Snes Aar. Munkebjerg Epoken begynder . . . .

Der har ofte været skrevet om Himmelbjerget i Forbindelse med Maleriet, hvorimod man leder forgæves efter nogen Redegørelse for den Kunst, som har Tilknytning til Munkebjerg (bortset fra en Artikel af undertegnede i »Berlingske Tidende«, Aftenavisen 8. Juli 1942), skønt Hotellet paa Bjergets Top rummer en Samling Billeder, der er blevet til i Tiden fra omkring 1885 til 1925 paa den Maade, at de Malere, der har boet paa Hotellet, betalte for deres Ophold med Kunst. Billederne kan ikke taale Sammenligning med den tidligere Samling paa Brøndums Hotel paa Ska-

gen; men de belyser dog ganske godt Strømningerne inden for dansk Landskabskunst i disse Aar.

Inden vi træder indenfor i Malerisamlingen, vil det være naturligt først at ridse Hotellets Historie op:

*Munkebjerg* — Navnet kunne tyde paa, at der tidligere har ligget et Munkekloster paa Stedet. Gamle Folk fortæller da ogsaa, at der i Udkanten af Skoven er fundet Rester af en gammel Mur. Et og andet ved Skovens Flora — f. Eks. er Munkebjerg det eneste Sted i Landet, hvor Taxtræet vokser vildt — kunde ogsaa nok tyde paa, at Stedet engang har været beboet af Munke. Som yderligere Støtte til denne Teori kan anføres et Sagn, der har Forbindelse med en stor Sten, som ligger ved Søen neden for Bjerget.

Sagnet fortæller, at der boede en Trold paa den modsatte Side af Fjorden, ovre ved Bredballe, og at denne ugudelige Skabning følte sig generet af Lyden fra Kappellets Klokker i Klosteret paa Munkebjerg. En Dag blev han saa irriteret, at han tog en vældig Sten og kastede den over mod Klosteret. Imidlertid naaede den ikke sit Maal, men faldt ved Foden af Bjerget, hvor den slog et mægtigt Hul, der dannede en Sø.

Stenen er virkelig taget op af Søen engang i Slutningen af 1800-Aarene, og Stenen har virkelig den Dag i Dag Mærker af Troldens Kæmpehaand; man kan tydeligt se, hvorledes Haandfladen og de fem vredladne Fingre har krummet sig ned i den graa Granit.

Stenen har været Genstand for videnskabelig Undersøgelse, og der foreligger i en Afhandling en Udtalelse om, at Mærkerne stammer fra Bronzealderen, idet man har fundet lignende Mærker paa Bronzealder-Sten i Skaane!

Udraabstegn fordi en af Egnens gamle Mænd har

fortalt mig, at Mærkerne paa Stenen er udhugget af en gemen Stenhugger fra Vejle.

Manden, der gav mig denne Oplysning (i April 1942), var en Søn af *Ole Nielsen*, Grundlæggeren af Munkebjerg. »Min Far,« sagde han, »syntes, at naar nu Folk havde lavet den Historie om Trolden og Stenen, saa kunde han lige saa godt digte lidt videre paa den — ja, og det gjorde han saa paa den Maade, at han lod en Stenhugger fra Vejle lave de Mærker, den nu har!«

Efter denne foruroligende Afsløring følte jeg Trang til at gaa lidt dybere til Bunds i Munkebjerg-Mysteriet, og det viste sig nu, at Ole Niensens Søn ogsaa kunde oplyse, at Munkebjerg slet ikke var noget gammelt Stednavn. Slugten op til Munkebjerg havde i ældre Tider (saa sent som omkring 1870) heddet Bøgilddal; Munkebjerg fik først dette Navn, da Ole Nielsen i 1878 grundlagde et Traktørsted paa Højdedraget over Bøgilddal. Ole Nielsen, som drev en lille Gaard lidt længere inde i Landet, havde lagt Mærke til, at Folk fra Vejle ofte sejlede her ud til Bøgilddal og gik op paa Bakken og lejrede sig for at spise medbragt Mad, mens man nød den herlige Udsigt ind over Vejle til Grejsdalen og ud over Fjorden til Æbelø.

Ole Nielsen var en polisk Jyde. Han havde hørt fine Folk inde fra Vejle sige, at Udsigten heroppe fra Bakken var helt schweizisk — og altsaa byggede han sit Traktørsted som en Schweizerhytte og døbte Bakken *Munkebjerg*. Det smagte da i hvert Fald af Schweiz! »Munke«-Navnet tog han fra en Skov, Munkeskoven, der stødte op til Bøgilddal. Men heller ikke denne Skov havde noget med Munke at gøre. Den var blot opkaldt efter dens tidligere Ejer, den onde Herremand fra Hvilbjerggaard, Hans Munk.

Aaret efter, at Ole Nielsen havde grundlagt Traktørstedet paa Munkebjerg, blev der (1879) i nogen Afstand fra Schweizer Pavillonon bygget et straaetækt Hus, som dog først i 1880 udvidedes til Beboelse. I 1879 begyndte ogsaa en lille, skrøbelig Dampbaad »Delphin« at sejle Udflugtsgæster fra Vejle til Munkebjerg, og med denne Baad ankom *Godfred Christensen* (f. 1845) i Sommeren 1880 til Bjerget for at male sit første Billede herfra. Ganske vist mente Ole Niensens Søn, at Godfred Christensen tidligst kom til Munkebjerg omkring Midten af Firserne, og at han da var nyforlovet, idet der paa det Sted, hvorfra han malede sit første Munkebjerg-Billede, blev anbragt en Bænk, som blev opkaldt efter hans Forlovede, Johanne Søndring. Ole Niensens Søn maa dog huske forkert paa dette Punkt. Godfred Christensen blev gift i Maj 1882, og hans første Munkebjerg-Billede er dateret 1880.

Godfred Christensen var Elev af F. C. J. Kiærshou, der malede danske Landskaber i idyllisk-romantisk Stil efter sydtyske Forbilleder; denne Opfattelse prægede ogsaa Godfred Christensen, der især søgte sine Motiver paa Bornholm, i Himmelbjerg Egnen og ved Vejle Fjord. Om Vejle Fjord har han udtalt: »Det er i mine Øjne det mest romantiske og karakteristiske Udtryk for Østjylland, jeg har set — og det overgaar næsten Himmelbjerget . . . .«

Godfred Christensen var samtidig en stor Beundrer af P. C. Skovgaard, og i sine bedste Landskaber fjerner han sig fra Kiærshous sværmeriske Teaterstil og nærmer sig den blide Monumentalitet og den plastiske Ro, som var ejendommelig for Skovgaard. Godfred Christensen har flere Gange direkte opsøgt Skovgaards Motiver i Nordsjælland, ved Møens Klint og — i Lille Grundet Hulvej.

Christensen var en af de første danske Malere, der lagde sig efter den moderne, franske Spartelteknik, hvilket gav hans Billeder en stoflig Virkning, som Forgængernes savnede. Dog tog sommetider hans virtuose Haandelag og romantiske Gemyt Magten fra ham — mange af hans Landskaber er kun forbløf-fende Illusioner.

Sit første Besøg aflagde han som sagt i Vejle 1880, da han malede dels i Vejledalen (atter et P. C. Skovgaardsk Motiv!), dels paa Munkebjerg. I 1882 var han igen i Vejle, malede 3 Billeder, hvoraf 1 fra Munkebjerg. I 1885 maler han et enkelt Landskab fra Vejlefjord, og først fra 1890 finder vi ham hvert Aar (sammen med Familien) paa Munkebjerg. Der er Billeder med dette Motiv dateret 1890, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 1901, 02, 03. Hans Hovedværk — et Motiv fra Munkebjerg — dækkede i Tyverne en hel Væg i Grev Moltkes Palæ. Jeg ved ikke, om Billedet stadig befinder sig der. En af hans fineste Studier »Munkebjærg. Skovbakken og Fjorden mod Vest. I Baggrunden Vejle« er malet 1890 og findes paa Den Hirschsprungske Samling. Godfred Christensen har vel malet hen ved et halvt Hundrede Billeder med Motiv fra Munkebjerg.

I Sommeren 1889 havde der været en stor Kapsejlad paa Vejle Fjord, og Deltagerne skulde spise Middag paa Munkebjerg. Ved denne Lejlighed lod Munkebjergmanden, som Ole Nielsen i daglig Tale kaldtes, Hotellet udvide med en Spisesal, der fik »spanske« Vægge. Da Godfred Christensen i 1890 kom og saa disse Vægge, sagde han til Ole Nielsen:

»Det ser ikke godt ud med de bare Lærredsvægge. De skulde lade dem dekorere!«

»Hvem mon der skulde gøre det?«



Godfred Christensen: Den østjyske Jernbane ved Munkebjerg omkr. 1880. Malet ca. 1890.  
En af de »spanske« Vægge paa Hotel »Munkebjerg«.



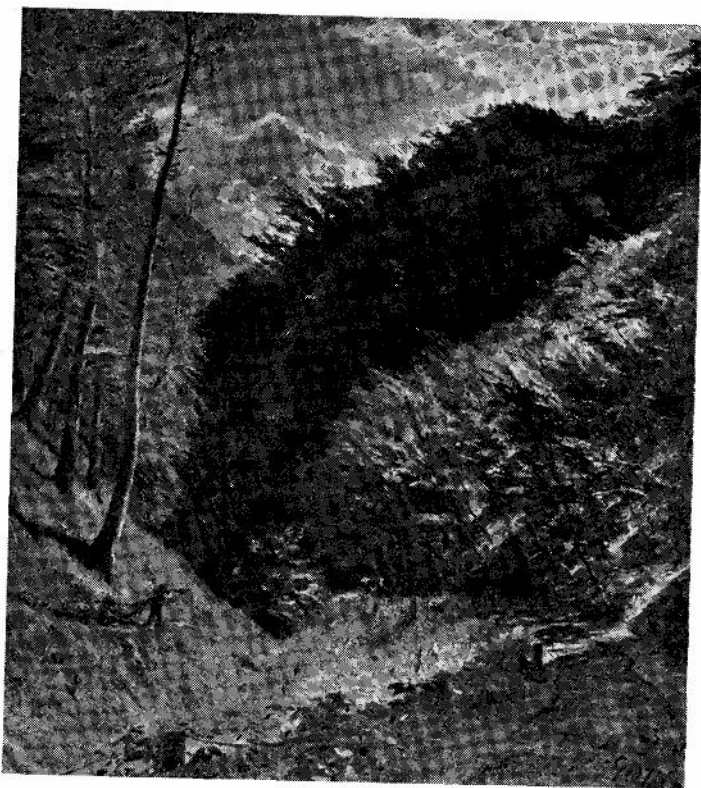
»Ja, De kan jo for Eksempel lade mig begynde!«  
Og derved blev det. Dog satte Godfred Christensen den Betingelse for sin Meddelagtighed i Dekoreringsen, at ikke enhver Fusker kunde faa Lov til at male paa de »spanske« Vægge.

»Jow,« sagde Munkebjergmanden, »men saa bliver Professoren nødt til at være Censor, for a har jo ingen Forstand paa de Dele.«

Godfred Christensen paatog sig det strenge Hverv, og dermed var ikke blot Begyndelsen lagt til Malerisamlingen paa Munkebjerg; men Samlingens Udvikling var ogsaa fra første Færd bragt inden for visse Rammer.

Godfred Christensen udførte to store Dekorationer, hver paa tre Vægfelter. Det ene Billede viser den ensporede Banelinie set i Retning af Vejle fra det Sted, hvor nu Munkebjerg Station ligger. Dog er Billedet ikke helt naturtro. Som den Elev af Kiærshou, han egentlig var, har han idealiseret Landskabet hen imod sydtysk Bjergromantik, gjort Kløften dybere og givet Stedet et mere vildsomt Præg, end det i Virkeligheden havde. I den anden store Dekoration har han hentet Motivet nede fra Skovsøen, hvorfra man ser op mod Bjerget med den straatækte Hotelbygning for Enden af Trapperne og Schweizerpavillonen lidt til højre.

Den næste Maler, der fik Lov til at fortsætte Dekoreringsen, var *I. U. Bredsdorff* (f. 1845), der ligesom Mesteren selv lavede to trefløjede Billeder. At Bredsdorff var Elev af Kyhn, ser man tydeligt i det store Stemningsbillede fra 1891, der viser en fantastisk Solnedgang over Vejle Fjord. Det minder stærkt i Følelsen om det tidligere omtalte »Indsejlingen til Vejle-fjord«, som Kyhn malede i 1862; Bredsdorffs Opfattelse er lige saa ejendommelig i Farven, men mindre



Godfred Christensen: Lille Grundet Hulvej. 1906. Hotel »Munkebjerg«.

naturligt overbevisende. Pudsigt nok har for Resten ogsaa Godfred Christensen benyttet Kyhns Motiv og Kyhns ejendommelige Belysning i en mindre Studie fra 1896 (findes paa Munkebjerg).

Mindre interessant end Bredsdorff er den næste, som faar en »spansk« Væg overladt til kunstnerisk Udsmykning, nemlig *A. O. Hermansen* (ogsaa 1891), der vel nærmest var Dyremaler. I Skovbillederne tramper han lige i Godfred Christensens Spor. Hans Billeder er temmelig overfladiske Dekorationer.

Ganske vist betragtede Godfred Christensen selv ogsaa sine store Billeder paa Munkebjerg som kun Dekoration. Da Marinemaleren *Chr. Blache* (f. 1838) i 1896 fik overladt tre »spanske« Vægge til Udsmykning, og Godfred Christensen hørte, at han ønskede Rammer om Væggene, sagde han (ifølge Ole Nielsens Søn):

»Det var nu ikke Meningen, at det skulde være Malerier; men vil Blache lave Malerier, saa vil jeg ogsaa!«

Hvorpaa han for Enden af Salen malede sit skønne Skovbillede »Lille Grundet Hulvej«.

Hvorvidt den før omtalte Hermansen stod i Elevforhold til Godfred Christensen, er mig ubekendt. Derimod oplyser Rikard Magnussen i sin Bog om Godfred Christensen, at *Hans Agersnap* (f. 1857), en Møllersøn fra Vejle Egnen, som gift, 25-aarig Landmand kom med sine Skitser til Professoren fra Munkebjerg for at spørge ham til Raads. »Agersnap traadte forlegent ind for første Gang i min Malerstue, tilsneet fra Top til Taa og med en Rulle Studier under Armen,« fortæller Godfred Christensen. »Hans mærkeligt fine Personlighed stod i paafaldende Modsætning til hans halvt bondeagtige Klædning og til den faste, jyske Selvfølelse, hvormed han sagde »A« om sig selv.« Ved sit Giftermaal var han blevet økonomisk fritstillet, og paa Godfred Christensens Raad gik han et Par Vintre paa Krøyers Atelier, og han blev fra 1889 en trolig og stærkt paaskønnet Charlottenborgudstillers med udpræget Forkærlighed for Vinterbilledet og for Sneen, den han selv, som et Slags Fremtidssymbol, havde ført med sig, da han første Gang mødte op hos den ikke mindre udprægede Sommermaler for at faa stillet Horoskopet . . . .

I 1892 blev det Hans Agersnaps Tur til at male en

trefeltet Dekoration paa de »spanske« Vægge i Hotel Munkebjergs Spisesal. Hans store Billede viser et Hede- og Moselandskab og er — trods Størrelsen — fuldt af intim Skønhed i Skildringen. Agersnap har dog ogsaa malet Munkebjerg Motiver. Paa Skattekontoret i Vejle hang i Tyverne og Trediverne to meget store Lærreder, hvoraf i hvert Fald det ene var hentet fra Munkebjerg. Jeg fik engang oplyst, at begge Billeder havde hængt paa en Vejle Restaurant; men Navnet kendtes ikke. Siden har jeg spekuleret paa, om ikke disse to store Agersnap Dekorationer, der var endt paa Vejle Skattekontor, oprindeligt har været malet til et Par »spanske« Vægge paa Munkebjerg? Saa sent som i 1923 blev den sidste Vægtavle i Spisesalen paa Munkebjerg udfyldt af *Gyde-Petersen* — Billedhuggeren, der blev Dyrehavemaler. Kan det tænkes, at Agersnaps Dekorationer har maattet vige Pladsen for Gyde-Petersens?

Hans Agersnap boede en Del Aar i Mølholm ved Vejle, og han malede i denne Periode en lang Række Billeder med Motiver fra Vejles Omegn, især Søndermarken og Vindingland. Jeg har ogsaa Lyst til at nævne det morsomme Interiør med Evald Tang Kristensen, som hænger paa Frederiksborg. Man ser Folkemindesamleren i Færd med at nedskrive Overleveringer, som en Almuekvinde fortæller ham....

Men vi vender tilbage til Malerisamlingen paa Munkebjerg, der ikke blot bestaar af »spanske« Vægge. Betalingen for et Hotelophold erlagdes ogsaa i Form af mindre Skilderier — for Hovedpartens Vedkommende malet af Godfred Christensens Folk, d. v. s. Malere, der fortsætter Linjen *Skovgaard* — *Kyhn* — *Godfred Christensen* — *Bredsdorff* — *Agersnap*. Den bliver jo rigtig nok noget tynd, efterhaanden som den

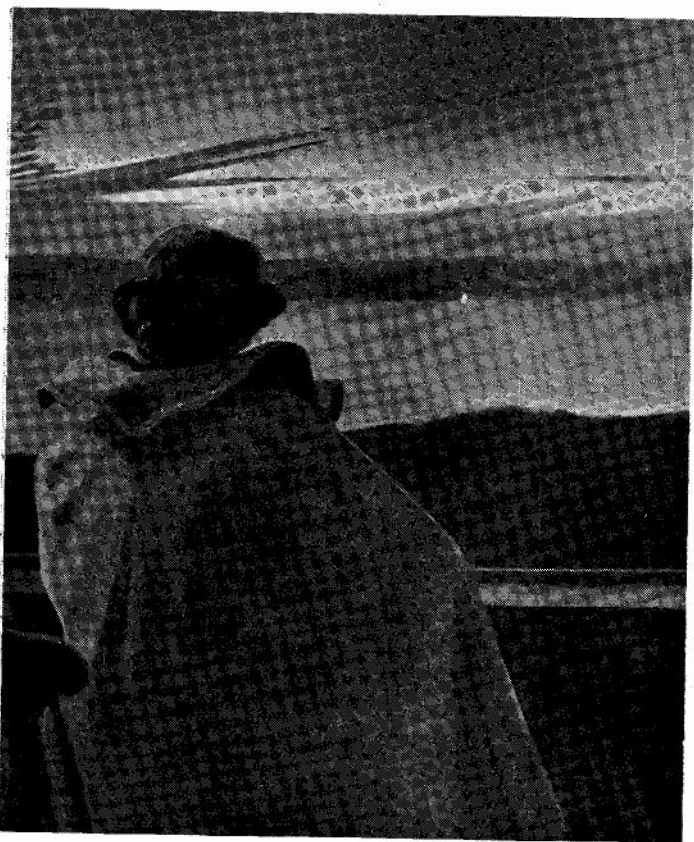
udarter gennem *Georg Emil Libert*, *E. Wennerwald* og *P. Mønsted* for at ende med Navne, som det er uforstaaeligt, at den strenge Professor har kunnet lade slippe gennem Naaleøjet.

Men foruden de Malere, der samlede sig om Godfred Christensen og sammen med ham dannede den egentlige Kunstnerkoloni paa Munkebjerg, har dog ogsaa andre Malere aflagt Besøg hos Ole Nielsen — saaledes *Viggo Johansen*, *Agnes* og *Harald Slott-Møller*, *Carl Forup* og *Ejnar Wegener*.

*Viggo Johansen* har malet et ypperligt Portræt af Munkebjergmanden, et rigtigt Filurhoved, straalende af jovialt Lune. I Sammenligning med dette Portræt er Gyde-Petersens Buste af Ole Nielsen (foran Hotellet) en temmelig død Ting.

Omkring Aarhundredskiftet opholdt Ægteparret *Slott-Møller* sig paa Munkebjerg, hvorfra bl. a. det fra Reproduktioner saa kendte Sommeraften-Billede med de tre unge Kvinder paa Stranden stammer. Endnu betydeligere er dog »Sct. Hansaften. Udsigt fra Munkebjerg«, 1904, der viser en Kvinde siddende paa Hotellets Altan, stirrende ud over Fjorden, paa hvis nordlige Bred man ser Sct. Hansbaalene blusse i den dæmrende Nat. Kvinden bærer en rød Kappe, hvis dunkle Glød mod den dybblaa Himmel er saa vidunderlig malt, at man alene for denne Oplevelses Skyld gerne tilgiver Harald Slott-Møller (f. 1864) alle hans senere symbolistiske Vildfarelser. Ubegribeligt at dette Billede, der indtager en fremtrædende Plads i Malerens samlede Produktion, ikke var med paa Mindeudstillingen efter hans Død!

Siden Midten af Tyverne er Malerisamlingen paa Munkebjerg ikke blevet udvidet. Med Godfred Christensens Død i 1928 blev der sat Punktum for en Sam-



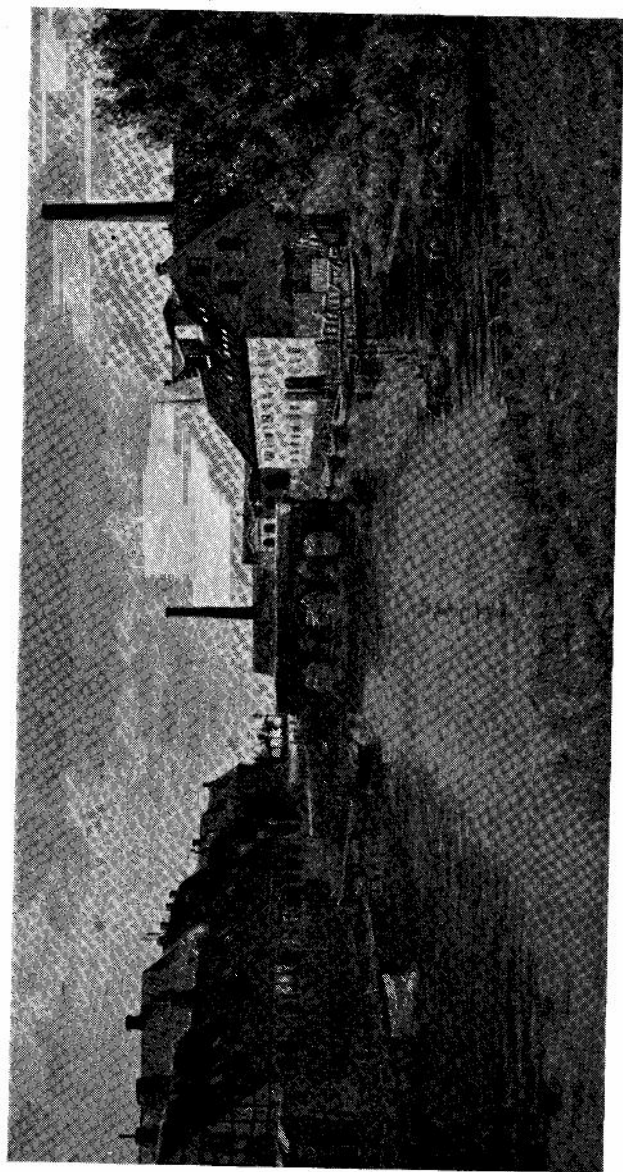
Harald Slott-Møller: Sankt Hans Aften. Munkebjerg. 1904(?)  
Hotel »Munkebjerg«.

ling, hvis kunstneriske Garant den gamle Professor var. (I den senere Tid er Samlingen paa Munkebjerg begyndt at blive udstykket.)

Omkring Aarhundredskiftet vrimlede det med baade skrivende og malende Talenter i Vejle. Af Skribenter kunde foruden *Harald Kidde*, der var det selvfølgelige Midtpunkt for begge Lejre, nævnes *Niels Jeppesen*,

*Niels Th. Thomsen* (senere Wilde-Forsker og Dr. phil.) — og uden for Kredsen som ung Haandværker: *Anton Berntsen*. Af Malere var der en hel Bande: *Siegfred Neuhaus, Poul Busk, Vald. Jørgensen* (en Broder til Digteren Johannes Jørgensen), *Carl Forup, Aage Bernh. Frederiksen, Knud Windfeld-Hansen, Christopher Lohse* og *Ejnar Wegener*. Nogle af disse Navne er i Dag kendte, andre fuldstændig glemte, det gælder saaledes *Christopher Lohse*, om hvem Carl Forup engang har oplyst, at han »kom fra Nørup Fattighus« og paa Sygehuset i Vejle blev »opdaget« af Lægen Gregers Fanøe, som satte ham i Malerlære. Han naaede at blive optaget paa Kunstakademiet, men døde efter et Par Aars Ophold i København, vistnok af Tuberkulose i Forbindelse med Underernæring. Der er bevaret nogle Tegninger af ham i vejlensiske Hjem, men jeg har aldrig set noget Maleri fra hans Haand.

Til de mere kendte hører *Ejnar Wegener, Carl Forup, Aage Bernh. Frederiksen* og *Siegfred Neuhaus*, som alle i deres unge Dage dyrkede Vejle Idyllen som malerisk Objekt. *Wegener* og *Forup* har malet mangfoldige Studier langs Grejsdals og Vejle Aær. Alene ud fra disse to Kunstneres Billeder vil det være muligt at rekonstruere det skønne (men usunde) gamle Vejle med dets aabne Aær og mange Alléer fra Sønderbro langs Gammelhavn og Dæmningen til Vesterbro . . . . *Ejnar Wegener* naaede næppe ud over Ynglingestadiet som Maler, alle hans smaa Lærreder røber et fint lyrisk Sind, som dog aldrig helt forløstes i Farven. *Carl Forup* var et mere robust og romantisk Gemyt, der følte sig tiltrukket af den italienske Renaissance, som han forsøgte at omplante i et moderne Malersprog. Jeg synes ikke, det lykkedes for ham. Baade *Aage Bernh. Frederiksen* og *Siegfred Neuhaus* fik en naturligere og



Ejnar Wegener: Gammelhavn, Vejle. Privateje.





Carl Forup: En Byge trækker over Fjorden.  
Hotel »Munkebjerg«.

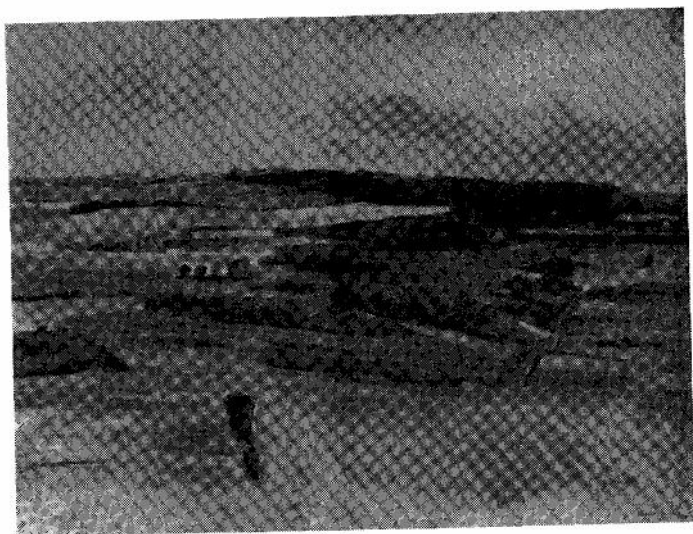
lykkeligere Udvikling som Malere. De fulgte begge Linjen fra den franske Naturalisme, og især Neuhaus har malet betydelige Billeder af den moderate expressionistiske Type. Paa Carl Forups Mindeudstilling paa Vejle Museum i 1939 saa man desværre kun faa af

Forups bedre Billeder, især savnede man nogle af hans mere følsomme Ungdomsarbejder med Gadepartier fra Gammelhavn og Dæmningen og Studier fra Grejsdalen og Engene. Et af de bedste Billeder, jeg har set fra Forups Haand, hænger iøvrigt paa Munkebjerg. Motivet er hentet fra Traktørstedet ved Tirsbæk, ovre paa den anden Side af Fjorden, hvor en Byge jager Gæsterne paa Flugt. Dette Billede røber et Lune og en Situationsfornemmelse, som nok kunde have været udviklet med større Held end den ulykkelige Kærlighed til Renaissancen.

Ogsaa *Ole Olsen* maa nævnes fra denne Tid; men han hørte ikke med til Kredsen omkring Kidde. Han var noget ældre end de andre (f. 1869) og bosatte sig omkring Aarhundredskiftet i Vejle, hvor han en Række Aar var Tegnslærer paa Teknisk Skole. Han havde debuteret paa Charlottenborg, inden han kom hertil, men ret tidligt holdt han op med at udstille. Indtil omkring 1920 malede han en Del Portrætter og Figurbilleder af kendte Vejleensere og nogle Dyrestudier fra Vejle Enge. Der foreligger fra hans Haand kun faa rene Landskaber fra Østjylland, jeg mindes bl. a. at have set et ganske betydeligt Billede med Motiv fra Trelde Næs.

Heller ikke *Carl Fischer* maa glemmes, naar Talen er om Vejle Kunstnere. Han er født i Vejle i Firserne og har levet en Del af sin Barndom her. Siden han i 1898 flyttede til København, har han vist hvert Aar besøgt Fødebyen, og han har hentet Motiver til sine Billeder fra Klakring Egnen, Limskov og Randbøl. Carl Fischer er dog først og fremmest Figurmaler.

Ogsaa *Andreas Friis* har Tilknytning til Vejle Egnen. I Aarene omkring 1918 havde han et lille Husmandslod ved Mørkholt Hage, her holdt han Geder, udrugede



Andreas Friis: Landskab fra Hejlsminde. 1933.  
Tilh. Kunstforeningen for Kolding og Omegn.

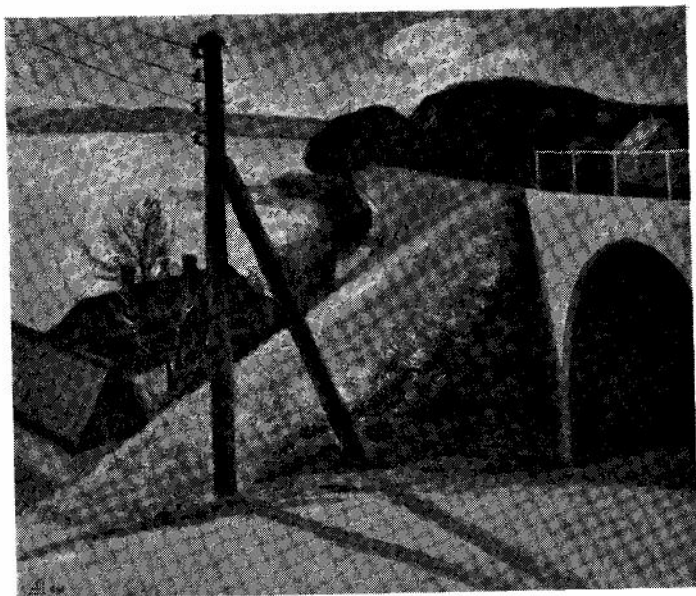
Kyllinger, dyrkede Tobak og — malede sine egne Træer og Marker. Huset nedbrændte i 1920, og Friis flyttede til Sjælland, men indtil 1930 tilbragte han hver eneste Sommer ved Østjyllands Kyster, især Egnen omkring Brejning, hvorfra man husker Billeder af den høje Lerskrænt ved Brejninghoved og af Skovene ind mod Munkebjerg. Han har ogsaa malet i Egnen syd for Kolding, ved Hejlsminde. Et større Landskab herfra findes paa Kolding Museum.

Med Ole Olsens Efterfølger paa Vejle Tekniske Skole, *Victor Jensen*, fulgte en ny Oplømsstring i det vejleenske Kunstliv. Det maa have været omkring 1921, at han havde sin første Udstilling i Vejle — i en Privatlejlighed i Volmersgade. Billederne var — i Forhold til hvad man dengang kendte af Kunst i Vejle — meget moderne og meget franske. Victor Jensen



Victor Jensen: Ved Fjordbaadens Afgang, Vejle Havn. 1927(?)  
Tilh. Fotohandler Johs. Rønvig, Vejle.

var netop vendt hjem fra Frankrig. Den franske Indflydelse — i højere Grad Synsmaaden end Malemaaden — prægede de mange Billeder, han i Aarenes Løb malede i Vejles Gader og nærmeste Omegn. Man kan vist sige, at Victor Jensens Vejle var et lille Paris. Der er i Realiteten ingen Forskel paa de Skitser, han malede paa franske Boulevarder og de Skildringer, han gav af den østjydske Fjordby og dens Folkeliv: »Dans paa Asfalten«, »Torvedag«, »Grundlovsdag i Vejle« o.s.v. Der er en iøjnefaldende Forskel paa de ubevægelige Vejle Idyller, som blev malet af Wegener-Forup Kredsen, og de burliske, socialprægede og stærkt bevægede Snapshots, Victor Jensen gav os af en larmende og skrigende By. Victor Jensen har ogsaa malet adskillige Studier og større Billeder af Landskaber omkring Vejle: Munkebjerg, Søndermarken og Nørreskoven. Ingen af disse kan dog taale Sammenligning med hans



Robert Dueholm Jessen: Tunnel ved Bybæk, Foraar 1941.  
Privateje.

Bybilleder. Victor Jensen havde sin Styrke i Situations-tegningen snarere end i den koloristiske Naturopfattelse.

Som Lærer i Tegning og Malerkunst har Victor Jensen haft stor Betydning for et nyt Kuld af Vejle Talenter, der er skudt op i Løbet af Tyverne og Trediverne; de fleste af efterfølgende Kunstnere har faaet deres første Uddannelse hos Victor Jensen: *Egon Mathiesen, Robert Dueholm Jessen, Bogh Laursen, Georg Poulsen, Ejvind Meldgaard, Olaf Markussen, Ejnar Iversen, Tora Pors* ....

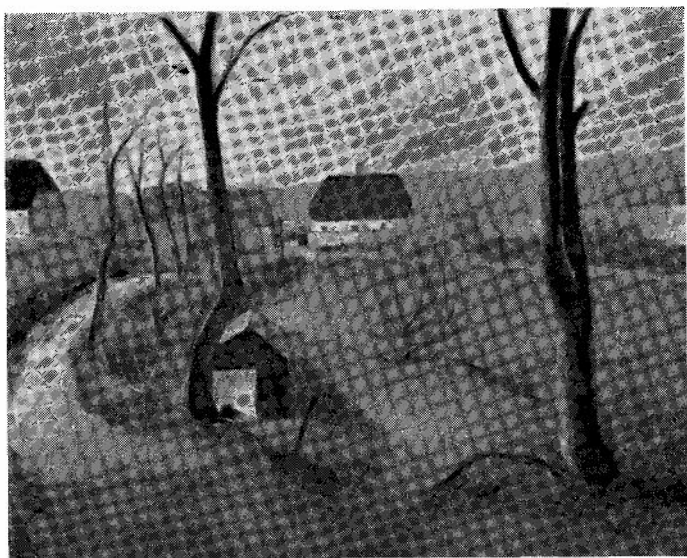
Alle disse yngre Malere har naturligvis paa et tidligt Tidspunkt i deres Udvikling forsøgt at skildre Vejle Egnen ud fra ældre Traditioner; de fleste er



Ejnar Iversen: Lys Sommernat, Hvidbjerg. 1945.  
Tilh. Forlagsboghandler Edv. Henriksen, Odense.

imidlertid ret snart blevet grebet af moderne Strømninger, der har ført dem langt bort fra Landskabskildring i almindelig Forstand. Jeg behøver som Eksempel blot at pege paa *Egon Mathiesens* rent klanglige Figurmaleri à la Legér og *Ejvind Meldgaards* nonfigurative, raffinerede Dekorationer.

Kun om *Robert Dueholm Jessen* kan det siges, at han har fornyet Landskabet omkring Vejle Fjord for os gennem sit Maleri. De Oliebilleder, som han i Løbet af Trediverne malede ved Bredballe Strand, havde en saa personlig lyrisk Tone, at Foraaret siden har mødt mig ved Vejle Fjord med Dueholm Jessens Farver. Af de franske Impressionister har han lært at skildre Lysets Møde med Stoffets — Jordens og Træernes — Tyngde. I Perioder tog Stoffet Overhaand i hans Malerier, de blev tunge og klistrede; han maatte tage Afsked med Vejle Fjord og bosatte sig i Gadbjerg, hvor-



Emil A. Schou: Marts, Bredballe Strand. 1939.  
Privateje.

fra der i de senere Aar er kommet en Række indtrængende Studier fra hans Palet.

*Ejnar Iversen* bor ved Bredballe Strand, men hans fornemste Billeder er skabt paa Hvidbjerg (mellem Fredericia og Vejle). Faa har som han formaaet at skildre Sommernattens Koglerier. Han maler ikke mange Billeder om Aaret, men naar hans følsomme Sind og hans sjældne, koloristiske Evner lykkeligt forener sig i Maleriet, er det altid en Oplevelse.

*Emil A. Schou*, der har levet som Maler i Amerika, har i nogle Aar været bosat ved Bredballe Strand, hvis tunge Bakker og høje Lys han skildrer med et frigjort Blik. Vi kan ikke altid dele hans angelsaksiske Opfattelse af Lokaliteterne, men vi kan anerkende den Alvor, hvormed han søger frem ad sine egne Veje.

Med Dueholm Jessen som Mellemand dannedes i Løbet af Trediverne atter en Slags Kunstnerkoloni ved Vejle Fjord, men denne Gang ved den nordlige Bred, ved Bybæk og Brønsodde. Det var især Malere fra den fynske Sømmenslutning »Germinalen«, der fandt herover, og som den første: *William Hansen*. Han og *Svend Saabye* har under deres Sommerophold fundet mange Motiver ved Vejle Fjord.

Henimod 1940 sprængtes »Germinalen«, og en Gruppe dannede i Stedet »Unionen«, der kom til at bestaa af en ligelig Blanding af Østjyder og Fynboer. Følgende Vejleensere var Medlemmer: *Bogh Laursen*, *Dueholm Jessen*, *Georg Poulsen* og *Henry Fabricius Jensen*. Sidstnævnte, der bosatte sig i Vejle omkring 1930, vil som Landskabsskildrer især huskes for sine myndige, mørkladne Vinterbilleder fra Vejle Havn og Fjord og sine nøgent-forenklede Sommerbilleder fra Vejle Vesteregns fattige Jorder.

Nogle af disse Billeder fører Tanken hen paa *Alfred Mårtens*, hvis Temperament dog er mindre køligt end *Fabricius Jensens*. Det er nok sandsynligt, at *Mårtens* har præget *Fabricius Jensen* baade i hans Opfattelse af Landskabet og i hans maleriske Teknik.

*Alfred Mårtens* er vel den betydeligste og oprindeligste Landskabsskildrer, som har malet i Vejle Amt i dette Aarhundrede. Han er født i Juelsminde (1888), men stod i Malerlære i Nørup, og fra denne Tid stammer nok hans Kærlighed til Vejle Vesteregn. Som nygift bosatte han sig paa Randbøl Hede, og allerede i Begyndelsen af Tyverne har han fundet sin maleriske Form — Farven lægges paa Lærredet med kraftige, impressionistiske Spartelstrøg; Hedeensomhedens Storhed fortolkes af et lyrisk følsomt Sind, der med mandig Barskhed behersker — og fortætter sig i — Maleriet.





Alfred Mårtens: Kongevejen ved Bindeballe. Ca. 1926.  
Privateje.

Hans nærmeste Forudsætning maa være *Hans Smidth*, hvis Motiver med Ildebrand paa Heden han har fulgt op. Mårtens har muligvis maattet kæmpe haardt for at komme fri af denne Paavirkning fra Hans Smidth og St. St. Blicher — der findes brune Billeder fra hans Haand, som er mere illusionære og romantiske end netop maleriske; men til Gengæld har ingen malet Heden med saa glødende røde og dybblaa Farver som han. Hans Billeder kan have en metallisk Tone, der klinger dybt i Sindet. Mon der nogen Sinde er malet

et mere storladent Hedebillede end »Kongevejen ved Bindeballe«? Af hans mange andre Lærreder kan nævnes: »Den gamle Kongevej ved Randbøl«, »Solskin i Hedebakkerne«, »Hedesø i Efteraarssol«, »Staldbakkerne i Store Rygbjerg Hede« o.s.v., o.s.v. Alfred Märtens har ogsaa malet enkelte, mindre betydelige Billeder fra Juelsminde og Trelde Næs.

*Knud Mæhl* er direkte Elev af Märtens og har i en Række Aar haft vanskeligt ved at gøre sig fri af den stærke Paavirkning; men efter at Mæhl er gaaet over til en blødere Penselt teknik, er det lykkedes ham at give mere personlige Udtryk for sit lyriske Gemyt gennem en Række Landskabsbilleder fra Juelsmindeegnen.

*Ingeborg Andersen* i Bjerre Kro befinder sig midt i en desperat Kamp med høje Farver og dybe Skygger for at faa Hold paa sin Opfattelse af Natur og Mennesker. Hun er i mangt og meget beslægtet med *Edith Dueholm Jessen*, hvis Pasteller ogsaa vidner om et ekstatisk Sind.

Inden vi tager tilbage over Vejle for at begive os i Retning mod Kolding og Fredericia, bør vi nok nævne, at en Række vidt forskellige Malere i Aarenes Løb har opholdt sig paa Palsgaard og malet i dens Omegn: *Svend Hammershøj*, *Mogens Gad* og *Olivia Holm Møller* er enkelte af dem.

Vejle har i Aarenes Løb været gæstet af en Mængde Kunstnere, som det ikke er muligt at nævne allesammen. *Soya Jensen* malede omkring 1895 en Serie Prospekter i sort-hvidt fra Vejle Fjord og Nørreskov. *Povl Jerndorff* opholdt sig her for at male et Interiør fra C. M. Hess' Jernstøberier, Marinemaleren *Benjamin Olsen* har malet paa Vejle Fjord, *V. Haagen-Müller* i Bredballe Bakker o.s.v., o.s.v. Den udmærkede Maler,

*Albert Gammelgaard* er opvokset i Vejle, men har — saa vidt jeg ved — ikke virket her; Symbolisten *Jeppe Madsen Ohlsen* har boet nogle Aar i Vejle (og Hornstrup) — han ernærede sig som Kunstklinker—, men Naturen har ikke afsat Spor i hans Kunst; *Robert Steinbach* har drevet Kunsthandel i Byen og forsøgte samtidig at male ved Bredballe Strand; *Jens Nielsen* har i flere Aar boet ved Munkebjerg Strand om Sommeren og malet adskillige expressionistiske Lærreder med landskabelige Betegnelser — de kunde dog lige saa godt være malet i Spanien eller Mexico, hvor han ogsaa holder til. *O. V. Borch* har malet i Søndermarks-skoven, den unge Grafiker *Carl Anton Jørgensen* ved Ribe Landevej, *Carl Østerbye* boede i nogle Somre ved Brejning Strand og malede herfra sine kendte Billeder med en hvid Hest paa en Strandeng foran en Skov.

Fortsætter vi mod Kolding Fjord, passerer vi Elbo Dalen, hvor *Julius Paulsen* (f. 1860) holdt til en Række Somre; han kørte rundt i en Gig og søgte Motiver, som han med let, impressionistisk Haandelag nedfældede paa Lærredet i Løbet af faa Timer. Det ældste Billede, jeg kender af ham fra denne Egn, »Mod Solnedgang. Egnen ved Kolding« stammer fra 1896 og hænger paa Statens Museum for Kunst. Det yngste Billede, »Elbodalen«, er fra 1918; men formodentlig har han malet et anseligt Antal i de mellemliggende Aar paa dette Sted. (Maaske nogen af Læserne kan give nærmere Oplysning herom?)

Paa Aarhus Museum hænger et Billede, »Fra Elbodalen. Varm Sommerdag«, malet af *Otto Haslund*, formentlig under et Besøg hos *Jul. Paulsen*.

Kolding Fjord har ikke i samme Grad som Vejle Fjord været hjem søgt af Malere. Jeg har nævnet Kyhns



Julius Paulsen: Mod Solnedgang. Egnen ved Kolding. 1896.  
Statens Museum for Kunst.

Besøg i 1876; i 1898 har den temperamentfulde *Thorvald Niss* (f. 1842) malet »Koldingfjord«, som ejes af Den Hirschsprungske Samling. En flittig Gæst ved Fjorden var i en Aarrække i Begyndelsen af Aarhundredet *Elise Constantin Hansen*, der er en af Danmarks betydeligste Fuglemalere. Hun ejer ikke Johs. Larsens store Anslag, men er en mere indtrængende Skildrer. Hun boede i mange Aar paa Kirkebakken i Aagaard ved Kolding, malede ogsaa her, men søgte dog især sine Motiver paa Venø i Limfjorden og ved Kolding Fjord.

Kolding By har fostret mange Kunstnere, der iblandt to døvstumme Malere. *Andreas Hunæus* (f. omkring 1814) vil især blive husket for sit morsomme Billede »Store Bededagsaften paa Volden« (1862, Statens Museum for Kunst), hvor man blandt det promenerende københavnske Borgerskab genkender Digterne Chr. Winther og M. A. Goldschmidt. (Paa Kolding Museum

findes et lille, brunt Billede af den gamle Skovmølle ved Kolding, malet af Hunæus i 1848.) Ogsaa den døvstumme *Peter Nicolaj Møller* (f. 1838) var Genremaler, men frem for alt var han Julenissernes Maler. Han skabte en Række Nissefigurer, som er Stamfædre og -mødre til de fleste af de Nisser, vi i Dag møder i Illustrationer ved Juletid.

Omkring 1900 var der i Kolding fire Haandværkerlærlinge, der alle satte sig store Maal som Kunstnere — og naaede dem. Malerne *Kræsten Iversen* og *Arthur Brener* har søgt deres landskabelige Motiver saa langt borte fra Kolding som Bornholm, og *Jens Sørensen* blev jo Dyrehavsbakkens Maler frem for nogen. Den fjerde i Bundtet, *Johs. C. Bjerg*, falder som Billedhugger uden for denne Artikels Rammer. Kun skal vi lige nævne, at Kolding synes særligt disponeret for Billedhuggere og Keramikere. Navne som *Anne Marie Carl-Nielsen*, *Johs. C. Bjerg*, *Carl Martin-Hansen*, *Thomas Hansen*, *Johanne Madsen*, *Jens Thirslund* og *Gustav Hansen* aftvinger unægtelig Respekt.

Blandt de »bornholmske« Malere fra Kolding maa ikke glemmes *Andreas Moe*. Af *C. P. Hansen* har jeg kun set et Par dystre Billeder fra Kolding Egnen, af *N. Ibsen Nielsen* kun et blegt Ungdomsarbejde, der kunde være fra Kolding. *Knud Sindings* Landskaber fra Kolding er vist almindeligt kendte. Kolding har ogsaa Ære af to betydelige Grafikere af den ældre Skole: *S. Clod Svensson* (et af hans kendte, grafiske Blade er »Koldinghus«) og *Aage Roose*. Her kan vi ogsaa nævne Tegneren *Erik Lundgren*.

To af vore betydeligste yngre Malere, *Anton Schrøder* og *N. Chr. Daugaard*, hører hjemme i Kolding. De har begge benyttet sig af landskabelige Motiver i By-

ens Omegn, men ud fra andre Idealer end de ældre Landskabskunstnere, der lagde Vægt paa at karakterisere Lokaliteterne. Schrøder og Daugaard maler Landskabet ud fra rent farveklanglige Synspunkter; de arbejder med Lys og malerisk Stof og interesserer sig mindre for lineær Lighed og optisk Illusion.

Af de yngste Kunstnere i Kolding kender jeg kun *Thomas L. Jørgensen*, som er en talentfuld og særpræget Figurmaler.

Vi vil ikke tage Afsked med Kolding uden at gaa op paa Raadhuset og kigge paa *Otto Baches* »Husarangreb paa den tyske Skanse ved Kolding 23. April 1849«. Det er malet 1901. Landskabet med Koldinghus Ruiner i Baggrunden er vist temmelig konstrueret — paa samme Maade som Landskaberne i de Bataille-Billeder, vi kender fra Fredericia. (Paa Koldinghus findes Rasmus Christiansens kendte Billede af Niels Kjeldsens Kamp med preussiske Husarer paa Landevejen mellem Vejle og Kolding, malet 1931.)

*Niels Simonsen*, *F. C. Lund*, *Jørgen Sonne*, *August Jerndorff* m. fl. har skildret Episoder af Slaget ved Fredericia den 6. Juli 1849; mere fredeligt er *H. J. Hammers* »En Markedsdag i Fredericia, Morgen« (antagelig fra Halvtredserne); men ingen Steder har jeg kunnet finde Billeder, der bidrager til at belyse Landskabsskildringen i Fredericias nærmeste Omegn. Maa-ske findes der ikke saadanne Billeder? Jeg kan tænke mig Muligheden af, at Byen med sine geometriske Gader og ensartede Volde har virket afskrækkende paa romantiske Landskabsmalere.

Man skal helt op til vor Tid for at finde Malere i Fredericia — og saa er det endda hovedsagelig fynske Malere, der ferierer i Sandal . . . .

Jeg indrømmer min Uvidenhed med Hensyn til Fredericia og den landskabelige Skildring; jeg har rettet forskellige Henvendelser til lokale Kunstkere og -samlere for at efterspore Landskabskunst, men alle Svar har været negative. Kan det tænkes, at nogen af Læserne sidder inde med en Viden, som denne Artikel savner? Man bedes da skrive til Forfatteren, for at han ved en senere Lejlighed kan gøre andre Læsere delagtige i disse Oplysninger.

Juli 1952.

# EN KGL. TOLDEMBEDSMANDS KÅR I KOLDING

I BEGYNDELSEN AV 1800-TALLET

Av *Louis E. Grandjean*, København.

De her meddelte personhistoriske oplysninger drejer sig om toldkontrollør *Laurentius Christian Grandjean* (1793—1853). Slægten Grandjean havde i flere generationer haft fast tilknytning til Vestsjælland, hvor L. C. Grandjean kom til verden den 10. maj 1793 på selve Frydendal (Torbenfeldt) slot, hvor faderen *Fr. Chr. Grandjean* var blevet ridefoged 1787 med bolig i slottets sydfløj, indtil han som forpagter trak sig tilbage. Moderen *Anne Cathrine Hansen* var datter av Frydendals møller.

Da L. C. Grandjean var 7 år gammel, kom han til Sæbygård ved Tissø, som faderen havde overtaget i forpagtning av rigsgreve Rantzau Ascheberg. Faderen holdt informator til sine mange børn, den sidste huslærer var cand. theol. *Hans Chr. Storm*, der døde som sognepræst i Øster-Starup-Nebel. Til novemberdag 1813 måtte F. C. Grandjean avstå forpagtningen på grund av økonomiske vanskeligheder, og L. C. Grandjean, der da var 20 år gammel, måtte finde sig en levevej udenfor landbruget, hvortil han vel ellers var bestemt. Han læste til landmåler, denne examen, som *J. L. Heiberg* netop på den tid udtalte sig så foragte-



ligt om. Heiberg ville ikke tage den, da »de fleste landmålere er nogle uhyre klodse, så at jeg egentlig synes, at jeg begiver mig i altfor slet selskab. Thi en landmåler og et umælende bæst er næsten synonyme.«<sup>1)</sup>



Kgl. toldkontrollør L. C. Grandjean.  
1793—1853.  
Miniature av Liepman Fränchel 1823.

Marts 1814 fik L. C. Grandjean kgl. udnævnelse som landmåler og har da formentlig kunnet forsørge sig selv. Fra Sæbygårdtiden havde han lært sin tilkommende at kende. *Eline Marie Weinholt* var født 6. januar 1795 på Vesterbygård i Jordløse sogn, hvilken gård faderen *Jørgen Weinholt* havde i forpagtning til sin død 1806, da enken *Margrethe Rasmussen* fik bevilling til at hensesidde i uskiftet bo.<sup>2)</sup> Vesterbygård lå

kun 1 mil fra Sæbygård. I 1817, da hun var 22 år gammel, opholdt hun sig på Frydendal, på hvilken egn Grandjean også må have opholdt sig ved opmåling og udskiftning. En billet fra ham udtaler: »Marie, Deres ønske bliver opfyldt, jeg kommer bort herfra, glem mig og glem den tid, da jeg var så lykkelig — og endnu engang tak, Marie. Lev evig vel!« Faderens fallit og hans egne trange kår har vel fået ham til at slå en forlovelse av hovedet, men hun slipper ham ikke og svarer: »Min egen, elskede Grandjean! jeg skal altid være Din trofaste, ømme kone Marie«, og en billet fra 2. marts 1817 udtaler ved oversendelsen av et hvidt silkebånd: »Sålænge dette bånd bliver gemt og har værdi for Dig, skal intet i verden bringe mig til at bryde hint hellige løfte, jeg engang gav Dig. Marie.« Derved blev det, og den 9. februar 1818 blev de viede i Skamstrup kirke ved Frydendal. Da Grandjean i den anledning skulle ordne sine forhold til enke-kassen, fremsendte han en helbredsattest fra stadskirurgen i Slagelse, hvor han altså havde bopæl. Efter brylluppet flyttede ægteparret til Særølevgård, hvorfra hun sender ham et firkløver: »jeg har plukket som Din lykkelige kone« den 23. maj 1818. Han har haft opmålingsarbejder i omegnen. Syv måneder efter brylluppet føder hun ham deres første barn 10. september på Særølevgård, hvor no. 2 barn også er født. Det tredje barn er født på Lerchenfeldt 17. marts 1824, hvorav fremgår, at Grandjean stadig har arbejdet på Kallundborgegnen. Med 3 børn og en falleret fader, som han sikkert har måttet støtte, har han set sig om efter en bedre og fast stilling, og 11. april 1824 fik han kgl. udnævnelse til undertold- og konsumptionsbetjent i Kolding.<sup>3)</sup> Han opholdt sig da i Kallundborg.

Helt dårligt har de nu næppe været stillet, thi 1823

blev de begge malet av *Liepman Fränckel*, to yndige miniaturer, som er i mit eje. Faderen havde måttet nøjes med at blive silhuetteret av *von Wickedé*, som dengang var inspektør på Antworskov, hvor faderen boede 12. november 1819.

\*

Grandjean brød op fra Vestsjælland og bosatte sig i Kolding.

I sin nye stilling fik han strax brug for sine opmålingserfaringer og sine tegneevner. I 1828 sattes han til at kopiere løjtnant *T. L. von Trøjels* kort over »Kolding Bye og en Deel af Egnen om Byen« (2,0 m × 0,9 m). Det er kopieret til toldbrug, og Grandjean har gjort forslag til nye konsumptionslinjer.<sup>4)</sup> Han udførte talrige andre kort fra Kolding, bl. a. kortet over Kolding by i Fyhns bog fra 1848 »Efterretninger om Kjøbstaden Kolding« samt en del kort fra Kolding havn og 1842 en tegning over Kolding lærde Skole o. m. a.

Den gamle, med geometriske mål forsynede mesinglineal, som han har brugt ved kortenes udarbejdelse, er stadig i familiens eje. Om hans flid og anseelse i byen fik jeg i sin tid et vidnesbyrd fra avdøde redaktør *P. Eliassen*: »Meget ofte er jeg stødt på L. C. Grandjeans navn, og jeg har altid i samtaler med forlængst avdøde gamle Koldingensere hørt ham omtale som en særdeles flittig og anset mand.«<sup>5)</sup> Dette udsagn svarer godt til hans foresattes skudsmål om ham. Hans konduite betegnes som »udmærket god« og »meget god« gennem årene i Kolding, hans færdighed i at skrive samt verekundskab og deslige er ligeledes »udmærket god«.<sup>6)</sup> Hans embedsskrivelser er prentede næsten med skønskrift. Så havde Heiberg ret i, at landmålerexamen ikke var meget bevendt, så har

candidat Storm dog lagt en god bund i Grandjeans kundskaber. Grandjean voxede godt til i Kolding, men i 1835 blev hans hustru svagelig. Der foreligger et lille brev fra hende 23. september 1835, hvori hun skriver: »Når Du i Guds hus ønsker, vi fælles skal modtage tilgivelse for begangen synd og brøde, da kjære, kjære mand bestemmer Du dagen. Det er min ufravigelige mening, Dit ønske mig en kær pligt. Din Marie.« Hun har sikkert følt sit liv i fare, og 29. januar 1836 avgik hun da også ved døden, kun 40 år gammel. Hende sidst fødte barn var kun godt 2 år, og Grandjean blev enkemand med 7 uforsørgede børn, hvorav den ældste, en datter, var 18 år.

I løbet av disse 12 år var Grandjean blevet Koldingenser. Han var kommet ind med de gamle Kolding-slægter, også fordi de havde drevet en selskabelighed, som vistnok oversteg deres økonomiske evner. Et av de steder, hvor Grandjean var kommet mest, var i den Aagaardske familiekreds. Ikke 14 dage efter sin kones begravelse blev Grandjean 10. februar 1836 laugværge for avdøde købmand og borgerkaptajn *Jacob Aagaards* enke *Sophie Magdalene f. Pontoppidan* i stedet for hendes svoger, den topografiske forfatter, pastor *Knud Aagaard* (1796—1838) i Agerskov.<sup>7)</sup> Enken ønskede nemlig at avholde samfrændeskifte, efter at hun siden 1820 havde hensiddet i uskiftet bo, og det var hendes agt, at den yngste søn *Jacob* skulle overtage købmandsgaarden og forretningen mod, at hun kom på avtægt hos sønnen, og at de øvrige børn renoncerede på deres fædrene og mødrene arv. Datteren *Magdalene Sophie Aagaard*, som var den yngste i kullet, var 23 år gammel og opholdt sig i København, fik sognefoged og gartner *H. L. Petersen* av Kolding Slotsgrund til formynder. Han var hendes fætter.

Samfrændeskiftet afholdtes 27. februar 1836 i gården matr. no. 209 udenfor Koldings Sønderport og fik det forløb, enken ønskede. Gården var i 1795 købt av Jacob Aagaard senior og bestod av et 14 fags salshus med en kvist ud til losse- og ladepladsen, hvor åen flød forbi, av mur og bindingsværk. Gården var blevet udvidet, og salshus var indrettet ud mod Søndergade, hvor der var indrettet butik.<sup>8)</sup> Der var også landbrug til gården. Når provst Aagaard ikke selv ønskede at optræde som svigerindens værge, lå det i, at han personlig havde en prioritet i Købmandsgaarden på 4949 rdl. og 28 sk. ifl. obligation av 20. juni 1812.

Men inden vi nu går videre i de aagaardske arkivalier,<sup>9)</sup> standser vi op ved Grandjean, som 23. august 1834 var blevet forfremmet til overtold- og konsumptionsbetjent. Han ægtede nemlig 26. april 1837 i Kolding fru Aagaards yngste datter Magdalene Sophie, født 20. oktober 1812 og altså 19 år yngre end gemalen. Vi véd ikke, hvordan hun så ud som yngre, først senere er hun blevet fotograferet av broderen, maleren *Dines Pontoppidan Aagaard* (onkel Ponto), der tillige var fotograf i Kolding, og hendes søn, grosserer Sophus Grandjean lod hende først tegne i 1887 av portrættegneren *Hans Jacob Hansen* (1859—1942).<sup>10)</sup> Hun havde fine, aristokratiske træk og den store pontoppidanske næse.

Grandjeans embedsgage i Kolding, i hvert fald som toldkontrollør, var 525 rdl. med personligt tillæg på 303 rdl. og diæter for expedition 52 rdl., andel i konfiskation og bøder varierer fra år til år, men oversteg sjældent 10 rdl. Allerede ved sit første bryllup i 1818 lånte han i enkekassen på det for hans kone gjorde indskud et beløb på 369 rdl., og dette beløb skulle tilbagebetales med  $\frac{1}{12}$  hver juni og december termin i

6 år med tillæg av 4 % rente.<sup>11)</sup> Dette vidner om en stram økonomi fra begyndelsen. Ved sit ægteskab med fru Aagaards datter fik han næppe, som det fremgår av samfrændeskiftet, nogen større medgift, skønt svigermøderen sad godt i det. Av avtægtskontrakten ser vi imidlertid, at Grandjean 30. maj 1840 havde lejlighed i købmandsgården ud til lade- og lossepladsen langs åen, en praktisk beliggenhed for en toldembedsmand. Det hedder nemlig i denne kontrakt, at svigermøderen for livstid skal have indrettet værelser i den lejlighed, »der hidtil har været avbenyttet av kontrollør Grandjean«, ligesom hun skal have det brændehus i gården, som Grandjean har haft til rådighed. Grandjean flyttede derefter hen i Klostergade 4 i snedkermester Knudsens hus, hvor de boede resten av tiden. Man må antage, at Grandjean har boet ved Sønderport siden bryllupet april 1837, men intet taler dog imod, at han kan have boet her allerede fra sin ankomst til Kolding.

Det er muligt, at hans anden kone i ægteskabet kan have medbragt en del indbo og husgeråd, skønt Grandjean jo allerede havde et fuldt møbleret hjem. Men i hvert fald har hun medbragt en mindre medgift, eftersom Grandjean sammen med svogeren, sognepræst til Hoven og Sdr. Omme *Johan Peter Bøttiger*, ejede  $\frac{1}{3}$  av engen Trindholm i Seest sogn beliggende ved åen i Koldings umiddelbare nærhed.

Grandjean vides at have plejet livlig omgang med de velhavende familier i Kolding og at have været meget selskabeligt anlagt, men uden at have haft formue har hans embedsgage ikke kunnet svare dertil. Hans så ofte hævdede gageforskuud vidner om, at han tit var i bekneb. Han avancerede ganske vist 1845 til toldkontrollør, men selv denne forfremmelse synes

alligevel ikke at have lettet hans økonomiske tryk. I sit andet ægteskab fik han 5 børn foruden de 7, han havde i sit første, så qua familieforsørger har der selvkært været stillet ikke ringe krav til ham.

Grandjeans faster *Anna Margrethe Grandjean* havde været gift med landinspektør *Chr. Fred. Nyholm* (1751—1813), der var godsforvalter på Holstenhus, og som døde på Langesø, og i året 1823 blev hans søster *Fredrikke Christiane Grandjean* gift i Ørum kirke ved Vejle med Nyholms brodersøn *Andreas Chr. Nyholm*, som havde Ørumgård i forpagtning til 1828, da ejeren, grev Chr. Rantzau til Rosenvold, døde. Grandjeans svoger forpagtede derefter Bjørnsholm ved Løgstør, som kammerherre Mylius da havde måttet overdrage til staten.

Grandjeans ældste datter *Emma* kom oftere på besøg på Bjørnsholm, og 23. marts 1841 blev hun i Bjørnsholm kirke viet til *Peter Bie*, som i 1839 av staten havde forpagtet Lundgård, der tidligere havde ligget under Bjørnsholm. 1859 blev Peter Bie ejer av Lundgård for 45.000 rdl.

Omkring 1852 blev grandjeans anden datter *Clara* husjomfru på Lundgård, hvortil Peter Bies broder *Carl Bie* omtrent samtidig kom som forvalter. De unge forelskede sig i hinanden og blev også viet i Bjørnsholm kirke 21. oktober 1854. Carl Bie købte senere Faurholt ved Hjallerup i Vendsyssel.<sup>12)</sup>

Indirekte ved slægtsforbindelsen med Nyholmerne blev Grandjeans to døtre således gift med de to brødre Bie, sønner av stiftslandinspektør, kammerråd Bie til Bangsbo.

I begyndelsen av 1840erne blev sønnen *Carl Grandjean* student, *Vilhelm* tog landmålerexamen. Carl fortsatte med filosofikum og blev institutbestyrer i Løg-

stør i søstrenes nærhed, Vilhelm blev senere ejer av Hyllestedgård, som Nyholm på Bjørnsholm havde været medejer av. Sønnen *Peter* blev i Kolding som mægler, men han døde allerede 1862, kun 35 år gl.

Nu skulle man tro, at den økonomiske situation lettede, men ligeså snart de ældste børn kom fra hånden, voxede de små til og stillede nye krav til familieforsørgeren; det var en skrue uden ende, fordi Grandjean satte en ære i at give børnene en god uddannelse. Det er derfor rimeligt, at Grandjean har søgt yderligere forfremmelse, og 29. august 1849 blev han også udnævnt til toldkontrollør i Roskilde, hvor gagen var næsten 1000 rdl. ifl. regnskabsextrakten i Roskilde toldsteds arkiv.

Grandjean nåede dog først at fejre sit 25 års toderjubilæum i Kolding. En av de smukke jubilæumsgaver, han modtog 11. april 1849 fra venner og bekendte i Kolding, var en sølvopsats med en ørn, der holder en rød böhmisk glasskål (højde 18 cm, bredde 19 cm), som også befinder sig i slægtens eje endnu.

Man tør antage, at alene pengevanskeligheder drog ham bort fra Kolding, hvor han var faldet godt til, men til Sjælland længtes han måske. Hans søster *Birgitte* var gift med overretsprocurator Høegh-Nissen i Kallundborg, søsteren *Vilhelmine* Christesen (moder til guldsmeden, etatsråd Christesen) var død i Slagelse tidligt 1849, og broderen *Johannes* var strandkontrollør i Mullerup. Svogeren, justitsråd *Carl Weinholt* var bestyrer av den optiske telegraf i Nyborg, og svigerinden, kammerherreinde *Henriette Wulff*, gift med admiralen, var død i København allerede 1836, men svogeren *Hans Weinholt*, exam. jur., var vejopsigtsfører i Holbæk.

\*



Så drog Grandjean da atter avsted fra Kolding. Og flytningen kostede penge. Finansministeriet meddeler Roskilde toldsted med skrivelse av 25. september 1849,<sup>13)</sup> at Grandjean i Kolding har fået et gageforskud på 200 rdl., som skal tilbagebetales med  $\frac{1}{24}$  månedlig og indeholdes i hans gage. Finansministeriet forlanger derhos ved forfremmelsen, at Grandjean skal tegne en extra enkeforsikring, men han ansøger strax om henstand dermed. 8. juni 1850 svarer finansministeriet, at ansøgningen avslås. Grandjean berigtiger ikke strax sagen, og 25. maj 1850 får han fra ministeriet et skarpt tilhold om omgående at indbetale den pågældende præmie under direkte trussel om suspension eller mulkt. Selv gebyret for embedsudnævnelser 10 rdl. må ministeriet rykke for betaling av. Meget ringere kunne det ikke godt have været. Man ser, hvorledes embedsmænd også for 100 år siden sad svært i det med mange børn, når de ville leve standsmæssigt.

Endelig 1. februar 1853 måtte Grandjean bekvemme sig til at avstå sin lille økonomiske reserve: sin andel i engen Trindholm parcel no. 299 av hartkorn ny matrikel 1 sk. 2 fj. 1 alb. til svogeren Jacob Aagaard, som vel havde lånt ham penge. Parcellen blev 1855 taxeret til 1000 rdl., idet den skønnedes til enhver tid at kunne udlejes til 50 rdl. om året, da den indbragte 9 à 10 læs hø om året.

Dermed var hans likvide midler gået fløjten. Samme år kom koleraen til Roskilde. I et brev — det eneste, der eksisterer fra hans hånd — til datteren Clara Bie av 26. juli 1853 fortæller han:

»Jeg vil blot bede Dig, kjære Clara, vær ikke ængstelige for os — den gode Gud vil vist på vore bønner holde sin hånd over os og befrie os for den slemme

kolera — for en stor deel ståer vores håb til vores sundt beliggende bye med det gode vand, når vi i forbindelse dermed holder os forskrifterne efterrettelige — håber vi på Gud og går den kommende tid med tålelig roelighed imøde. 2de dødsfald har her nu været i byen — men det var folk, som dagen forud havde været i København og kendt familier, der var døde av kolera. Vi håber nu også efter koleraens forløb, at den snart må blive i avtagende. Vær altså rolige, min kjære Clara — men tænk på ingen måde at komme herover — om vi nu også skulle blive hjem søgte av den slemme gjæst. Det må meget mere forurolige mig. Nu intet mere i denne ubehagelige materie.

Glad er jeg ved, at det var forrige sommer, at I glædede mig med Eders besøg — ellers havde det været så uhyggeligt, ja jeg havde ikke engang villet haft det under de nuværende omstændigheder. Vi er Gud ske tak alle vel. Gud lader mig sige det i en god tid og lade mig fremdeles kunne sige det. Vi alle hilser Dig og hele familien på det hjærteligste og beder dem være rolige for os. Du min elskede Clara hilses først og sidst fra Din trofaste og kjærlige fader  
Grandjean.«

Så fortrøstningsfuld skrev Grandjean den 26. juli, men den 8. oktober samme år avgik han ved døden i Roskilde, ikke som offer for koleraen, men som følge av apoplexi. Han havde hele livet igennem været optimist og fortrøstningsfuld som sin fader før ham, men ellers er det svært at biografere ham ud fra psykologiske synspunkter, som jo alene tæller. Han var utvivlsomt en religiøs natur, pligtopfyldende og flittig, men hans økonomiske misere må have gjort tilværelsen ret trist for ham. Rimeligvis var han godt forvænt fra Sæbygård dagene, da faderen gav rollen som storforpagter, og begge hans hustruer kom fra velhavende hjem, så at embedsmilieuet kom til at knirke svært fra begyndelsen.

\*

Dødsfaldet gjorde det endnu sværere for enken, som i pension skulle have haft 240 kr. årligt, men aldrig opnåede at få mere end 152 kr., fordi Grandjean ikke havde bragt forholdet til enkekassen i orden. Hvad gjorde enken derfor? Hun rejste selvfølgelig tilbage til vennekredsen og familien i Kolding efter de kun 4 års ophold i Roskilde. Her installerede hun sig i Daugaards hus i Klostergade, ikke langt fra den tidligere bopæl, og med sig havde hun børnene *Marie* 15 år, *Theodora* 14 år, *Valdemar* 11 år, *Sophus* 5 år og *Agnes* 2 år.

Når der er gået 100 år, står det næsten som en gåde, hvordan en enke med 5 børn og en pension på 152 kr. om året holdt liv i sig selv og 5 børn, endda fik dem godt opdraget og bragt i vej, inden hun lukkede sine øjne. Men det gjorde farmor. Naturligvis hjalp hendes broder Jacob Aagaard hende, og den ældste datter Marie, der var en stor skønhed, blev heldigvis gift allerede som 21-årig, kun 6 år efter sin faders død. Den 29. oktober 1856 løste *Peter August Halby* borger-skab i Kolding og nedsatte sig i Låsbygade 42. Han forelskede sig i den yndige 18-årige Marie, og 30. august 1859 blev de gift i Kolding. Han var en dygtig mand og en brav støtte for sin svigermoder. Marie Halby førte dagbog i 1864, og den er offentliggjort i denne årbog<sup>14)</sup> og giver et godt indtryk av hendes, mandens og moderens forhold.

Krigen i 64 gik hårdt på min farmors nerver. Marie skriver i dagbogen: »Moder er jo ikke stærk, det nervøse kan ikke forlade hende. Gud give, hun må blive stærkere, end hun har været de sidste år.« At hun var nervøs, er ikke underligt, hun havde haft noget at kæmpe med, thi selvom hun blev enke som 41-årig, var hendes situation alt andet end oplivende, og hvad

kunne en kvinde i hendes alder udrette for at klare dagen og vejen? Datterens ønske blev opfyldt, langsomt kom hun sig og overlevede med den lille pension sin mand i samfulde 40 år. I 64 fik hun først en østrigsk officer indkvarteret, en flink løjtnant, som, da han rejste, takkede mange gange, »men det fyldte ikke moders pung! Hun tåler ikke godt det«. Derefter fik hun en militærlæge og en jægerofficer, men de skulle heldigvis ingen forplejning have.

Midt under krigen blev datteren Teodora 3. maj 64 forlovet med toldembedsmanden *Christian Schumacher*, søn av overtoldinspektøren, etatsråd S. De blev gift 23. november samme år, og Chr. Schumacher fik embedet som toldkontrollør i Odense. Den yngste søn Sophus blev i 64 sat i lære hos købmand *Ludvig Nix* og blev i forretningen i 7 år. Senere blev han Nix' kompagnon i S. Grandjean & Ko. i København, glas en gros. Det er min fader.

Av de 12 børn vendte de 4 tilbage til landbruget, Vilhelm som proprietær på Hyllestedgård, Harald som proprietær på Falslevgård, Emma og Clara sad som proprietærfruer på Lundgård og Faurholt,<sup>15)</sup> Carl blev skolemand, Peter, Valdemar og Sophus forretningsmænd, og Marie blev gift med en forretningsmand, Teodora fik sin toldembedsmand, og Agnes blev gift med birkedommer *Marius Aagaard*, hvorimod Camilla forblev ugift og endte på Duebrødrekloster i Roskilde.

Farmor lukkede sine øjne i Kolding den 26. februar 1893. Men mægler Halby holdt ligetil Maries død i 1906 åbent hus for slægten Grandjean, som flittigt besøgte det Halbyske hjem med den yndige have ned til åen, i hvilken han havde en dejlig båd, som de fle-av mine brødre har tumlet sig gævt i. Min farfars børn følte sig alle stærkt knyttet til Kolding.

*Kildehenvisninger.*

- 1) Fra Heibergs Ungdom 1922, pag. 21; Breve og Memoirer.  
 2) Se Hauchs Fausbøll: Personalhistoriske Samlinger 2det B. pag. 142. 3) Bestallingsprotocollen 1833—48 pag. 70 i rigsarkivet. 4) brev av 25. sept. 1926 fra Stads- og Havneingeniøren i Kolding. 5) brev fra Eliassen 14. decbr. 1926. 6) Konduktliste for Kolding Told- og Konsumptionssted 1848, rigsarkivet. 7) Dansk Biografisk Lexicon B. I pag. 8. 8) Se min artikel »På avtægt i købmandsgården« i Jydske Tidende 22. januar 1947. 9) Lånt i sin tid hos avdøde købmand Johannes Aagaard. Kolding. 10) om denne se Weilbachs kunstnerlexicon. 11) Louis E. Grandjean: Grosserer Sophus Julius Grandjeans forfædre og efterkommere. Kbhvn. 1926 pag. 28. 12) se artiklen »Av Bjørns-holms personhistorie« i Løgstør Avis 13. sept. 1946. 13) i arkivet i Roskilde Toldsted. 14) offentliggjort av P. Eliassen som »En dames dagbog fra 1864. Billeder fra Kolding« i Vejle Amts Årbøger 2det halvbind 1923. 15) Om Bierne henvises til Lorentz Bie: Stamtavle over den dansk-norske Slægt Bie. Udgivet ved Louis E. Grandjean. Kbhvn. 1947.

## OLDSAGSSAMLINGEN I KOLDING

1877—1952

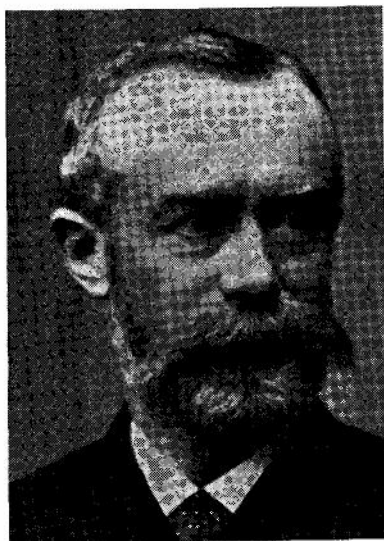
Af *Sigvard Skov*.

Museet på Koldinghus regner sin oprindelse fra den 19. februar 1890<sup>1)</sup>, den dag da tandlæge A. M. G. Friis fik stiftet »Historisk-antikvarisk Selskab«, der havde oprettelsen af et kulturhistorisk museum på Koldinghus som hovedpunkt på sit program. Men man kunde for så vidt også have valgt den 12. december 1877 som grundlæggelsesdato, for på den dag underskrev købmand Thomas Petersen det gavebrev, hvormed han overdrog sin oldsagssamling til Kolding by. Thomas Petersen var sønderjyde, eller den gang vilde man nok have sagt slesviger, født i Grønholt i Angel den 27. marts 1831 som søn af proprietær H. C. Petersen. Hans hu stod ikke til landbruget, og i 1847 kom han til København for at uddannes til handelsmand. I 1856 nedsatte han sig i Kolding i kompagni med købmand C. Raben. Senere ophævedes kompagniskabet, og han drev da sit firma for egen regning, indtil han i 1877 afhændede det og flyttede til København. Her døde han den 3. marts 1895.

Thomas Petersen ønskede ikke at føre samlingen med sig til København, men han havde den alt for kær til, at han kunde tænke sig at se den splittet. Samlin-

1) P. Eliassen: Museet paa Koldinghus, 25 Aars Udvikling, 1915; Sigvard Skov: 60 års museumsarbejde, Tidens Tegn 17. 2. 50; samme: Museet paa Koldinghus 1890—1950, Kolding Folkeblad 14. 2. 50.

gen var blevet til i Kolding, det var derfor også rimeligt, at den forblev i Kolding, hvor den, som Thomas Petersen håbede, kunde danne grundlaget for et kommende museum. I gavebrevet<sup>2)</sup> fremhæver han, at samlingen vil have størst værdi som lokalsamling.



Thomas Petersen.

Derfor vilde han skænke den til Kolding by, hvis byråd »for alle tider« skulde være samlingens protektorat. Det har derfor ikke været muligt, som påtænkt, helt at lade Koldinghusmuseet overtage oldsagssamlingen. Endvidere er der også i gavebrevet udtalt et bestemt forbud mod, at nogen del af samlingen afhændes eller bortbyttes. Det har været Thomas Petersen magtpåliggende at værne det, han havde samlet, det skulde vokse og forøges, ikke splittes og bortbyttes.

2) Thomas Petersens gavebrev findes i Kolding bys arkiv.

I 1807 var der blevet nedsat en »Kgl. kommission til de nordiske oldsagers samling og opbevaring«, den første begyndelse til Oldnordisk Museum, nu Nationalmuseets 1. afdeling. Rundt i provinsen fandtes adskillige større og mindre private samlinger, men først langt senere vovede man at oprette offentlige museer. I 1831 bevirkede oldsagskommissionen, at der lagdes grunden til en oldsagssamling i Kiel. Indenfor kongeriget møder Ribe op som den første by med eget museum, grundlagt i 1855. Derefter fulgte Odense i 1860, Århus og Viborg i 1861, Ålborg 1863 og Randers 1872, alle oprettet ved privat initiativ. Sandt at sige så Nationalmuseet som landets og rigets hovedsamling ikke med særlig venlighed på de mange nye lokale samlinger. Alligevel er de alle ret nøje skabt i Oldnordisk Museums lignelse. Interessen for oldsagerne var det dominerende, for den nyere tids efterladenskaber havde man liden eller ingen interesse. Det var ikke så underligt. Det fjerne i tid har altid virket dragende og talt til folks fantasi, hvortil kom endnu en efterklang af den litterære romantiks oldtidsbegejstring.

Endelig virkede vel også glansen af den videnskabelige indsats, som C. J. Thomsen og J. J. A. Worsaae havde ydet ved grundlæggelsen af det fagmæssige studium af oldsagerne. Samfundets omdannelse var endnu heller ikke så vidt fremskreden, at det var klart, i hvor høj grad den gamle folkekultur var truet, og endelig var oldsagerne lette at skaffe. Den danske jord synes hartad udtømmelig for stenoldsager. Den opmærksomme bonde samler »flinteøksen efter harvens tænder« og afhænder den til samleren. Det var muligt uden alt for store økonomiske ofre at skabe en oldsagssamling, og endelig stillede flinten,

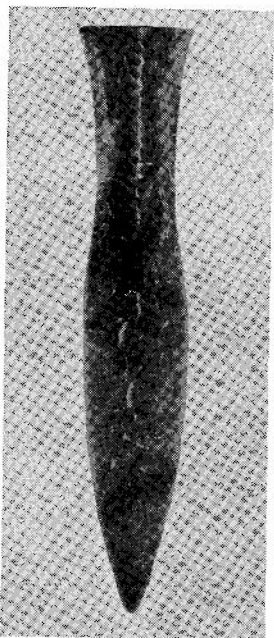


som jo udgjorde hovedparten af oldsagerne, ikke ejeren overfor vanskelige konserveringsproblemer.

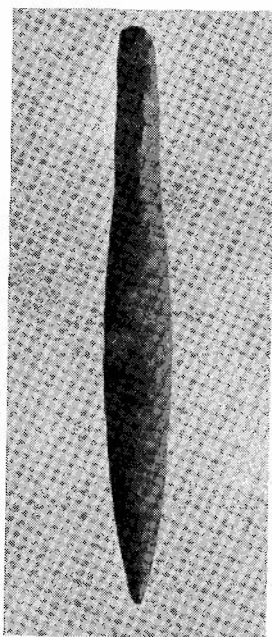
Det ser ud, som det er de første fjordfund i forbindelse med opmudring af Kolding havn i 1850'erne, der har sat fart i samlelysten i Kolding. Den lærde skomager Peder Martin Møller begyndte sin samlervirksomhed med fjordfundet. Han boede i det smukke gamle bindingsværkshus fra 1589 i Helligkorsgade, og det er muligt, at det er ham, der har givet stødet til Th. Petersens samlelyst, om den da ikke, hvad man ofte ser, har været medfødt. Ialtfald startede også han med flintflækker og grene af hjortetak fra fjordbundens mudder. Vist er det, at de to samlere kendte hinanden, og at Th. Petersen værdsatte Møllers arkæologiske indsigt. Men mens Møller flere gange havde overladt større eller mindre dele af sit indsamlede materiale til museet i København, var Th. Petersen af den mening, at hans samling burde sikres for hjemstavnen. Den skulde, som det udtrykkeligt siges i gavebrevet, være en lokalsamling. Ikke sådan at forstå, at den kun skulde optage genstande fra Koldingegnen, det er tanker, der først langt senere har vundet hævd i museums kredse, men således at den kunde tjene byens beboere.

Samlingen omfatter 496 numre<sup>3)</sup>, hvoraf naturligvis størsteparten er flint, dog findes også en halv snes urner, nogle rav- og glasperler, men ingen genstande af bronze eller jern. Oldsagerne er erhvervet ved køb eller gave, men dog også i et enkelt tilfælde ved udgravning. Det drejer sig om en langdysse i Aatte, Føvling sogn. Udgravningen af langdyssen på Peder Thomsens mark fandt sted i september 1866, og som

3) Th. Petersens samling administreres sammen med Koldinghusmuseet, men har sin egen protokol.



Flintdolk med firesidet hæfte,  
25 cm. Sandbjerg-samlingen.



Lancetformet flintdolk. 30 cm.  
Kong Frederik VII's samling.

deltager nævnes endvidere gårdejer Chr. Lund fra Københoved. I den vestlige ende af den ca. 20 meter lange dysse var der et kammer, hvor overliggeren manglede, og som ellers begrænsedes af seks bæresten, to på hver side og een for hver ende. Her gravede man ned, og udbyttet blev ikke ringe. Der fandtes en usleben og to slebne økser, adskillige pilespidser, en sænkesten og 56 ravperler.

Blandt dem, der har forøget samlingen med gaver, nævnes postmester Hasselriis i Åbenrå, kammerjunker Bodenhoff, kammerjunker Bille, baron Stampe, gehejmeråd Petersen i Slesvig, landinspektør Bøggild, proprietær Ditlefsen, Ryesgårde, proprietær Wissing,

Vonsild, telegrafbestyrer J. C. Thygesen og læge Chr. Petersen. Blandt de ældre folkehøjskoler, der havde anlagt oldsagssamlinger til brug for historieundervisningen, var også højskolen på Sandbjerg slot i Sundevad, oprettet i 1869. Under preusserstyrets tvang måtte den imidlertid give op allerede i 1874, og samlingerne opløstes. Th. Petersen fik da herfra et af samlingens allerbedste stykker, nemlig den elegante flintdolk, der er fundet i Sønderjylland, desværre uden nærmere stedsangivelse.

En anden højskole, Søgård ved Vamdrup, lededes i nogle år af D. H. Ross, som tidligere havde været lærer i Angel. Det er muligt, at Th. Petersen, der selv var angelbo, har kendt Ross fra tidligere tid. Ialtfald kom der også fra Søgård en del oldsager til Th. Petersens samling. En endnu finere proveniens har dog en enkelt flintdolk, der har tilhørt kong Frederik VII's private samling.

Størsteparten af oldsagerne er fundet i Sydjylland og Sønderjylland lige ned til Danevirke, fra selve Danevirke hidrører en økse med skafthul, men ellers er både Nørrejylland og øerne repræsenteret med enkelte stykker.

\*

Kolding byråd modtog Thomas Petersens gave og sørgede for, at den blev stillet op på rådhuset i et lille værelse ved siden af byrådssalen på 1. etage og med vindue ud til strædet nord for rådhuset. Samlingen udstilledes i fire skabe, som interesserede kunde få lov at beskue ved henvendelse til rådhuskonen, madam Køhler. Thomas Petersen havde tænkt sig, at tandlæge A. M. G. Friis og skomager P. M. Møller som interesserede og sagkyndige skulde have overtaget tilsynet

på byrådets vegne<sup>4</sup>). Men tandlæge Friis's bopæl lå dengang udenfor kommunens grund, og skomager Møller sagde nej tak til hvervet. Han var selv samler og ønskede ikke at komme i den ubehagelige situation at skulle vælge mellem den private og den offentlige samlings interesser. Samlingens første styrelse kom da til at bestå af konsul H. H. Grau og lotterikollektør C. E. Warming. I 1885 døde imidlertid konsul Grau, hvorefter man accepterede Friis. Noget egentlig budget fik samlingen ikke, så muligheder for at forøge samlingen var beskedne, man var henvist til at søge ekstraordinære bevillinger og så iøvrigt tage til takke med milde gaver. I de tolv år, samlingen virkede selvstændigt, forøgedes den med 120 genstande. En stor samlet forøgelse betød en gave fra murermester S. L. Gynther på 33 numre, mest fund fra Sjælland. Af samme størrelse var en samling, man købte hos maler N. P. Lind i Kolding. Heller ikke indkøbene holdt sig til lokale fund, f. eks. erhvervedes stadig en del fra Nordslesvig, heriblandt de første stykker bronze, der kom ind. Først i 1898 erklærede museets styrelse, at man ikke var interesseret i oldsager, der var fundet udenfor museets naturlige opland, et rimeligt synspunkt, som dog ikke blev fulgt alt for strengt.

\*

Ved nyordningen i 1890, da museet lykkeligvis i A. M. G. Friis fik en foretagsom og kyndig leder, gled oldsagerne fra at være eneste indsamlingsobjekt over til at blive et enkelt led i en større helhed. Den nye museumsstyrelse fandt det da rigtigt at underrette Th. Petersen om de skete ændringer. På den smukkeste måde anerkendte han det skete og de nye retnings-

<sup>4</sup>) Brev i museets arkiv.

linier, nemlig ved at tegne sig for et større årligt bidrag til museet og ved at testamentere det Jurian Ovens store allegoriske maleri af Christian I og de tre nordiske riger, som nu er en af renaissancesalens smukkeste prydelser.

Så stiltfærdigt havde den lille oldsagssamling i Kolding virket, at man end ikke i Prinsens Palæ var blevet opmærksom på dens eksistens. Ialtfald skrev man herfra den 4. marts 1890 til »Det historisk-antikvariske selskab«, at det ikke skønnedes nødvendigt at oprette en offentlig samling i Kolding, når der allerede fandtes museer i Århus, Odense og Ribe. Oldsagssamlingen i Kolding nævnes ikke med et ord. Trods afvisningen kom jo Museet på Koldinghus igang alligevel, og derefter opdagede Oldnordisk Museum også, at der var oldsager i Kolding. Hovedmuseets tilsyn med samlinger i provinsen udøvedes da af dr. Sophus Müller, en udmærket videnskabsmand, som imidlertid af ærlig overbevisning gjorde, hvad han formåede for at hindre den provinsielle museumsvirksomhed. Under et inspektionsbesøg i 1896 forlangte han en del oldsager udleveret til indlemmelse i Nationalmuseet, nogle ravstykker erklærede han for danefæ.<sup>5)</sup> Koldinghusmuseet måtte bøje sig for magtbudet, men for et enkelt af ravfundene kunde man ikke føje Sophus Müller. Det tilhørte nemlig Thomas Petersens samling, hvorfra jo ifølge testamentet intet måtte afhændes. Tandlæge Friis spurgte maliciøst den lærde arkæolog, hvordan han vilde beregne *metalværdien* af det pågældende ravfund, som efter loven skulde udbetales i erstatning, mens formanden, borgmester C. P. Schiørring henviste til Kolding byråd, der dannede samlingens protektorat.

5) Referat i styrelsens protokol samt breve i museets arkiv.

Han var ganske vist præses begge steder, men har åbenbart følt sig nok så sikker, når han havde sit kgl. embede i ryggen. Vedrørende danefæforordningen appellerede borgmester Schiørring til justitsministeriet og dr. Sophus Müller til kirke- og undervisningsministeriet. Dette sidste bifaldt museumsdirektørens opfattelse. Efter således at have ført sin sag til sejr var han dog ædelmodig nok til i en samtale med tandlæge Friis at tillade, at de nævnte ravsager forblev på Koldinghus »indtil videre«; men noget skriftligt løfte vilde han ikke give.

## ET BLAD AF SELVEJERNES HISTORIE

Af *H. P. Berthelsen*, Ravnsbjerg, Eltang.

Fra sidst i 1680erne til henimod 1730 gjorde de kgl. Embedsmænd i Koldinghus og Skanderborg Rytterdistrikter sig store Anstrengelser for at faa de faa Selvejerbønder, der var tilbage i disse Krongodsomraader, gjort til Fæstere. Mellem Linjerne i de Argumenter, de førte frem for at formaa Kongen og hans Regering til at føre dette Overgreb ud i Praksis, ses det tydeligt nok, at det irriterede dem meget at være nødt til at tage visse Hensyn til Selvejerne. Det vilde have været lettere for dem at administrere Godserne og regere med Bønderne, naar de kunde faa dem alle ensrettede, som Fæstere. Det behagede heller ikke disse Enevældens Tjenere, at Selvejerne optraadte med en større Selvfølelse end Fæsterne. Det burde der gøres en Ende paa. Men saadan uden videre lod det sig ikke gøre. Selvejerne sad paa deres Gaarde med Skøder og Adkomster, der gav dem lovbeskyttede Rettigheder, som det var umuligt at komme udenom.

Embedsmændene fandt da paa at mistænkeliggøre disse Skøder. De paastod og søgte at paavise, hvordan Selvejerne i Tidens Løb havde tillistet sig deres Skøder paa Herredstingene, der kun bestod af Bønder. Nej, hævdede de, kun de Selvejerskøder, der var udstedt af eller kunde føres tilbage til Skøder eller Adkomster, som var givet eller godkendt af Kongens Retterting,

altsaa Landets Højesteret, kunde anses for rigtige og gyldige.

Hermed var Bolden givet op: man behøvede bare at underkende alle de Skøder, der ikke var kongelige eller hvilede paa det kgl. Rettertings Domme, for at gøre Selvejerne til Fæstere. Planen var snedigt udtænkt, idet Embedsmændene var godt klare over, at der næsten ingen kgl. Skøder fandtes. Den vilde, hvis Kongen havde ladet den praktisere, have gjort det af med omtrent alle Selvejerne i Landet, idet Herremændene selvfølgelig straks vilde have fulgt efter paa deres Omraader. Forslaget var ogsaa fristende, fordi Embedsmændene fremstillede det saadan, at der saa vilde komme flere Penge i Kongens Kasse, der stadig var tom.

Aktionen startedes med, at de stedlige Embedsmænd fik Besked om at indkalde Selvejernes Ejendomsbeviser til Eftersyn. Første Gang omkring 1690, og anden Gang i 1725. Efter at have gransket de ofte ældgamle Pergamenter, blev der indsendt Ekstrakter af disse, ledsaget af en Indberetning til Rentekammeret i København, der saa skulde arbejde videre med Sagen. Disse Papirer ligger nu i Rigsarkivet og kan fortælle ikke saa lidt om Selvejerne under Koldinghus.

Det ses tydeligt, at de stedlige Embedsmænd ansaa de fremlagte Skøder for at være ugyldige. Kun 2 af de ca. 140 Selvejere i Elbo, Holmans, Brusk og Jerlev Herreder havde fremlagt Beviser, som de maatte respektere. Den ene var Hans Hansens Enke i Skærup, den anden var *Hans Bertelsen* paa Gaard Nr. 7 i Eltang By (nu Eltangaard). I den Indberetning, hvorved Myndighederne her 17-2-1691<sup>1)</sup> ledsagede Skødeekstrakterne, erkendte de først, at Enkens Gaard i Skærup var en virkelig Selvejergaard, og fortsætter derefter:



»saavel som een gaard i Eltang sogn og bye, som bebos af Hans Bertelsen; hvorpaa er fremvist tvende høyeste rættis domme, som forklarer, at dend for en sielfeyer gaard er Hans Bertelsens forfedre till kiendt.«<sup>2)</sup>

Og i den medfølgende Extrakt hedder det, efter at flere Herredstingsskøder fra Hans Bertelsens og hans Faders Tid er nævnede:

»Videre fremlagt en paa pergamen schreffuen dom i Ribbe udsted af sl. kong Christian anno 1545 udgifuen paa samme sielfeyergaards tilliggende eiendomb til Hans Nielsen og Olluf Hansen af Eltang.

Noch fremlagt en anden anno 1543 ergangen høyeste rættis domb paa bemeldte sielfeyergaard.

Af hvilke documenter nocksom siufnis dette at schulde have verit en sielfeyergaard.«

Desværre synes de tvende nævnte Domme at være gaaet tabt, og vi maa nøjes med de ovennævnte, gode Beviser for, at de har existeret, og at man i 1691 maatte tage dem som Grundlag for Hans Bertelsens Selveje. De Udskrifter af disse Domme, som Hans Bertelsen i 1690 fremlagde, er nok sammen med flere andre gode, gamle Papirer, som var paa Gaarden, gaaet tabt, da den brændte i 1730.

Embedsmændenes lumske Plan vandt forøvrigt ikke Gehør paa højere Steder, og de kgl. Tjenere maatte vedblivende dølge »de Herrer Selvejere«.

Gaard Nr. 7 i Eltang By havde altsaa været i Slægts-eje mindst fra 1540erne, og i Jordebogen 1573 træffer vi den ovennævnte Hans Bertelsens Oldefader, *Bertel Hansen*, som dens Ejer. 1578 bliver han ved kgl. aabent Brev af 8-7-1578<sup>3)</sup> fritaget for Landgilde, Ægt, Arbejde og anden Tynge af sin Gaard, saa længe han er Herredsfoged (i Brusk H.). Antagelig er han død c.1590, for 20-7-1590 faar hans Søn, *Hans Bertelsen*, som Her-

redsfoged i Brusik H. de samme Fritagelser, som hans Fader havde haft. Han blev altsaa sin Faders Efterfølger som Herredsfoged<sup>3</sup>). Det var han ogsaa bleven paa Gaarden, idet Lensmanden paa Koldinghus, den bekendte *Kasper Markdanner*, havde ladet ham indføre i Jordebogen som Ejer af Gaarden. Men dette sidste var der en anden af Bertel Hansens Arvinger, der protesterede imod. Det var *Mette Anderskone* i Nebel med hendes 2 Sønner, *Jørgen* og *Madz Andersen*. Om hun har været en Datter, eller hendes afd. Mand har været en Søn af Bertel Hansen, foreligger der intet om; men hun har altsaa ment, at hun og hendes Sønner var nærmest til at faa Gaarden.

Nu kunde man mene, at en saadan Arvestrid rettelig skulde afgøres ved de ordinære Domstole, men Lovgivningen sagde noget andet. Den af Herredagen i Kolding d. 13-12-1558 udstedte Reces fastslog i Artikel 40, at kun een Arving kunde besidde et Bondeselveje, og hvis Arvingerne ikke kunde enes om, hvem af dem det skulde være, skulde 12 Frænder under Lensmandens Tilsyn afgøre Striden. Saadan gik det her. *Kasper Markdanner* gav Ordre til, at 12 Frænder sammen med Ridefogden som hans Stedfortræder skulde samles for at taxere Gaarden og sige, hvem der skulde have den. Det skete, og det Brev, *Samfrændebrev*, som de 12 Frænder udstedte sammen, skal gengives her:

»Vi efterskrevne: *Søren Griis* i Tolstrup, *Jørgen Buch* i Lilballe, *Niels Buch* ibd., *Tyge Terkelsen* i Eltang, *Mads Jensen* ibd., *Anders Nielsen* i Viv, *Samfrænder*, som *Hans Bertelsen* i Eltang for Tingsdom har krævet; *Hans Jepsen* i Højrup, *Thomas Jespersen* i Stenderup, *Mads Jørgensen* ibd., *Tord Jensen* i Møsvraa, *Jesper Jensen* ibd. og *Nis Madsen* i Nebel, *Samfrænder*, som *Jørgen Andersen* i Nebel for Tingsdom paa sin Moder, *Mette Anderskones Vegne* har krævet.

Vi forn. 12 Samfrænder kendes med dette vort aabne Brev, at vi var forsamlede i Eltang i den Bondegaard, forn. Hans Bertelsen nu bor i med Lensmandens Vilje og Samtykke, velb. Kasper Markdaner til Søgaard, Høvidsmand paa Koldinghus, og med Ridefoged Peder Jensen [i] hans Overværelse paa Lensmandens Vegne, at omkende, granske og forfare, hvilken af Arvingerne samme Bondegaard bør at besidde.

Da efterdi forn. Hans Bertelsen bor paa samme Ejendom og er Arving dertil og findes indskreven i kgl. Maj. Jordebog for Skyld og Landgilde deraf og findes god og vederhæftig for at holde Gaarden og Ejendommen ved Magt og udrede Skyld og Landgilde og med Arvinger Skel og Fyldest efter Recessen, sagde vi hennem:

Samme Bondegaard og Ejendom til at bruge og besidde, og satte vi samme Bondegaard og hendis tilliggende Ejendom, fire Otting Jord over al Eltang Skov og Mark et Qvarter ringer ( $4 \div \frac{1}{4} = 3\frac{3}{4}$  Otting), til otte Hundrede Mark danske at være værd til Købs og et Pund Hartkorn til Skæppeskyld over al kgl. Tyng . . . .

Dette vedstaar vi forn. 12 Samfrænder med vor Ed og Besegling, trykt neden paa dette Brev, med vor kære Lensmands Besegling næst for trykt.

Actum Eltang Fredagen næst efter Dominica esto mihi [d. 19. Febr.] Anno 1591.«<sup>4)</sup>

Hans Bertelsen fik altsaa Gaarden. Mette Anderskone maa have faaet sin Arvepart med det samme, for samme Aar udsteder hun og hendes Sønner Skøde til Hans Bertelsen og Hustru, Maren Hansdatter.<sup>5)</sup>

Dette Samfrændebrev viser, at det er *Slægtens Ret* i visse Tilfælde at bestemme over den Jord og Gaard, der har været i Slægtens Eje. Slaar vi op i den berømte »Jydske Lov«, træffer vi flere §§, der omtaler og understreger denne Ret som en Slags *Odelsret*. Slægtsjord i Selveje maa saaledes ikke sælges til fremmede, før den paa 3 efter hinanden følgende Tingdage har været tilbudt Slægten; den fædrene Jord til den fæ-

drene og den mødrene Jord til den mødrene Slægt. Det ses i de gl. Tingbøger her fra Brusk H., at Slægtens Medlemmer i god Tid ved edsfæstede Stævningsmænd fik at vide, naar der var Slægtsjord til Salg, saa de kunde møde paa Tinge for at købe det. Antagelig har de faaet det til en ret lav Pris.

Jydske Lov værner Slægtens Ret til dens Jord, og det er givet, at denne Odelsret er et Levn helt fra den graa Oldtid, da den opdyrkede Jord var delt mellem Frimandsslægterne, men saaledes, at hver Slægt ejede sin Jord i Sameje eller Fælleseje under Ledelse af et Overhoved. Dette Slægtssameje har saa i Tidens Løb udviklet sig til et eller flere Enkeltmandsejer; men Slægtens Ret er bleven staaende i 2. Linje, saaledes at Slægten — Frænderne — ved en Arvestrid kunde bestemme, hvilken af de nærmeste Arvinger, der skulde have Jord og Gaard, og til hvilken Pris. Eller hvis den, der besad Gaarden, ikke kunde klare sig eller vanrøgtede den. Frænderne kunde da sætte en anden paa den.

Brusk H. Tingbog for 1661<sup>6)</sup> beretter, hvorledes *Hans Hansen Bull* paa Brusk Herredsting sammen med sin Broder køber deres Forfædres Gaard i Eltang for »Sølf och Penge« efter forudgaaende Tillysning af Salget. Han køber den paa den 3. Tingdag af sin barnløse Stedfaders Søskende, der ikke selv maa tage den eller sælge den frit, før den har været tilbudt den Slægt, i hvis Eje den før har været.

Lad os med det samme følge *Hans Hansen Bull* frem til 1664, da han gifter sig, for om muligt at finde ud af, hvordan man ordnede det med Slægtens Odelsret, naar en Kone, altsaa en Person af en anden Slægt, blev ført ind i Slægtens gl. Gaard. Samtidigt kan vi blive præsenteret for en »borgerlig Vielse«.

Den 26-3-1664<sup>7)</sup> er *Hans H. Bull* paa Tinge, efter at

han ved edsfæstede Stævningsmænd har tilsagt sin Broder og Medejer af Gaarden i Eltang samt flere af sin Slægt til at give Møde. Han staar frem og lovbyder sin Fæstemø, Elsa Iversdatter af Eltang, Halvparten af alt det, der tilkommer ham i Gaarden i Eltang. Ordet »tilkommer« begrænser hans Ret i Gaarden til et Medeje, da hans ugifte Broder ejer det halve af den. Elsa er ikke til Stede, men paa hendes Vegne træder hendes Broder og Væрге frem og byder »Sølf og Penge«, altsaa den Medgift, hun vil faa, som sikkert er aftalt forud. Derefter tager han og Hans Bull hinanden i Haand, hvorefter Hans Bull »solgte, skødede og afhændede fra sig og sine Arvinger til Elsa og hendes Arvinger Halvparten af alt det, der tilkommer ham i den Bondegaard i Eltang, som han paabor, og hans Forfædre før ham har paaboet«.

Juridisk synes Handlingen vel afstemt til alle Sider. Brudgommens Slægt er til Stede og overvaager, at han ikke lover for meget og dermed træder Slægtens Ret for nær. Brudens Slægt passer paa, at hun nu føres ind i en anden Slægt med lige Ret med Brudgommen og med Manèr. Det hele bliver tinglæst. Herredsskriveren har travlt med at indføre det i Tingbogen, saa det »staar skrevet«, at ingen kan rende fra det. Og Tingsvidnerne hører og ser det ogsaa. Den kirkelige Vielse er saa fulgt efter senere.

Der er flere Eksempler paa saadanne »borgerlige Vielser« her paa Egnen, men kun hos Selvejere. Men de er jo ogsaa nøje knyttet til Jordbesiddelse.

Den gifte Kvinde var altsaa ligestillet med Manden, og hvis nogen mener, at det vel mest var noget formelt, saa viser Skifterne, at det var reelt nok. Naar Manden døde, fik Konen det halve af Boet som sit, og Børnene den anden Halvdel til Deling, ja, Konens Ligestilling med Manden var saa gennemført, at hun forlods inden

Delingen mellem hende og Børnene maatte tage til sig lige saa meget, som Mandens Begravelse havde kostet, og hun gjorde det i flere Tilfælde.

En Kvinde kunde ogsaa optræde paa Tinge som »Frier«. 1661 holdtes der paa Brusk H. Ting Skifte<sup>8</sup>) efter Selvejer *Hans Christensen Bull* i Lilballe, Eltang S., der var død under Krigen 1657—60. Hans Enke, *Kierstine*, fik, efter at al Gæld m. m. var betalt, sin Halvdel af Boet og dernæst den anden Halvdel, som hun arvede efter sine Børn med Hans C. Bull; de var nemlig ogsaa døde. Hun var altsaa Enearving og kom efter Forholdene til at sidde godt ved Gaarden.

En Tid efter er hun paa Tinge, hvor hun lovbyder det halve af sin Gaard og Ejendom; derefter træder *Knud Terkelsen* frem og byder »Sølf och Penge«, hvorefter de tager hinanden i Haand, og hun tilskøder ham »med fri Vilje, fuldberaad Hu, Ja og Samtykke« det halve af al sin Ejendom.<sup>9</sup>)

I et sådant Tilfælde kan Slægtens Ret til Slægtens Jord ikke praktiseres. —

Iøvrigt burde Odelsretten og særlig disse Ægteskabs-tinglysninger gøres til Genstand for en anderledes omfattende og grundig Undersøgelse end den ovenstaaende, der kun er, hvad jeg er stødt paa ved at gennemse de gl. Tingbøger fra Brusk H.

*Litteratur:* 1) Rigsark., Rentekammerark.: Diverse Korrespondancer, Dok. og Akter Ryttergodset vedr. 1680—1774, IX. Læg 3. 2) Arkivar Hans Knudsen har i en Afh. om »Kolding Rytterdistrikts Selvejere« i »Jydske Samlinger« 4. Bd., 4. Rk., Side 319 f. f. fejlagtigt henlagt Hans Bertelsens Gaard til Skærup og endvidere gjort sig skyldig i et helt forkert Citat fra Indberetningen af 17-2-1691 (Side 334. Lin. 10—16 f. o. i Afh.). 3) Kancelliets Brevbo. 4) Brevet findes i Afskrift i Brusk H. Tingbog f. 1665, Fol. 188. Selve Brevet er nok brændt 14. Aug. 1730, sammen med Gd. 5) Jydske Saml., 4. Rk., 4. Bd., S. 391. 6) Brusk H. Tingb. 1661, Fol. 101 b. 7) Do. 1664, Fol. 50. 8) Do. 1661, Fol. 53. 9) Do. 1661, Fol. 69 b.

## KOLBORG VOLDSTED

Af Læge *K. V. Christensen*, Ødsted.

**N**ordvest for Landsbyen Vork i Egtved Sogn ligger et lille, uanseeligt Voldsted, kaldet Kolborg. Det er beliggende paa Toppen af en 144 Fod høj, træbevokset Sandbanke, umiddelbart Syd for Vejle Aa.

Sandbanken skyder sig som et Næs ud i Aadalen paa et Sted, hvor Aaen gaar i en jævn Bue mod Nord. Paa det højeste Punkt af Sandbanken findes Voldstedet, kun tilgængeligt fra Øst. Nord-, Vest- og tildels Sydsiden af Bakketoppen falder stejlt af til alle Sider, hvorimod Østsiden af Bakken skraaner jævnt nedad mod skovklædte Dalstrøg.

Sydfra fører en bred, jævnt stigende Vej opfyldt med Sand, Grus og Ler halvvejs op til Bankens Top. Denne Vej afsluttes af en 6 Meter lang, to Meter høj Jordvold, gaaende i Øst—Vest. Mellem nævnte Jordvold og Bankens Sydside, der herfra stiger stejlt til Toppen af Banken, findes en 8 Meter lang og 2 Meter bred Sænkning eller Grav, fra hvis Vestende en Slags Sti eller et Dige fører til Bankens Top.

Den affladede Bakketop bærer paa sit øverste Parti en Jordvold mod Øst. Volden løber Nord—Syd i en Længde af 8 Meter og maaler ved sin Basis 2 Meter ved Nordenden og 3 Meter ved Sydenden i Bredde, den er mod Nord 0,5 Meter høj, mod Syd 1,25 Meter — altsaa højest og bredest ved Sydenden.

Mod Vest ud mod Bankens stejle Skraaning ned

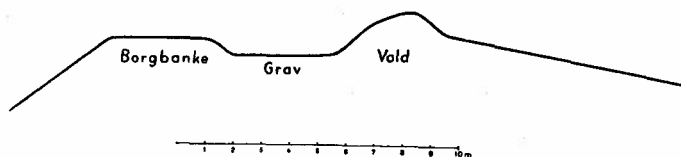


mod Engen og Aadalen findes en aflang græs- og skovklædt Forhøjning paa en halv Meters Højde, ligeledes gaaende i Nord—Syd. Længden er 8 Meter, Bredden ved Sydenden 3 Meter, mod Nord 2,5 Meter. Ogsaa denne lille Bakke er højest og bredest i Sydenden.

Mellem denne Forhøjning og Volden findes en 0,5 Meter dyb, 8 Meter lang og 4 Meter bred Grav eller Sænkning i Bakketoppen, ligeledes løbende Nord—Syd og parallel med og tæt op til saavel Vold som Forhøjning.

At vi her har et Middelaldervoldsted, kan næppe betvivles. Et Snit i Øst—Vest gennem Forhøjning, Grav og Vold ser saaledes ud:

Snit V. S. V.—N. N. Ø. Kolborg Voldsted. Set fra S. S. Ø. mod N. N. V.



Efter Traditionen skal paa denne Bakketop have ligget en lille Borg, kaldet Kolborg Slot.

Traditionen fortæller følgende ikke usædvanlige Beretning (meddelt af Rentier Jens Stinus Jensen, født og boende i Vork, tidligere Ejer af Engdalgaard i Vork, 80 Aar gammel):

»I gamle Dage var Kolborg et Slot, der laa som et Udsigtstaarn paa Toppen af Bakken. Slotsherren var som en Konge, der ejede al Jord heromkring, selv var han i Strid med omboende Smaakonger, men naar de forfulgte ham, kørte han med sit kulsorte Firspand opad Vejen, der sydfra fører halvvejs op til Toppen. Her sprang han af Vognen og gik ad en Slags Trappe op i Taarnet, der tillige var en Fæstning.«



En anden endnu mere almindelig Beretning, meddelt af samme under Opstigning ad den jævne Skraaning mod Øst, hvori findes tre cirkulære Fordybninger, lyder om den nederste og største:

»I dette Hul findes nedgravet en Skatkiste, som kun kan hæves, saafremt de, der graver den op, ikke siger et Ord under Opgravningen. Engang havde to Mænd fra Egnen faaet den omtrent op, kun det ene Hjørne manglede, og de var sikre paa at faa den, hvorpaa den ene i sin Glæde udbryder: »Saa fik vi den.« Straks sank Kisten atter dybt ned i Jorden, som lukkede sig over den.«

Fortællerens egen Mening er dog den, at de nævnte Fordybninger, hvoraf der som nævnt findes tre, har været anvendt som Skjul for Forsvarerne af Borgen, idet de i disse har kunnet gemme sig bag lave Jordvolde med Træpalisader, Sten eller Ler som Brystværn for her at modtage en opadstigende Fjende med Datidens primitive Forsvarsmidler.

Nævnte tre skaalformede Fordybninger er af ulige Omfang og Dybde, den bredeste forneden maaler i Diameter 10 Meter og er i Midten 2 Meter dyb. Den næste længere op ad Skraaning 3 Meter og i Midten 1 Meter — den øverste 2 Meter og 0,75 Meter dyb er den mindste.

De ligger alle i en lige Linie opad Skraaningens Sydside, strækkende sig op imod Jordvolden, der afslutter nævnte Østskraaning. En tredie udbredt Beretning gaar ud paa, at Borgen har været en »Sørøverrede«, hvortil der kunde sejles i Aadalen, der dengang var betydeligt bredere og mere vandrig.

Om Datidens Fartøjer har kunnet sejle saa langt ind i Landet, faar staa hen som et aabent Spørgsmaal.

Ser vi nu ganske bort fra alle Sagn og Fortællinger om Stedet og vender os mod historiske Realiteter om Kolborg, støder vi paa den Vanskelighed, at Navnet Kolborg savner historisk Dokumentation før Aar 1766, da Pastor Knud Storm i Egtved i sine kendte Indberetninger til Biskop J.C. Bloch i Ribe skriver: »Ved Vork By ligger Ruinerne af en Gaard, kaldet Kolborg Slot, hvorom ingen videre Efterretninger haves.«

Vil vi videre ad den Vej, maa vi udvide vore Under søgelser til at omfatte historiske Personer, der forud nævnedes i Forbindelse med Landsbyen Vork, specielt Ejere af Gaarde, Gods og Jord i Nærheden af Voldstedet.

En af de første historiske Beretninger, hvori Vork nævnes, er et Tingsvidne af Ribe Byting fra 23. Marts Aar 1434 over Kongens Retterting i Vejle 1406.<sup>1)</sup>

Paa dette Retterting blev Ridder Albert Rytters (Skeel) Breve paa Gods i Vork kendt falske, og det kundgjordes, at Jes og Kristen Holk havde overdraget Godset til Peder Pors.

I moderne dansk Oversættelse lyder Beretningen:

Alle Mænd, som dette Brev ser eller hører læst, hilser vi Ludeke Hartleuessøn, Nisse Friis Borgmester i Ribe, Eric Pederssøn Væbner, Henneke Pigsteen, Christen Broderssøn og Bertold Broderssøn, Per Nigelssøn, Henneke Hardenak, Arnt Henrikssøn evindeligt med Gud og kundgøre med dette vort aabne Brev, at vi har set og hørt, at Jes Holk, Væbner, stod for os og staaende svor Ed med oprakte Fingre i den Helligaand paa, at han og hans Broder Christen Holk med Rette havde vundet, paa vor naadige Herre Kongens Retterting i Vejle, det Gods, som er beliggende i Vork, fra Albert Rytter, som det samme bortskyldte, at de Breve, som Albert Rytter havde paa det samme Gods, var udlagte som falske Breve og de blev overgivet til Herren Juerssøn paa den samme Tid til tro Haand indtil

den Tid, da Dronning Margrethe, hvis Sjæl Gud have, eller vor naadige Herre Konge dem indæskede for Retten.

Og endvidere hørte vi, at fornævnte Jes Holk bekræftede, at han og hans Broder Christen med fornævnte Gods havde betalt Peder Pors den Gæld, deres Far var ham skyldig.

Ligeledes bevidner jeg Jes Holk i det samme Brev, at saadan er det foregaaet og vederfaren som beskrevet ovenfor og har til Vidnesbyrd herom sammen med de ærbare Mænd, som før er nævnte og som er Hr. Lydeke Hartleuessøn, Nis Friis, Henneke Pigsteen, Christen Broderssøn, Bertold Broderssøn, Henneke Hardenak og Arnt Henricssøn med Ja og god Vilje ladet mit og deres Segl hænge nedenfor dette Brev. — Datum Anno domini mcdxxxiiij proxime feria 3ia ante festum solemnitatis pasche.

16. September samme Aar Vidne om samme Sag<sup>1)</sup>:

Alle Mænd, som dette Brev ser eller hører læst, hilse vi Anders Falster Kannik og paa denne Tid Biskoppens Officialis i Hr. Henric Stangenbergs Sted, som Biskoppens Officialie er i Ribe, Clawes Christiernssøn Ærkedegn, Jeep Iwerssøn Cantor, Anders Broch Kannik, Ledেকে Hartleuessøn Borgmester, Christiern Broderssøn, Bertold Broderssøn, Hagben Wolterssøn, Martin Kjørner, Wynter, Biskoppens Foged, og Johan Erlandssøn Bymand det samme Sted evindeligt med Vor Herre og kundgør, at Aar efter Vor Herres Fødsel mcdxxxiiij paa den Torsdag før Sanct Lambertsdag var sendt til os og flere gode Mænd i Sanct Barbarae Kapel i Vor Frue Kirke i Ribe for Retten en velbaaren Mand Jes Holk af Vaaben og Lasse Ingelssøn men kaldet Pors; der saa vi og hørte, at de vidnede paa deres Sjæl og Sandhed, at de var tilstede, saa og hørte i Vejle paa Kongens Retterting at Christen Holk, Pors Styssøn og fornævnte Jes Holk var sendt med skellig Bevis mod Albert Rytter angaaende

Gods, som ligger i Vork i Jerlev Herred, og at fornævnte Alberts Breve var funden falske og nævnte Gods blev tilkendt Cristen Holk og Jes Holk og Pors Styssøn og at ovennævnte Breve var blevet overdraget Hermen Iwerssøn paa Herskabernes Vegne som falske Breve, indtil Herskaberne igen vilde kræve dem af ham. Ligeledes hørte vi, at nævnte Jes Holk og Cristen Holk med det nævnte Gods havde betalt Peder Pors den Gæld, de var ham skyldig og afstod ham det helt og fuldt. At nævnte Jes Holk og Lass Ingelsøn saaledes for os har sagt og vidnet, det bevidner og beviser vi med vort Segl, som vi har ladet hænge nedenfor dette Brev, givet og skrevet Aar og Dag, som ovenfor skrevet staar.

Denne lange og bitre Strid om Gods i Vork finder gennem de historiske Kilder ingen klar Afgørelse, og muligvis er Godset blevet inddraget under Kronen eller Kirken, i dette Tilfælde Aarhus Bispestol, som paa den Tid ejede flere Gaarde i Vork<sup>2)</sup>, paa Grund af de falske Breve, som Albert Rytter havde udstedt paa det. Striden maa jo have været ret tilspidset, siden den naar op til Kongens (Dronningens) Retterting.

Blandt de mange Personer i Konflikten mærker vi os Albert Rytter (Skeel), som allerede i Aar 1401 var blevet dræbt paa Jerlev Herreds Ting ved Tinghøj i Tudvad af Ridder Hartvig Limbek til Nebbegaard.

Albert Rytter boede paa Skeelernes Stamsæde, Herregaarden Møgtved i Starup Sogn.

Endvidere ser vi Kantor Jep Iversen i Ribe nævnt, han og hans berømte Broder, Biskop Jens Iversen Lange i Aarhus omtales i det næste Dokument, hvori en Gaard i Vork nævnes:

Vi Jens Biskop i Arws<sup>3)</sup>, Gud og hans Moder Marie, S. Birgitte og Alle Helgen til Lov, efter vor Broder Hr. Jeipp Iwersen, Kantor i Ribe, yderste Villie, hvis Sjæl Gud have, og andre vore Frænder og Venners

Villie stifter et Kapel og Alter i Ribe Domkirke med Hr. Cristiern Biskop i Ribe og hans Kapitels Tilladelse for vor, vor Faders, Moders, Brødrer? Hr. Jeipp Iwersen fornævnte, Jep Eysen, Jes Joanssen, Nis Pettersen af Lønning og alle vore Frænder og Venner, levende og døde Sjæles Helsen, saa at der skal holdes en daglig Messe i fornævnte Kapel, om Søndagen de s. trinitate, om Mandagen pro defunctis, om Tirsdagen d. s. Birgitte Patrona eiucedem altoris, om Onsdagen de corpore Christi, om Torsdagen de s. Clemente papa, om Fredagen de s. Cruce, om Lørdagen de domine nostra gloriosa, og i hver Messe skal være Kollekte pro fundatoribus et aliis vivis et defunctis.

Til hvilke Kapels og Messes Opholdelse vi tillægger med vore Frænders Raad: (Herefter nævnes Navnene paa 16 Gaarde, foruden en Overflødighed af Jord, Tofte, Agre, Enge, Gods beliggende forskellige Steder i Sydjylland.) Blandt alle disse Tilliggender: 1 Gaard i Worcke (Jep Nielsen, 6 Ørtug Korn).

En Gaard i Vork tillægges det af Biskop Jens Iversen Langes afdøde Bror, Kantor Jep Iversen, i Aar 1440 oprettede Sct. Birgitte Kapel i Ribe.

Aarhusbispen fornyede 1454 Fundatsen vedrørende Sct. Birgitte-Kapellet i Ribe og tillægger det Gaarden, der beboes af Jep Nielsen og giver 6 Ørtug Korn i Landgilde. Denne Gaards Historie kan vi følge op i Tiden til 1488, da der den 28. Maj skrives om den:<sup>4)</sup>

»Jeg Poul Jepsen a(f) V(aaben) har opladt og skøder velbyrdig Hr. Bent Bille i Søholm R(idder) en min Gaard, som ligger i Jylland, og mig er til Arv falden efter min Fader Jep Villesen, hvilken Gaard kaldes Vestergaard i Egtved Sogn hos Vork i Jerlev Herred, som giver 6 Ørtug Korn, og Biskop Jens i Aarhus i Værgen havde; og skal Hr. B. B. indløse Gaarden efter det Pantebrevs Lydelse, som min Fader den med i Pant satte. Og kendes jeg mig fuldt værd op at have baaret af Hr. B. B. for Gaarden. Fragaar Gaarden Hr. B. B., tilbinder jeg mig at vederlægge ham saa godt

Gods med saa megen Rente inden 6 Uger derefter. Medb(eseglet) af flere gode Mænd, Evert Grubbe, som boede i Tryggevælde, Laurids Knoff paa Gjorslev, Niels Grubbe i Alslev og Hr. Henrik, Sognepræst i Magleby (Stevns). Datum Siøholm fer(ia) 4. 4 temporum pentecostes.«

Vi har gennem historiske Dokumenter (Tingsvidner, gejstlige Proklamationer, Skøder) fulgt Gods og Gaards Skæbne indtil 1488 og slutter med Navns Nævnelser af Gaarden Vork Vestergaard, paa hvis Mark Voldstedet netop ligger. Blandt dens Ejere (Værger) skal antagelig »Slotsherren til Kolborg« søges, men noget bestemt Navn kan vi ikke nævne.

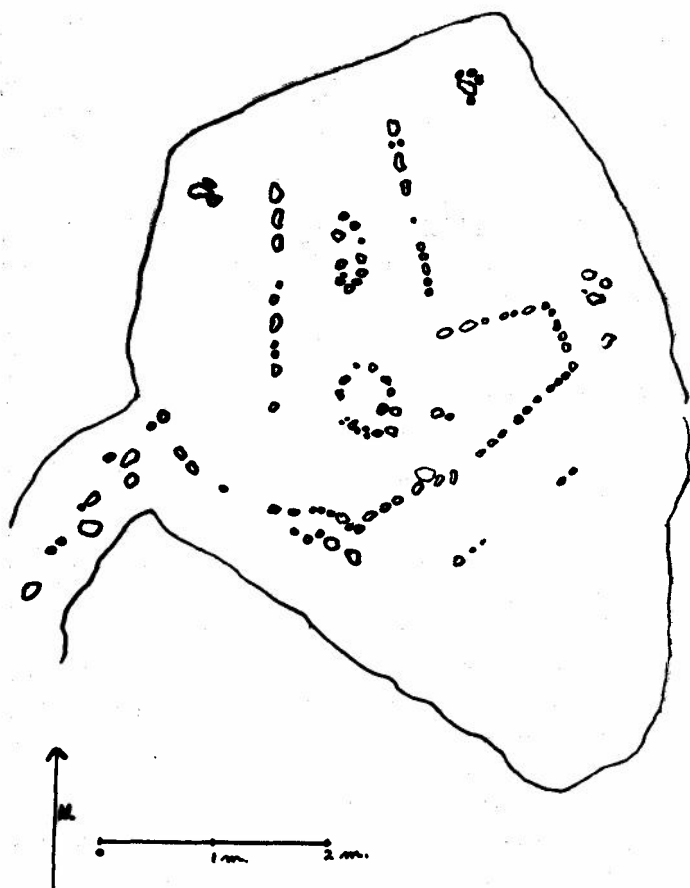
Af Egnens kendte Jorddrotter kan vi mistænke Væbneren Jep Villesen (Førke), der 1387 fik Keldkær i Pant for 50 Mark Sølv, men i 1406 maatte af med den igen, for Voldbyggeri. Han har i hvert Fald boet paa Keldkær og efter Afstaaelsen af denne ejede Vork Vestergaard.

Blandt senere Ejere af Gaarde i Vork kan til Slut nævnes Lave Brok til Estrup,<sup>4)</sup> en Herre og Ridder, som i paakommende Tilfælde nok kan have haft Brug for en lille Fæstningsvold, han har dog næppe nogensinde boet i Vork.

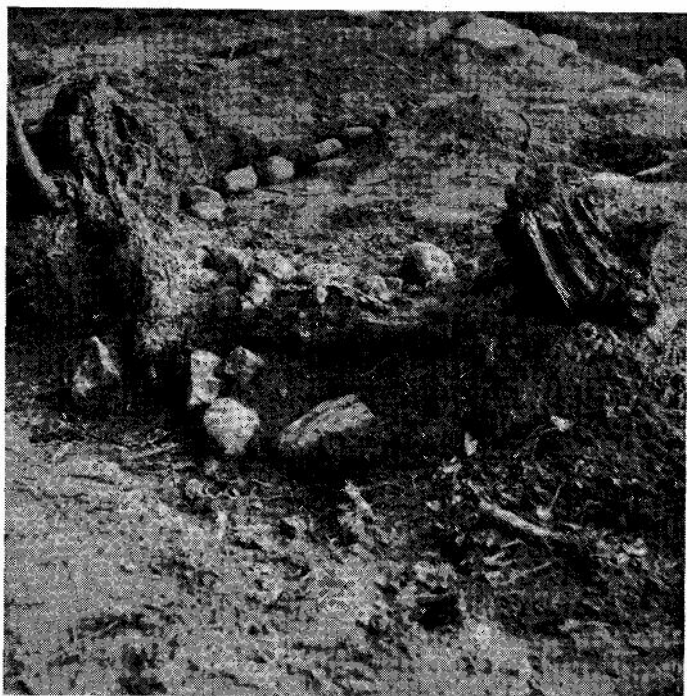
Efter denne Spekulation maa vi tilbage til Jorden igen og tager Spaden paa Nakken og vandrer ad Østskraaningens op til Voldstedet.

Efter skaansom Afdækning af Græs- og Muldrag og efter Fjernelse af Buske og Smaatræer møder vi ved Gravning i et Spadestiks Dybde Sten i linjær Anordning, liggende i fast, haardt Lerlag.

Det drejer sig om Kampesten af forskellig Størrelse, Facon og Kvalitet og i vekslende Niveau. Gennemgaaende er det kun smaa Sten, Haandsten, men dog en



Del betydeligt større, de største i Nordenden af de to Syd—Nord løbende Linier, som ses paa Skitse og Fotografi. En enkelt ret stor Sten findes i den sydligste Linie gaaende Øst—Vest. Endvidere er der fundet Munkesten — seks Brudstykker ialt — i den ringformede Anordning midt i Udgravningen paa det højeste Parti. Se Fig.



Munkestenene laa alle i Muldlaget, ikke i Lerbunden, der iøvrigt dannede Bund i hele det udgravede Parti og tydeligt nok var mest fast og haard omkring Stenrækkerne.

Af Træ er der kun fundet en halv Snes forkullede Smaastumper.

Der er ikke fundet Vaaben, Værktøj, Redskaber, Mønter, Lerskaar\*) eller andet interessant.

Efterhaanden fremkom flere Rækker Kampesten, som Skitser og Fotografi viser. Paa det udgravede Parti fandtes ikke større Træer, men to forraadnede,

\*) Se Efterskrift.



store Stubbe stod i hvert sit Hjørne af den vinkelformede Udløber mod Øst; deres Rødder havde forskudt de større Sten i den østlige Længe i Udløberen ned mod Graven. Se Fig. De blev af Hensyn til Stenenes Leje ladet urørte.

Ved Eftersøgning af en Adgang, Indgang til Udgravningen, fandtes i det sydvestlige Hjørne ti Kampesten, der strakte sig i en Længde af to Meter nedad Skraaning mod Syd, formentlig en primitiv Stentrappetopgang til hele den ejendommelige »Borgplan«. Se Fig.

Ved Nordenden af de to parallelt løbende Sidelænger fandtes i en Afstand af 0,75 Meter (se Fig.) ud fra Enderne en Samling Kampesten i betydeligt lavere Niveau end alle de andre Sten. Deres Anbringelse her synes gaadefuld. Maaske har de dannet Basis for Støttesolper til Muren.

Et andet ejendommeligt Forhold er, at der ingen Sten fandtes som Afslutning ved Sidelængernes Nordende.

De forskellige Stenrækker, som ses paa Skitse og Fotografier, har antagelig dannet Grundplan for et meget lille og yderst primitivt Bygningskompleks med Lermure, dannende en ejendommelig Vinkelbygning, et diminutivt Taarn og en længere lav Udbygning mod Nord.

Om den cirkulære Anordning midt i Billedet har været et Ildsted, ved vi ikke. Ingen af Stenene bærer Mærker af Ild eller Røg, kun de forkullede Træstumper vidner om Ild, og disse fandtes ikke i Nærheden af Ringen.

Om nogen korrekt arkæologisk Udgravning er der ikke Tale. Det hele har været et famlende Forsøg, gaaende ud paa at lade de enkelte Sten ligge — saa

vidt muligt — urørt paa den Plads, hvor de er fundet, at opmaale, skitsere og fotografere, saa andre, ukyndige og kyndige, kan faa Glæde af Primitiviteten i dette lille, uanseelige Fæstningsanlæg.

Under Udgravningen har vi ved Synet og Suset af Jet-Jagere gennem den solflimrende Vejledal ladet Tankerne vandre 6—700 Aar tilbage og med Smil bemærket Nutidens vilde Angrebsteknik sammenlignet med Datidens nærmest rørende »Tilflugts- og Beskyttelsesrum«.

Til Slut erindrer vi Pastor Storms Indberetning om »Ruinerne af en Gaard, kaldet Kolborg Slot, hvorom ingen videre Efterretninger haves«. Ved vi stort mere i Dag?

Vi ved, hvad dog ikke tidligere er anført, at ved at lade Blikket glide mod Syd-Sydøst fra Voldstedet i ca. 1 Kilometers Afstand i Skoven kan ses en Lysning, hvorpaa der ingen Træer gror, fordi Jorden her er brolagt med Sten.

Paa dette Sted maa vi antage, den i Historien omtalte Middelaldergaard har ligget, hvortil Navnet Kolborg (Borgen paa Toppen) formenes at være saa nært knyttet, fra denne Tomt kan vi følge Vejen sydfra til midt paa Sandbanken. Et almindeligt Forhold i Datiden.

Om selve Navnet Vork oplyser Vejle Amts Stednavne 1944: »Navnet maa, hvis det er usammensat, gaa tilbage til et gammeldansk Workæ, idet fællesgermansk v vilde svinde foran oprindelig afrundet Vokal. Det er formentlig beslægtet med Subst. Værk og Verbet oldn. Yrka, Gotisk Waurkjan, Virke.«

Mon det ikke netop er et saadant Virke, vi har med at gøre i Kolborg Voldsted.

*Efterskrift.*

Efter Indsendelse af Artiklen er der i den opgravede Jord fundet en Del Potteskaar, de er indsendt til Forhistorisk Museum i Aarhus, der velvilligst oplyser, at nævnte Skaar ser ud til at hidrøre fra et Lerkar enten fra Slutningen af Bronzealderen eller Begyndelsen af Jernalderen.

Maaske er Voldstedet anlagt paa en tidligere Oldtidsboplads.

For Velvillie og Imødekommenhed samt for Tilladelsen til at grave og fælde Træer paa Voldstedet bringer jeg Gaardejer Johannes Brødsgaard min bedste Tak.

Især vil jeg gerne takke Student Jørgen Essemann, Vejle, for Assistance, Skitser, Opmaaling og Fotografering samt for Interessen derved.

*Literatur.*

- 1) Arkivar Oluf Nielsen: Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 1876—77, Bind VI, Pag. 27.
  - 2) Ældste Danske Arkivregistratur II (1860), 124, Pag. 124. B 58 og B 60. Aar 1430.
  - 3) Repertorium Diplomaticum Regni Danici medii aevi. Bind I, 2. Række, Pag. 116, Nr. 360, Aar 1454.
  - 4) Repertoriet Bd. II, 2. Rk., Pag. 493, Nr. 3660, Aar 1475—88? Chr. Heilskov: Dansk Provinstopografi.
- Vilh. Lorensen: Disputats: Om danske Herregaarde.  
 Museumsinspektør Chr. Aksel Jensen i Daniel Bruun: Danmark Land og Folk. Bd. I, Pag. 339.  
 Vejle Amts Aarbog. 1905. Pag. 91. Cand. mag. S. Hansen: Gamle Borgpladser.  
 Danske Atlas. Tom. V. Pag. 972.  
 Danske Magasin, Bd. IV, Pag. 3.  
 Johan Ottosen: Vor Historie indtil Dronning Margrethe. 1901. Pag. 336.  
 Regesta Diplom. Historia Danic. 2. Rk., I. Bd., 1889, Nr. 5482, Aar 1445.  
 Orion 1843. I. Bind. Pag. 158.  
 Danske Herregaarde 1920.  
 Trap Danmark. Bd. VII, Pag. 659. 1920.

## DA DE HVIDE BUSSER KOM TIL DANMARK

Grev Bernadottes hvide busser med deres last af udhungrede og martrede danske og norske fra de tyske interneringslejre var naturligvis meget populære i Danmark, men lige så upopulære hos Tyskerne, bl. a. kunne man slet ikke lide, at der ved ankomsten til Kolding blev søgt på bedste måde at vise de hjemvendende en smule venlighed ved fra et telt at beværte dem med mad af forskellig art, drikke, chokolade, cigarer, cigaretter m. v., og tilsidst blev bussernes standsning helt forbudt; for at markere alvoren blev der endog stillet et maskingevær op på et synligt sted under en nidkær soldatervagt. En påstand om, at standsning var nødvendig for at tilføre bilernes kølere det fornødne vand, ville man overhovedet ikke høre tale om.

En af lederne af og medhjælperne ved den hastigt nedsatte komité for at række de længe savnede en hjælpende hånd skriver herom i en rapport af 22. april 1945:

**S**aa snart Madpakkerne var expederet til de to Tog, der passerede Kolding Natten mellem Lørdag og Søndag, gav Røde Kors Damerne og deres Hjælpere sig i Gang med Smørrebrødspakkerne til den Transport, man ventede i Løbet af Natten og Søndag Formiddag. Der var smurt henved 700 Pakker Mad, og i Løbet af Formiddagen kom der Wienerbrød, Boller m. m. fra Privatfolk og Byens Bagere. Det var derfor med Sorg, at vi ved 1-Tiden-Søndag Eftm. fik at vide, at der ingen

Transport kom. Karantænelejren ved Padborg var tømt, og Resten af Fangerne var ført direkte til Frø-slevlejren.

For ikke at Maden skulde gaa til Spilde, blev vi enige om, at den maaske kunde gøre Nytte i den ny-oprettede *Møgelkjærlejr* ved Horsens, og vi fik en enestaaende Chance for at faa den bragt derop ved, at et Par tomme Rutebiler, netop ankommet fra Padborg, paa Vej nordpaa, kunde tage Pakkerne med.

Der blev ringet til Lejren, ligeledes til Borgmester Juhl, der fandt Planen udmærket og sanktionerede den.

Otte Røde Kors-Medlemmer fik Maden anbragt i Vognene og kørte med derop. Bilen gjorde Holdt tæt ved Hovedindgangen til Lejren. Jeg steg ud, der kom straks en tysk Vagtpost hen, som bad mig henvende mig til Vagten ved Indgangen. Ved Indgangen stod et Par Soldater og passiarede, de lagde ikke Mærke til, at jeg gik igennem, og jeg fortsatte op til Hovedbygningen og traf et Par Herrer fra Kontoret. Da jeg fremsatte mit Ærinde, blev de meget forbavsede, de havde ingen Besked faaet, og de mente, at der var Masser af Mad i Køkkenet, men om jeg vilde være saa venlig at gaa med derhen. Der fik jeg noget ganske andet at høre, der var nærmest vild Jubel, de havde smurt og smurt Smørrebrød og syntes aldrig, de kunde naa til Vejs Ende, trængte i høj Grad til Forstærkning.

Der blev saa sendt Bud ud til Bilen, og den kørte ind, og Maden blev bragt op i Køkkenet. Oversygeplejersken blev hentet, hun lagde straks Beslag paa alt Franskbrødet med Æg og anden Feberkost-Mad til Patienterne, der var paa Lazaret, og de mange med daarlige Maver. Resten blev lagt til Side og skulde fordeles ved Aftensmaden.

Der var ogsaa en Del Frugtvin og Saft med, som Køkkenchefen var glad for. Møgelkjær er en Ungdomslejr, der normalt rummer 150 Mand, nu skulle den pludselig laves om til en Interneringslejr for 2.600 Fanger, Nordmænd og Danskere. Der var ingen Kvinder, men en Neger, alles Onkel Sam. Naturligvis kunde alt ikke gaa saa glat de første Par Dage, især kneb det med Maduddelingen. Fangerne blev stillet op Kl. 2½ for at faa Middagsmad, der den Dag bestod af Havresuppe og en sammenkogt Ret af Kød og Grønsager. De skulde passere nogle lange Borde, hvor 10 D. K. B.-Kvinder øste Mad op. Havresuppe naaede de alle at faa, derimod slap Kødretten for tidligt op, saa en Del maatte undvære den.

Endnu Kl. 6 var de ikke færdige med at dele Mad ud, og da skulde der have været stillet til Appel. Denne blev dog paa Grund af Forholdene udsat til Kl. 6½. Alligevel fik ikke alle Mad, men vore Madpakker blev kørt ud og fordelt imellem dem, der ikke havde faaet. Ganske vist var der nok en Del, der fik Mad flere Gange, og de mere sagtmødige, der ikke havde Evne til at mase paa, maatte undvære, men, som nogle af Fangerne sagde, da jeg talte med dem om det: Mennesker, der ikke havde kendt til at blive sultet i Aarevis, vidste ikke, hvad det vilde sige at have Skræk for, at nogen Mad, som de havde Chance for at faa, skulde gaa Ram forbi. De mest udhungrede var »Tugthusfangerne«, der havde maattet leve paa den daglige Ration: 1 Liter Suppe (der vist ikke havde meget med Suppe at gøre) og 1 Skive Rugbrød. Fangerne fortalte, at de var saa udhungrede, at naar deres Kammerater døde, lod de Ligene ligge i Køjerne saa længe som muligt, for at kunne faa deres Brødration, som de saa delte indbyrdes. En af Fangerne, en ung Telefonarbej-

der fra København, fortalte, at da han laa dødssyg af Lungebetændelse, og de ventede paa, at han skulde gaa bort, laa han sammen med et Lig i samme Køje, og Ligets uhyggelige, grinende Ansigt stod som et Mare-ridt for ham i mange Maaneder.

Jeg tror, det er gaaet værst ud over Nordmændene, de saa i hvert Fald mest udhungrede ud, mange havde disse uhyggeligt skinnende Øjne, der tyder paa indvendige Sygdomme, og alligevel var der ikke et eneste Par Øjne, der ikke prøvede paa at straaale, naar de gik forbi os, som en stum Tak for, hvad Røde Kors havde gjort for dem. Ikke een, men mange, mange kom hen til mig og sagde, at hvis de ikke havde faaet Røde Kors-Pakkerne, var de døde af Sult, aldrig skulde de glemme, hvad Røde Kors havde gjort.

Nu var det kun deres eneste Haab, at de maatte faa Lov til at blive i Møgelkjærlejren, og at der ikke vilde gaa for mange Maaneder, inden de atter kunde gense deres Kære. Opholdet her vilde for dem være et Sanatorium og en Beroligelse for deres Nerver, saa alle de gruopvækkende Ting, de havde været udsat for, baade legemligt og sjæleligt, maatte komme lidt paa Afstand. De fortalte, at hvis de ikke hurtigt nok stillede til Appel, blev de sidste 5 i Rækken skudt, og naar en af deres Kammerater blev dømt til Døden, blev de alle kommanderet til at staa ret, høre paa Dommens Afgørelse og se paa, at han blev hængt.

Vi fik flere Hundrede Adresser opgivet og blev bedt om at sende en Hilsen til deres Hjem, saa det faar vi travlt med nu i et Par Dage.

En ung Nordmand havde været, hvad de kaldte hemmelig Fange. I 3½ Aar havde hans Familie ikke maattet høre fra ham, og han havde naturligvis heller ikke faaet Nyt deroppe fra. Nu maatte jeg love ham

saa hurtigt som muligt gennem Røde Kors at faa sendt en Hilsen hjem, hvilket ogsaa skal blive gjort.

Mange af Fangerne rystede saadan paa Hænderne, at de ikke selv kunde skrive deres Navn, men naturligvis gjorde Tanken ogsaa meget, at der nu kunde sendes Hilsener hjem, saa det kunde jo nok give Sindsbevægelse.

Overlæge Busch havde et vældigt Arbejde. Der var bleven indrettet et Lazaret i Hovedbygningen, der allerede var bleven fyldt; de var ved at indrette en Stue til. Blandt Patienterne var Pastor Dahl fra Horsens, der havde den store Glæde nu og da at kunne se sin Hustru, der som D. K. B.-Forplejningslotte arbejdede i Køkkenet og naturligvis, naar Lejlighed gaves, aflagde et lille Sygebesøg.

Der var ikke saa faa Koldingensere mellem Fangerne. Mange havde haft den Glæde at se deres Paarørende, da de passerede Kolding, men alle kom de hen og skulde tale med mig, selv om jeg ikke kendte ret meget til dem, men saadan et Sted har man Fornemmelsen af, at vi er een stor Familie, der kun har eet for Øje, Forventningen om Fred, saa vi atter kan blive det dejlige lille, frie Danmark, vistnok et af Verdens bedste Lande at bo i.

Det havde været et kolossalt Arbejde at faa indrettet Barakker og Soveplads andre Steder; de, der var kommet i Barakkerne, følte sig som Pensionærer paa et 1. Kl. Sommerhotel. Tænk at kunne ligge paa en Madras og have to Tæpper over sig. Den første Aften, de var kommen der, var de ogsaa alle som een krøbet til Køjs saa hurtigt, de havde Lov til det, og alle sov Udmattelsens Søvn, mange i over 12 Timer. I Laden var der indrettet Lejer i Halmen, endogsaa Svinestien var indrettet til Sovepladser, en forsoren Københavner



og en norsk Sømand var ganske vist ked af, at der ingen Svin var derinde, saa de nu og da kunde skære sig en lille god Kotelet ud af dem.

Oppe i Køkkenet blev der arbejdet med Liv og Lyst. Køkkenchefen var den Herre, der stod for Ungdomslejrens Forplejning. Til Hjælp havde han lige saa mange, han kunde bruge, da den ene var mere ivrig efter at tage fat end den anden. 40 D. K. B.-Damer fra Forplejnings-Holdet og Hjemmesygepleje-Holdet arbejdede med Smørrebrød og Anretning. De havde gjort et kolossalt Arbejde og været til stor Hjælp. De skulde afmønstres Søndag Aften til stor Sorg for alle Fangerne, de syntes, alt havde været saa vidunderligt. Kl. 9 skulde der være Ro i Lejren, og Fangerne var vist ikke vant til den humane Maade, hvorpaa der blev sagt til dem, at nu gik alle til Ro, de var vant til Kommando-raab og Spark, hvis det ikke gik hurtigt nok. Mit sidste Indtryk af Lejren var, da jeg stod paa Hovedtrappen og saa Fangerne ganske roligt i Klynger, hyggeligt pasiarende, gaa til Ro, mens Mørket sænkede sig, og Maanen sendte sine lysende Straaler over en Plet af Danmarks Jord, hvor Tusinder af Mennesker har fundet et Fristed, som en Oase i en Ørken paa den lange Vandring hjem.

*Elisabeth Eff.*



## OM PILOTERING I FREDERICIA

Af *Ed. A. Nissen.*

Af gamle Kort over Fredericia (Dahlberg, Hoffmann, Scheel o. fl.) fremgaar det, at der fra Byens sydlige og vestlige Del strakte sig side og sumpede »Moratzer« op gennem Byen, som vanskeliggjorde og paa sine Steder forhindrede Bebyggelsen.

Da man i nyere Tid begyndte at bygge Huse med mere end een Etage, blev det nødvendigt at foretage Pæleramning, pilotere.

Denne Pæleramning foretoges ved Hjælp af en Rambuk, som i det væsentlige ligner den i Dag anvendte, kun anvendtes Haandkraft i Stedet for Maskine, og Faldloddet var som Følge heraf betydeligt mindre og lettere. Tovet, som Loddet hang i, var i den frie Ende delt i lige saa mange Parter, som der var Mænd, som Regel 4—6. Ramningen foregik da paa den Maade, at Mandskabet samtidig trak Loddet tilvejs og saa pludselig gav efter, hvorved Loddet faldt og drev Pælen ned i den bløde Engbund.

For nu at kunne arbejde samtidig — det kunde virke højst ubehageligt paa den, som sidst gav los — sang Mændene til Arbejdet, og denne Sang, som Meddelelsen synes bør reddes fra Forglemmelsen, lød saaledes:

Og der gaar een.  
Hiv højt for een.  
Og een er væk,  
hiv alle Mand!  
Saa har vi een i Land!

Paa Slutstrofen i hver Linie faldt Loddet, altsaa 5 Gange i hvert Vers, og saa vidt erindres, holdtes Hvile- og Drikkepause for hvert 5. Vers. 2. Vers begyndte: »Og der gaar to — —« o. s. v.

Hr. Organist H. C. F. Hansen har venligst hjulpet mig at faa Melodien skrevet, og her er den:



Omkring Aar 1900 anskaffede Tømrmester Marius Petersen en Rambuk med et Spil, som blev trukket af en Dampmaskine, der var anbragt paa den faste Grund, mens Rambukken paa Ruller flyttedes rundt paa Byggepladsen. I Dag foregaar jo al Pilotering med benzin- eller elektromotordrevne Spil, og den gamle Opsang huskes kun af enkelte gamle Haandværkere.

## LITTERATUR OM VEJLE AMT

Ved fhv. overbibliotekar *E. Ebstrup*, Kolding.

(Fortsættelse af litteraturfortegnelsen i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 199—207.)

- Alkjær, Ejler: Brande's erhvervsøkonomiske stilling og muligheder. Udg. af Brande erhvervsråd. 1949. 82 s.  
Amts-Haandbogen over Vejle Amt 1950—51. 1951. 155 s.
- Andersen, Adolph: Amtmand over Vejle Amt i 22 Aar. Nogle Minderuner ved Amtmand Vilhelm Bardenfleths 100 Aars Dag (i Kolding Folkeblad 18. juli 1950).  
— Vilh. Bardenfleths 100aarsdag (i Fyns Tidende 18. juli 1950).
- Andersen, S. A.: Da Gudenaå havde sit Udspring i Vejle (i Vejle Amts Folkeblad 8. januar 1951).  
— Grejsdalens Klipper (i Vejle Amts Folkeblad 30. november 1951).  
— Runestenen ved Landerupgaard (i Kolding Folkeblad 25. september 1950).
- Andersen, S. B.: Kong Rans høj [Randbøl] (i Fyns Tiden-  
de 14. oktober 1951).
- Andersen, Vald.: Slægten Anchersen fra Egtved Præste-  
gaard (i Kolding Folkeblad 21. marts 1951).
- Arent, Ingv.: Fredericia 1650—1950 (i Købstadforeningens  
Tidsskrift, årg. 61, 1951, s. 68—71).
- Berntsen, Anton: De mange Aar jeg har i Verden levet.  
Tegninger af Niels Holbæk. 1950. 118 s. ill.
- Berthelsen, H. P.: Fra Tiden foran Kirkefornyelsen 1536  
(i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 213—219).
- Brix, Hans: Var præsten i Vejlbjby skyldig? (i Politiken  
8. nov. 1951).
- Buch, J. L.: Hr. Sørensen dom og død [præsten i Vejlbjby]  
(i Politiken 29. oktober 1951).

- Byrådsbogen 1949—50. Kolding købstadkommune. Udg. i henhold til forretningsordenen for Kolding købstad. 1950. 133 s.
- 1950—51. 1951. 181 s.
- Bøcher, Steen B.: Vandmøller og andre Vandkraftudnyttelser i Vejle Amt (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 156—187).
- Christensen, A. C.: Bertel Elmgaard og Sindballegaard (i Vejle Amts Folkeblads Juletillæg 21. dec. 1951).
- Christophersen, Poul: Festskrift om Erritsø kirke 1899 — 7. maj — 1949. [1949] 36 s.
- Duvaab, Viggo: Da Kaffe punchene kostede 15 Øre. Minder fra gamle »Daugaards Sandgrav« . . . . (i Jul i Kolding, årg. 2, 1950, s. 28—29).
- Sdr. Landevej fra Spaamadam Schmidt til Bellevue (i Jul i Kolding, årg. 2, 1950, s. 4—5).
- Dyggve, Ejnar: Kirken på Haralds vi i Jelling (i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949, s. 56—58).
- Den »tredje runesten« i Jelling (Runer og rids, Festskrift til Lis Jacobsen, 1952).
- Ebstrup, E.: Litteratur om Vejle Amt (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 199—207).
- Ehlers, H.: Bredsten alderdomshjem og kommune kontor (i Bygmesteren, årg. 43, 1950, s. 127—132).
- Fredericia Vejviser 1949—1950. Udg. af Johs. Madsen. 1949. 290 s.
- Galster, Kjeld: En rejse til Fanø og Vejle i 1848 (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 98—102).
- (En) gammel Bondemand: Kjær Mølle i Hejls Sogn, Kolding Herred (i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 184—194).
- Grundværdikort over Kolding Købstad ved Vurderingen pr. 1. Oktober 1950. Udg. paa Foranstaltning af Statens Ligningsdirektorat. 1951. [39 s.].
- Hannestad, Knud: Jelling — Jyllands gamle Kongesæde (i Jyllandsposten 25. maj 1950).
- Hansen, C. V., og H. C. F. Hansen: Odd-Fellow-Liv i Fredericia. Udg. af Odd-Fellow-Logen i Fredericia. 1949. 120 s. ill.
- Hansen, H. C. F.: Fredericia Avis gennem 100 Aar (i Fredericia Avis 8. december 1949).
- Fredericia Haandværkerforening gennem 100 Aar.

- Udg. af Fredericia Haandværkerforening. 1948. 71 s. ill.
- Hansen, Julie M. Vinter: Dødsfald. Musiklærer Arthur Nielsen [1883—1950], Fredericia (i Nordisk astronomisk Tidsskrift, 1950, s. 33—34).
- Hansen, Ole Bjerremand: Fredninger ved Barritskov (i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 195—201).
- Hansen, Sven: Flyvende Tallerkener over Købestævnet [41. købestævne i Fredericia] (i Jyllandsposten 2. august 1951).
- [Hansen, Sven]: Jelling — Kongesædet, der måske bliver Mønsterby (i Jyllandsposten 9. april 1950).
- Hattinger-Jacobsen, J.: Landsby og herregård. I anledning af tyveåret for udstykningen af Agerbøl hovedgård (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 23—42).
- Herning, Sv.: Statskonsulent Th. J. Brask [Fredericia] 70 år (i Ugeskrift for Landmænd, årg. 94, 1949, s. 186).
- Herschend, P.: Træk af den erhvervsøkonomiske Baggrund for Sparekassens Virksomhed i de sidste 25 Aar (i Vejle Byes og Amts Sparekasse 1827 — 9. Juni — 1952. 1952, s. 117—174).
- Holm, Axel: Fredericia, Danmarks Festby holder 300 Aars Jubilæum (i Aarhus Stiftstidende 18. juni 1950).
- Hübschmann, Lilli: Ved Starup Kirke (i Kolding Folkeblad 3. marts 1952).
- Jakobsen, Jakob: Sct. Knuds Gilderne i Danmark (i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 45—102).
- Jacobsen, Niels: Erstatninger for beslaglagte ejendomme i besættelsestiden (i Byrådsbogen 1949—50. 1950, s. 5—13).
- Den gode gamle Borger [Hannibal Marcus, Kolding] (i Jul i Kolding, årg. 2, 1950, s. 26—27).
  - Tilbageblik over en 40årig tjenestemandsgerning i Kolding købstad og på Kolding havn (i Byrådsbogen 1950—51. 1951, s. 7—13).
- Jelling-højenes frilæggelse. Forslag udarb. af det af statsministeriets komité til frilæggelse af Jelling-højene nedsatte arbejdsudvalg. 1952. 60 s. ill.
- Jensen, J. K.: De stærke Jyders ledende Mænd. Gaardmand Peder Laurssen Fredensbjerg, Raarup. Smed Hans

- Nielsen Korning (i Horsens Avis 27., 28., 29. og 30. juni 1951).
- Jensen, Sv. Karlskov: Træk af Vejle Amts Lanboforenings Historie (i Jul i Vejle, årg. 15, 1950, s. 20—21).
- Jeppesen, Niels: Mit første Hjem [i Rands] (i Vejle Amts Folkeblad 4. marts 1952).
- Vejle Latinskole ved Aarhundredskiftet (i Vejle Amts Folkeblad 18. juni 1951).
- Jespersen, Poul Erik: Harald Blåtands kirke er fundet ved Jellingehøjene (i Sønderjyden 10. august 1951).
- Johansen, Axel, Kristian Vyff og Mads Nielsen: Af de levende hegns historie (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 115—155).
- Jul i Kolding 1950. 2. Aarg. Red. af Axel Andersen. 1950. 36 s.
- Jul i Vejle. 15. Aargang 1950. Red. af E. W. Lorentzen og J. Wesarg Steffensen. 1950. 40 s. ill.
- Juul-Jensen, Steffen: Fra mit Hjem i Kirkegade (i Jul i Vejle, årg. 15, 1950, s. 15—16).
- [Justesen, Axel B.]: Lidt af Brandbjerg herregaards historie (i Frit Folk 19. juni 1950).
- Kolding dramatiske Selskab (i Jul i Kolding, årg. 2, 1950, s. 23—24).
- Koldinghus 1950. Årsskrift for Museet på Koldinghus. Udg. af Historisk-antikvarisk Selskab. 1950. 20 s. ill.
- Koldinghus 1951. Årsskrift for Museet på Koldinghus. Udg. af Historisk-antikvarisk Selskab. 1951. 12 s. ill.
- Kolding Vejviser 1950. Red. af Axel Andersen. 6. Udg. 1950. 416 s.
- 1951. Red. af Axel Andersen. 7. Udg. 1951. 428 s.
- 1952. Red. af Axel Andersen. 8. Udg. 1952. 420 s.
- Kruuse, Jens: En Digers Liv [Anton Berntsen: De mange Aar. 1950] (i Jyllandsposten 14. juni 1950).
- Larsen, Bene: En Vej skiller Jelling i to Zoner (i Jyske Tidene 10. maj 1950).
- Larsen, H. C.: Engelsholm — herresæde — højskole (i Vestkysten 12. februar 1952).
- Lassen, C. A.: Er yderligere havneudvidelser påkrævet? (i Ingeniøren, årg. 59, 1950, s. 145).
- Kolding byplan (i Stads- og Havneingeniøren, årg. 41, 1950, s. 54—56).

- Lassen, T. Bundgaard: Brande Sogn under Besættelsen (i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 147—183).
- Lundnielsen, S. W.: Udgravningerne i Jelling (i Vejle Amts Avis 1. september 1951).
- Marstrand, Vilhelm: Kolding bys tilblivelse og ældste historie (i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 5—44).
- Mortensen, Erling: Balders Offerplads og Firhøje-Området søges fredet (Vejle Amts Folkeblad 18. April 1952).
- Mortensen, Rasmus: Engelsholm Slots Historie gennem Aarhundreder (i Vejle Amts Folkeblad 14. januar 1952).
- Marius Hansen [<sup>17</sup>/<sub>2</sub> 1875—<sup>25</sup>/<sub>6</sub> 1950] (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 189—192).
  - Kartoffel-Tyskerne paa Randbøl Hede (i Vejle Amts Folkeblad 16. august 1950).
  - Aktieselskabet Sdr. Omme Plantage 1901—1951.
  - Aktieselskabet Skovsende-Stakroge Plantage 1877—1952.
  - Den forladte Vej over Amlund Hede (Vejle Amts Folkeblad 26. April 1952).
  - Vejle Amt i Danmarkshistorien (Vejle Amts Folkeblad 15. September 1952).
- Mortensen, Rasmus, og Sv. Karlskov Jensen: Vejle Amts Landboforening gennem 100 Aar. Træk af Vejle-egnens historiske, landbrugsfaglige og kulturelle udvikling. 1951. 216 s., ill.
- Nellemann, B.: Bevægelserne i Folketallet i Kolding Købstad i 1950—51 (i Byrådsbogen 1950—51. 1951, s. 15—25).
- Nielsen, Mads, Kristian Vyff og Axel Johansen: Af de levende hegns historie (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 115—155).
- Nissen, Ed. A.: Fredericia Politikorps 1871—1950 (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 43—53).
- Nygaard, C. S.: Digter og menneske [Anton Berntsen] (i Kristeligt Dagblad 27. februar 1951).
- Orluf, Fr.: Et kostbart lune [om Jellingehøjenes frilægning] (i Jyllandsposten 13. juli 1950).
- Stednavnene Hornstrup og Randbøl m. m. (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 103—114).



- Orluf, Fr.: Vejles ældste bysegl (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 5—22).
- Vejle ældste bysegl. En tilføjelse (i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 220—222).
- Petersen, C. V.: Af Vejles Saga (i Vejle Amts Avis 16. aug. 1950).
- En god Vejleborgers Vejle-Ahner [slægten Winther] (i Vejle Amts Folkeblad 1. september 1950).
- »Residensgaarden« og dens Mindetavler (i Vejle Amts Folkeblad 22. august 1950).
- [Petersen, Inger Bruhn]: Fredericia i 300 Aar (i Flensborg Avis 5. juli 1950).
- Petersen, Jens A.: Den gamle Sognefoged i Hejls [Johan Hansen] (i Kolding Folkeblad 14. marts 1952).
- Petersen, Parmo C. Tang: Lektor H. H. Nissen [<sup>25/9</sup> 1871—<sup>28/3</sup> 1949] (i Gymnasieskolen. Medlemsblad for Gymnasieskolens Lærerforening. Årg. 32, 1949, s. 250—261).
- Rasmussen, R. A.: Borgmester P. Th. Madsen. Med Portræt (i Jul i Vejle, årg. 15, 1950, s. 14—15).
- Rejsekammeraten: Sandfeld Bjerg (i Vejle Amts Folkeblad 21. september 1950).
- [Rude, Axel]: »Brandbjerg« og dens nybyggere (i Frit Folk 1. april 1950).
- Rude, Axel: Fra Vejle by til kongesædet i Jelling. 1950. 126 s.
- [Rude, Axel]: Dr. C. J. Boye — Jellingegnens store læge (i Frit Folk 11. april 1950).
- Det gamle herresæde Lerbækgaard (i Frit Folk 17. april 1950).
- Den gule deligence kørte gennem Jelling (i Frit Folk 15. maj 1950).
- Jelling — det ældgamle kongesæde (i Frit Folk 24. april 1950).
- Jelling kro og de store markeder (i Frit Folk 15. maj 1950).
- Jelling statsseminarium (i Frit Folk 22. maj 1950).
- Jellinge sten (i Frit Folk 1. maj 1950).
- Rude, A.: Nogle Træk af Livet udenom Sparekassen gennem 125 Aar (i Vejle Byes og Amts Sparekasse. 1827 — 9. Juni — 1925. 1952, s. 7—116).

- Rude, Axel: Tre Vejlegader — som de var engang (i Jul i Vejle, årg. 15, 1950, s. 5—7).
- Schmidt, August F.: Brandbjerg (i Vejle Amts Folkeblad 10. august 1950).
- Fra Bramdrup Sogn og Kolding Landdistrikt (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 66—97).
  - Folkeliv i Bjerre Herred (i Vejle Amts Folkeblad 12. juni 1951).
  - Herremænd og Hovbønder [fra Engelsholm] (i Vejle Amts Folkeblad 14. januar 1952).
  - Kvægopdrætteren H. Fr. Hansen, Henneberg Ladegaard (i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 202—212).
  - Paa Randen mellem Marken og Heden [Egtved] (i Jul i Vejle, årg. 15, 1950, s. 26—27).
  - En roman fra Vejleegnen [Marie Bregendahl] (i Vejle Amts Folkeblad 1. marts 1952).
  - Sangen i Skolerne i det gamle Kolding (i Kolding Folkeblad 16. nov. 1950).
- Skov, Sigvard: Faner og flag på Koldinghus. Udg. af Historisk-antikvarisk Selskab. 1950. 16 s. ill.
- Fredericia 1650—1950 (i Jydske Tidende 1. juli 1950).
  - Kister på Koldinghus. Udg. af Historisk-antikvarisk Selskab. 1951. 20 s. ill.
  - Kolding By omkring 1250 (i Jydske Tidende 18. juni 1950).
  - Maleren Chr. Daugaard (i Jul i Kolding, årg. 2, 1950, s. 6—7).
  - Museet på Koldinghus. Kort vejledning. 3. udg. 1951. 48 s. ill.
  - Museet på Koldinghus 1890—1950. Særtryk af Kronik i Kolding Folkeblad 14. Februar 1950. 8 s.
- Steffensen, J. Wesarg: Victor Jensen in memoriam. Med Billeder (i Jul i Vejle, årg. 15, 1950, s. 3—4).
- Swane, Jørgen: Af Anna Christine Medens Stambog (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 54—65).
- De Fredericia Bruun'er (i Vejle Amts Aarbog 1951, s. 103—146).
- [Svendsen, Kaj Robert]: Egnens daarligste Ejendom blev frodig Frugtplantage [Skibet] (i Vejle Amts Folkeblad 12. maj 1950).

- Svenningsen, Poul Fløe: Endnu jager den vilde Grev Ott i Ørumgaard Skove — (i Vejle Amts Folkeblad 8. marts 1951).
- Fortryllet Guld-Tepotte værner Slægten Rantzau [Rosenvold] (i Vejle Amts Folkeblad 29. september 1950).
  - Fra Ridder Nicolaus til Grev Jens [om herregården Barriitskov] (i Vejle Amts Folkeblad 26. august 1950).
  - Kristine Munk gav Ridefoged Ussinggaard som Belønning for tro Tjeneste (i Vejle Amts Folkeblad 25. april 1951).
  - Et kærlighedsdrama, der endte på Williamsborg (i Vejle Amts Folkeblad 1. marts 1951).
  - Tirsbæk — Middelalderborg og Mønsterlandbrug (i Vejle Amts Folkeblad 3. juni 1950).
- Søgaard, Helge: Fæstning og Fristed [Fredericia i anledning af Hugo Mathiessen: Fæstning og Fristed] (i Jyllandsposten 14. maj 1950).
- [Sørensen, S. M.]: A/S Jydsk Saasæd og Kornexport 1926 — 1. august — 1951. Tegninger af I. Strange-Friis. 1951. 15 s. ill.
- Sørensen, Willy: Byggeriet i Vejle (i Bygge-Forum, årg. 13, 1950, s. 55—57).
- [Therkelsen, Svend Aage]: Almind Kirkes Klokke hedder Marie (i Vejle Amts Folkeblad 21. oktober 1950).
- Byggede Dronning Thyra Tørring Kirke? (i Vejle Amts Folkeblad 4. november 1950).
  - Da Biskop Olesen skaffede Gaarslev Kirke Kakkellovn (i Vejle Amts Folkeblad 15. juli 1950).
  - Da Hornstrup Kirkes Klokke overdøvede Vejles (i Vejle Amts Folkeblad 27. maj 1950).
  - Danmarks »højststaaende« Præst [om Ø. Nykirke kirke] (i Vejle Amts Folkeblad 7. oktober 1950).
  - Gravskrift som siger Sparto til alle andre. Bredsten Kirke (i Vejle Amts Folkeblad 19. januar 1951).
  - Hed ikke Pastor Storm for ingenting [om Ødsted kirke] (i Vejle Amts Folkeblad 28. oktober 1950).
  - Helten fra Frederiksstad ligger begravet i Uldum (i Vejle Amts Folkeblad 11. nov. 1950).

- [Therkelsen, Svend Aage]: Præsten i Gauerslund, der slog knock-out [Gauerslund kirke] (i Vejle Amts Folkeblad 22. juli 1950).
- Randbøl Kirke og Kong Rans Høj (i Vejle Amts Folkeblad 8. december 1950).
  - Trollden i Stouby sigtede efter Hedensted Kirke (i Vejle Amts Folkeblad 26. januar 1951).
  - Vindings Gaardmandskoner vilde sidde yderst i Kirken (i Vejle Amts Folkeblad 12. januar 1951).
- [Therkelsen, Svend R.]: Nøglen under Barrit Kirkes Alter (i Vejle Amts Folkeblad 16. februar 1951).
- Vejle Amts Aarbog 1950. Udg. af Vejle Amts historiske Samfund. Red. af Rasmus Mortensen, Niels Jacobsen og Arnold Hansen. 1950. 212 s. ill.
- Vejle Amts Aarbog 1951. Udg. af Vejle Amts historiske Samfund. Red. af Rasmus Mortensen, Niels Jacobsen og Arnold Hansen. 1951. 236 s. ill.
- Vejle. By og egn. 1950. 40 upag. s. ill.
- Vejle Byes og Amts Sparekasse. 1827 — 9. Juni — 1952. 1952. 175 s. ill.
- Vejle kommunale biblioteksvæsen i regnskabsåret 1950—51. 1952. 16 s.
- Vejle Købstads Vejviser 1949. 20. Aargang. Red. af Otto Neumann. 1949. 314 s.
- 1950. 21. årg. Red. af Otto Neumann. 1950. 322 s.
  - 1951. 22. årg. Red. af Otto Neumann. 1951 324 s.
- [Wohlert-Jensen, Aage]: Baldersbæk (i Vejle Amts Folkeblad 28. marts 1952).
- Elbodalen og Spang Aa (i Vejle Amts Folkeblad 20. oktober 1951).
- Wohlert-Jensen, Aage: Fra det gamle Brænderi ved Sønderbro i Vejle (i Vejle Amts Folkeblad 15. febr. 1952).
- [Wohlert-Jensen, Aage]: Den gamle Kjøbningsvej og Tirsbækvej (i Vejle Amts Folkeblad 25. jan. 1952).
- Wohlert-Jensen, Aage: Hammerhus [Vejle] (i Vejle Amts Folkeblad 23. februar 1951).
- Vyff, Kristian, Axel Johansen og Mads Nielsen: Af de levende hegns historie (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 115—155).
- Østergaard-Hansen: Steffen Nielsen, Barrit (i Vejle Amts Aarbog 1950, s. 188—189).

## BOGANMELDELSER

*Mortensen, Rasmus, og Sv. Karlskov Jensen: Vejle Amts Landboforening gennem 100 Aar. Træk af Vejleegnens historiske, landbrugsfaglige og kulturelle Udvikling. 1951. 216 s. ill.*

Dette jubilæumsskrift har allerede på bogens titelblad tydeligt angivet, hvad man har tilstræbt. Det skulde ikke være intern foreningshistorie, der skulde berettes om i alle enkeltheder ned gennem tiderne, bogen skulde have et videre perspektiv, og den har fået det, idet både landboforeningens og landbrugets udvikling er sat i relation til den almindelige historiske og kulturelle baggrund.

Eren for det smukke resultat skyldes samarbejdet og arbejdsfordelingen mellem bogens 2 forfattere, museumsinspektør Rasmus Mortensen og konsulent Svend Karlskov Jensen, der har leveret bidrag på henholdsvis 127 og 78 s.

Rasmus Mortensen har skildret den historiske udvikling ikke blot af selve foreningen, men også inden for en række områder af landbruget og dets bierhverv. Karlskov Jensens bidrag: planteavl og sædskifte, korn, frø og udsæd, husdyrbrug, dyrskuer, ungdomsarbejdet, udflugter, medlemstal supplerer Rasmus Mortensens materiale, så bogen danner en helhed uden trættende gentagelser. Af bogens billedmateriale fortjener de smukke pennetegninger af lærer Lund, Turup, at fremhæves.

Bogen har interesse ikke blot for landmænd, men for alle, der vil kende Vejleegnens historie belyst gennem en saglig behandling af udviklingen af dens vigtigste erhverv.

*E. E.*

*Vejle Byes og Amts Sparekasse. 1827 — 9. Juni — 1952. 1951. 175 s. ill.*

Ved Vejle Byes og Amts Sparekasses 125 års jubilæum har sparekassen udsendt et smukt jubilæumsskrift. Ofte

får jubilæumsskrifter en ret trang skæbne. De udsendes til en mindre kreds af interesserede, men lades iøvrigt ret hurtigt upåagtede. Alle lokalhistorisk interesserede vil dog have opmærksomheden henvendt på jubilæumsskrifter og også i det foreliggende tilfælde stå sig ved at stifte nærmere bekendtskab med bogen. Den indeholder to hver for sig interessante afsnit, det første på godt 100 sider udarbejdet af journalist A. Rude: Nogle træk af livet udenom sparekassen gennem 125 år. Heri forsøges det i en række glimt at kaste lys over hele den kulturelle, økonomiske og politiske udvikling og baggrund, et stykke Vejle-historie, hvori sparekassens egen udvikling indgår som led i den større sammenhæng.

Bogens sidste afsnit, ca. 50 sider, udarbejdet af sparekassens formand, stiftamtmand P. Herschend: Træk af den økonomiske baggrund for sparekassens udvikling i de sidste 25 år giver en saglig og nøgtern fremstilling af penge-markedets forhold i almindelighed i perioden 1927—52 og sparekassernes forhold under de skiftende konjunkturer og deraf følgende problemer. Afhandlingen falder i 2 hovedafsnit, tiden fra 1927 til udbrudet af den 2. verdenskrig og tiden under og efter den 2. verdenskrig. E. E.

## BERETNING

Takket være medlemmernes trofasthed og den forståelse, der vises vor virksomhed ved fortsatte og også stigende bidrag fra staten, kommunale råd og forskellige institutioner, har vi kunne fortsætte vort arbejde ved udgivelsen af en årbog af lignende omfang som de foregående år trods stigende udgifter til papir og trykning.

Den i årbogen optagne medlemsfortegnelse skulle bl. a. være en hjælp for medlemmerne til at søge nye indmeldt.

Ved årsmødet, som holdtes i Fredericia 13. september, bød formanden, museumsinspektør Rasmus Mortensen, velkommen og aflagde beretning, hvoraf fremgik, at medlemstallet er stigende. Der blev rettet en tak til bidragerne og pressen, og formanden meddelte, at bogtrykker Fuglsang har påtaget sig at være forlægger for årbogen, efter at Nordiske Landes Bogforlag i Fredericia er ophørt.

Amtslæge Jakobsen oplæste det reviderede regnskab i stedet for kassereren, arkitekt Zachariassen, som var sygemeldt.

Beretning og regnskab godkendtes.

Ved bestyrelsesvalget afgik formanden, skoleinspektør Bundgaard Lassen og fhv. overbibliotekar Ebstrup efter tur. Ebstrup blev genvalgt, men i stedet for de to første, som ikke ønskede genvalg, blev valgt amtmand Wamberg og amtsforvalter Swane.



Amtslægen takkede Rs. Mortensen for hans mange-årige virke i samfundet.

Efter at der var drukket kaffe, holdt Rasmus Mortensen et interessant foredrag om Vejle amt i Danmarkshistorien og fremhævede den betydning, amtets beliggenhed har haft for mange historiske begivenheder.

På bestyrelsens vegne bragte landinspektør Johansen Rasmus Mortensen en tak for foredraget og takkede ham i tilslutning hertil også for hans store indsats og altid vågne interesse for Vejle amts historiske samfund. Som et udtryk for samfundets erkendtlighed heraf havde bestyrelsen eenstemmigt vedtaget at udnævne ham til æresmedlem af samfundet.

Efter årsmødet konstituerede bestyrelsen sig med amtmand Wamberg som formand.

A. J.



## VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

### Driftsregnskab fra 1. april 1951 til 31. marts 1952.

#### Indtægter:

1. Medlemsbidrag fra 694 medlemmer .....		kr. 3.470,00
2. Medlemsbidrag fra 35 medl. af andre historiske samfund .....	-	87,50
3. Bidrag fra stat og kommuner:		
Staten .....	kr. 700,00	
Vejle amt .....	- 100,00	
Vejle byråd .....	- 50,00	
Vejle havn .....	- 50,00	
Kolding byråd .....	- 100,00	
Kolding havn .....	- 50,00	
Fredericia byråd .....	- 50,00	
Fredericia havn .....	- 100,00	
Ørum-Daugård .....	kr. 20,00	
Barrit-Vrigsted .....	- 25,00	
Urlev-Stenderup .....	- 10,00	
Harte-Nr. Bramdrup .....	- 15,00	
Skibet .....	- 15,00	
Nørup .....	- 10,00	
Viuf .....	- 10,00	
Bjært .....	- 10,00	
Egtved .....	- 10,00	
Glud-Hjarnø .....	- 10,00	
Lindeballe .....	- 10,00	
Brande .....	- 25,00	
Randbøl .....	- 10,00	
Løsning .....	- 20,00	
Give .....	- 10,00	
Ringgive .....	- 20,00	
Hornstrup .....	- 10,00	
Gauerlund .....	- 20,00	
Sdr. Stenderup .....	- 10,00	
Ødsted .....	- 20,00	
Hejls .....	- 15,00	
Ødis .....	- 10,00	
Vejstrup .....	- 10,00	
Øster Starup .....	- 10,00	
ialt 24 sognekommuner .....	kr. 335,00	kr. 1.535,00
Transport...		kr. 5.092,50

	Transport...	kr.	5.092,50
4. Bidrag fra banker og sparekasser:			
Vejle Bank .....	kr.	100,00	
Vejle Byes og Amts Sparekasse....	-	50,00	
Spare- og Laanekassen for Kolding.	-	25,00	
Kolding Folkebank .....	-	50,00	
Fredericia Byes og Omegns Sparekasse	-	50,00	
Fredericia Privatbank .....	-	25,00	
Fredericia afd. af Landmandsbanken	-	25,00	kr. 325,00
5. Andre indtægter:			
Salg af gamle årbøger .....	kr.	384,75	
Renter af obligationer .....	-	412,00	
Sparekasse- og girorenter .....	-	40,37	
Refusion af udlagt porto og for opkrævning af medlemskontingent .	-	746,30	
Overført fra grundfond .....	-	291,26	kr. 1.874,68
			kr. 7.292,18
Kassebeholdning fra 1950—51 .....	-	539,17	
			<u>kr. 7.831,35</u>
Udgifter:			
1. Udgivelsen af årbogen .....	kr.	6.928,52	
2. Årsmøder, bestyrelsesmøder og repræsentation ...	-	357,85	
3. Øvrige udgifter:			
Dansk historisk forening .....	kr.	66,00	
Forsikringer .....	-	5,00	
Tryksager og kontorartikler .....	-	140,35	kr. 211,35
			kr. 7.497,72
Kassebeholdning at overføre til 1952—53 .....	-	333,63	
			<u>kr. 7.831,35</u>

Ovenstående regnskab er revideret og fundet rigtigt. Beholdningen er til stede.

*Ejnar Gade,*  
Fredericia.

*H. C. F. Hansen,*  
Fredericia.

**Grundfondens regnskab fra 1. april 1951 til 31. marts 1952.****Indtægter:**

Beholdning overført fra 1950—51.....	kr. 10.791,26
Obligationsrenter.....	- 412,00
Sparekasserenter.....	- 29,92
Sparekassens bidrag.....	- 25,00
	<u>kr. 11.258,18</u>

**Udgifter:****Overført til driftsregnskabet 1951—52:**

Obligationsrenter.....	kr. 412,00
Sparekasserenter.....	- 29,92
Sparekassens tilskud.....	- 25,00
Hævet af grundfond.....	- 291,26
Beholdning at overføre til 1952—53.....	- 10.500,00
	<u>kr. 11.258,18</u>

**Specifikation af beholdningen:**

Jens Holms legat, obligationer.....	kr. 10.000,00
Johs. Buchs legat, obligationer.....	- 500,00
Spare- og Lånekassen i Kolding.....	- 0,—
	<u>kr. 10 500,00</u>

*H. Zachariassen,*  
kasserer.

# REGISTER

1949—52

- Aarsberetninger, 1949: 241, 1950: 208, 1951: 225, 1952: 190.  
 Aast, 1952: 32.  
 Agersbøl, 1950: 23.  
 Agersnap, Hans, 1952: 106.  
 Almstok, 1952: 38.  
 Altertavler, 1949: 171.  
 Ambrosiani, Sune. 1949: 63.  
 Amlund, 1952: 32.  
 Andersen, H. C., 1952: 81ff.  
 Andersen, Ingeborg, 1952: 121.  
 Assendrup, 1949: 161.
- Bache, Otto, 1952: 125.  
 Bakke, Mathias, 1949: 187.  
 Barritskov, 1951: 195.  
 Bernadotte, Grev, 1952: 171ff.  
 Berntsen, Anton 1949: 33, 1952: 110.  
 Berthelsen, H. P., 1951: 213, 1952: 150.  
 Bindeballe, 1950: 39.  
 Bjerg, Johs. C., 1952: 124.  
 Bjerre Herred, 1949: 113, 1951: 195.  
 Blache, Chr., 1952: 106.  
 Borch, O. V., 1952: 122.  
 Brahe, Knud., 1952: 44, 62.  
 — Preben, 1952, 45, 63.  
 Bramdrup, 1950: 66ff.  
 Brande Sogn, 1951: 147ff.  
 Bredsdorff, I. U., 1952: 104.  
 Bredsten, 1952: 5ff.  
 Brener, Arthur, 1952: 124.
- Brockenhuus-Schack, Barritskov, 1951: 196ff.  
 Bruun, Slægten, 1951: 103ff.  
 Brændgaard, 1952: 32.  
 Busk, Poul, 1952: 110.  
 Bysegl, Vejle, 1950: 5, 1951: 220ff.  
 Bøcher, Steen B, 1949: 203, 1950: 156.
- Carl-Nielsen, Anne Marie, 1952: 124.  
 Christensen, Godfred, 1952: 101.  
 Christensen, K. V., 1952: 158.  
 Christiansen, Chr., 1949: 165.  
 Christiansen, Rasmus (Maleren). 1952: 125.  
 Clausager, P. H., 1949: 83.
- Dal Dover, 1952: 39.  
 Dalgas, Carlo, 1952: 88.  
 Dall-Slægten, Kjær Mølle, 1951: 186ff.
- Damgaard, 1951: 203.  
 Daugaard, 1951: 203.  
 De otte Sogne, 1949: 180ff.  
 Drenderupgaard, 1949: 44ff.  
 Dreyer, Dankvart: 1952: 81.
- Ebstrup, Ebbe, 1950: 194; 1952: 179, 188ff.
- Eckersberg, C. W., 1952: 81.  
 Eff, Elisabeth, 1952: 176.  
 Egtved Sogn, 1952: 158ff.  
 Eltang Kirke, 1951: 213.

Engelsholm Fabrik, 1952: 39.  
Engelsholm, Herregaarden,  
1952: 60ff.

Fanø, 1950: 98.  
Fausing, 1949: 113.  
Fischer, Carl, 1952: 113.  
Fiskeri paa Koldingegnen,  
1949: 154ff.  
Fredericia, 1949: 5ff, 1950: 194,  
1952: 177ff.  
Fredericia Klubber, 1949: 143.  
— Krigsmindesmærkerne,  
1949: 14.  
— Politikorps, 1950: 43ff.  
— Stadsfysikatet, 1949: 65ff.  
Frederikshaab, 1952: 38.  
Fredninger i Vejle Amt, 1951:  
195ff.

Friis, A. M. G., 1952: 147.  
— Andreas, 1952: 113.  
Førstballe, 1952: 59.

Gad, Mogens, 1952: 121.  
Gadbjerg, 1952: 13, 20ff.  
Galster, Kjeld, 1950: 98.  
Gammelby, 1952: 60.  
Gammelgaard, Albert, 1952: 122.  
Gildesegl, 1951: 220.  
Gjødssbøl, 1952: 32.  
Grandjean, Slægten, 1952: 127ff.  
— Poul Bredo, 1950: 5,  
1951: 220.  
Grau, H. H., 1952: 147.  
Grøddjyder, 1949: 29.  
Gudsø Vandmølle, 1951: 191.  
Gyde-Petersen, 1952: 107.  
Gødding, 1952: 58.

Haagen-Müller, V., 1952: 121.  
Haderslev, 1949: 108.  
Hammer, H. J., 1952: 125.  
Hammershøj, Svend, 1952: 121.  
Hammer Sogn, 1950: 157.  
Hansen, Arnold, 1949: 143.  
— Constantin, 1952: 92.  
— C. P., 1952: 124.  
— Elise Constantin, 1952: 123.  
— Gustav, 1952: 124.  
— H. Fr., 1951: 202ff.  
— Marius, 1950: 189f.

Hansen, Ole Bjerremand, 1951: 195.  
— Thomas, 1952: 124.  
— William, 1952: 119.  
Haslund, Otto, 1952: 122.  
Hattinger-Jacobsen, J., 1950: 23.  
Hejls Sogn, 1951: 194.  
Heltoft, J., 1952: 5.  
Henneberg Ladegaard,  
1951: 202.  
Hermansen, A. O., 1952: 105.  
Herschend, P., 1952: 189.  
Hornstrup, 1950: 103, 193.  
Hove, K. M., 1949: 235, 1950: 194.  
Hunæus, Andreas, 1952: 123.  
Hvejsel Sogn, 1950: 194.  
Hvidtfeldt, Johan, 1949: 44, 180,  
1952: 5.  
Hygum, 1952: 12.

Iversen, Ejnar, 1952: 116.  
— Kræsten, 1952: 124.

Jacobsen, Niels, 1950: 97, 196.  
Jakobsen, Jakob, 1949: 65,  
1951: 45.  
Jelling, 1949: 49, 83, 1951: 222.  
Jensen, Bertel, 1949: 238.  
— F. Elle, 1949: 187.  
— Frode, 1949: 171.  
— Henry Fabricius, 1952: 119.  
— Knud, 1949: 30.  
— Soya, 1952: 121.  
— Svend Karlskov, 1952: 188.  
— Victor, 1952: 114.  
Jeppesen, Niels, 1952: 109.  
Jerndorff, August, 1952: 121.  
— Povl, 1952: 121.  
Jernudvinding, 1949: 49.  
Jessen, Edith Dueholm,  
1952: 121.  
— Robert Dueholm, 1952: 116.  
Johansen, Axel, 1949: 130,  
1950: 115.  
— Viggo, 1952: 108.  
Juel, Jens, 1952: 81.  
Juhl, A. C., 1949: 235.  
Jøker, P. I. Nissen, 1949: 154.  
Jørgensen, Carl Anton,  
1952: 122.  
— Thomas L., 1952: 125.  
— Valdemar, 1952: 110.

- Kaaberbøl, 1952: 59.  
 Kidde, Harald, 1952: 109.  
 Kirkefornyelsen 1536, 1951:  
 213ff.  
 Kjeldsen, Niels, 1952: 125.  
 Kjør Mølle, 1951: 184.  
 Klausholm, 1952: 27.  
 Kolborg Voldsted, 1952: 158ff.  
 Kolding, 1949: 83, 1950: 196,  
 1951: 5ff, 1952: 127ff.  
 — Byens Helligdomme,  
 1951: 37.  
 — Fiskeri, 1949: 154.  
 — Kort over den gamle By,  
 1951: 44.  
 — Krigsmindesmærker,  
 1949: 21.  
 — Landdistrikt, 1950: 66.  
 — Oldsagssamling, 1952: 141ff.  
 — Præster, 1949: 187.  
 — Vandmøller, 1949: 130.  
 Koldinghus Museum, 1952:  
 141ff.  
 Kollerup Sogn, 1952: 7.  
 Kongsdal, 1952: 58.  
 Krigen i 1864, 1949: 115, 161.  
 Kvægvål, 1951: 202ff.  
 Kyhn, Vilh., 1952: 81.  
 Købke, Christen, 1952: 88.  
  
 Laasby, 1949: 83, 1951: 27.  
 Lange, Margrethe, 1952: 44, 62.  
 Lassen, T. Bundgaard, 1951: 147.  
 Laursen, Bøgh, 1952: 116.  
 Levende Hegn, 1950: 115.  
 Lichtenberg, Gehrt, 1952: 37,  
 44, 63.  
 Liebert, Georg Emil, 1952: 108.  
 Lihme, 1952: 73.  
 Limskov, 1952: 75.  
 Lindeballe, 1950: 13, 27.  
 Lohse, Christopher, 1952: 110.  
 Lundbye, J. Ths., 1952: 81.  
 Lund, Erik, 1950: 194.  
 Lund, F. C., 1952: 125.  
 Lundgren, Erik, 1952: 124.  
  
 Madsen, Johanne, 1952: 124.  
 Malerkunst i Vejle Amt,  
 1952: 78ff.  
 Markussen, Olaf, 1952: 116.  
  
 Marstrand, Vilhelm, 1951: 5.  
 Martin-Hansen, Carl, 1952: 124.  
 Mathiesen, Egon, 1952: 116.  
 Mathiessen, Hugo, 1950: 195.  
 Meden-Slægten, 1950: 54ff.  
 Meldgaard, Ejvind, 1952: 116.  
 Modstandsbevægelsen,  
 1951: 147ff.  
 Moe, Andreas, 1952: 124.  
 Moltke, General, 1949: 7ff.  
 Mortensen, Niels Th., 1952: 78.  
 — Rasmus, 1949: 49, 240,  
 1952: 188.  
 Munkebjerg, 1952: 99.  
 Mårtens, Alfred, 1952: 119ff.  
 Mæhl, Knud, 1952: 121.  
 Møgelkjær, 1952: 172.  
 Møller, Olivia Holm, 1952: 121.  
 — Peter Nicolaj, 1952: 124.  
 Mønsted, P., 1952: 108.  
 Mørup, 1952: 59.  
  
 Neuhaus, Siegfred, 1952: 110.  
 Nielsen, Jens, 1952: 122.  
 — Mads, 1950: 115.  
 — N. Ibsen, 1952: 124.  
 — Ole, 1952: 100.  
 — Steffen, 1950: 188.  
 Niss, Thorvald, 1952: 123.  
 Nissen, Ed. A., 1950: 43,  
 1952: 177.  
 Nybjerg, 1949: 207.  
 Nyrop, C., 1951: 220.  
 Nørskov, 1952: 32.  
 Nørup, 1952: 36, 40ff.  
  
 Odderbæk, 1949: 211.  
 Ohlsen, Jeppe Madsen,  
 1952: 122.  
 Olsen, Benjamin, 1952: 121.  
 — Ole, 1952: 113.  
 Orloff, Fr., 1950: 5, 1951: 220.  
  
 Paulsen, Erik, 1952: 81.  
 Paulsen, Julius, 1952: 122.  
 Pedersen, Jørgen, 1949: 29, 174.  
 Petersen, Thomas, 1952: 141.  
 Pjedsted, 1949: 211, 1951: 203.  
 Politikorps, 1950: 43ff.  
 Pors, Tora, 1952: 116.  
 Poulsen, Georg, 1952: 116.

- Præster: i Eltang, 1951: 213.  
 — i Gadbjerg, 1952: 15.  
 — i Lindeballe, 1952: 15.  
 — i Nørup, 1952: 48ff.  
 — i Randbøl, 1952: 34ff.
- Ran, Kong, 1952: 33.  
 Randbøl, 1949: 212, 1950: 103,  
 1952: 33ff.  
 Refstrup, 1949: 216, 1952: 22.  
 Ribe Katedralskole, 1952: 5ff.  
 Ribe Stift, 1950: 197.  
 Ringive, 1949: 174.  
 Roose, Aage, 1952: 124.  
 Rostrup, 1952: 27.  
 Rude, Axel, 1952: 189.  
 Rye, Olaf, 1949: 6.  
 Røde Kors, 1952: 171.  
 Rørbye, Martinus, 1952: 81.
- Saabye, Svend, 1952: 119.  
 Schleppegrell, General,  
 1949: 7ff.  
 Schmidt, August F., 1949: 151,  
 1950: 66, 197, 1951: 202.  
 Schou, Emil A., 1952: 118.  
 Schrøder, Anton, 1952: 124.  
 Schütte, Gudmund, 1949: 29.  
 Sct. Jørgens Stad, 1949: 90.  
 Sct. Knuds Gilder, 1951: 45ff.  
 Sct. Nicolais Stad, 1949: 96.  
 Sellerup, 1949: 218.  
 Sillehus, 1952: 60.  
 Simonsen, Niels, 1952: 125.  
 Sinding, Knud, 1952: 124.  
 Skibdræt Mølle, 1949: 219.  
 Skjold, 1949: 113.  
 Skousen, Søren A., 1949: 233.  
 Skov, Sigvard, 1949: 5, 1950:  
 196, 1952: 141.  
 Skovbæk Mølle, 1949: 221.  
 Skovgaard, Kollerup, 1952: 9.  
 — P. C., 1952: 81.  
 Skærup Kirke, 1949: 171.  
 Slott-Møller, Agnes og Harald,  
 1952: 108.  
 Smidstrup, 1949: 98, 1952: 27.  
 Smidth, Hans, 1952: 120.  
 Sonne, Jørgen, 1952: 125.  
 Sorgenfri Mølle, 1949: 230.  
 Spang Fabrik, 1949: 231.
- Stallerup, 1949: 232, 1950: 156.  
 Starup Sogn, 1949: 226.  
 Stednavne, 1949: 29ff, 175, 1950:  
 103, 1951: 33.  
 Steinbach, Robert, 1952: 122.  
 Stenagerhus, 1950: 157.  
 Stenderup Mølle, 1950: 158.  
 Stenvad, 1950: 159.  
 Stribæk, 1950: 162.  
 Stubdrup, 1950: 163.  
 Svensson, S. Clod, 1952: 124.  
 Swane, Jørgen, 1950: 54, 1951:  
 103, 1952: 190.  
 Sydøstjyllands Historikere,  
 1950: 197.  
 Sødover, 1952: 60.  
 Søgaard, Nørup, 1952: 77.  
 — Helge, 1951: 221.
- Thirlund, Jens, 1952: 124.  
 Thistrup, Laurids, 1952: 11.  
 Thomsen, C. J., 1952: 143.  
 — Niels Th., 1952: 110.  
 Thygesen, Emanuel, 1952: 11.  
 Tobiassen, P., 1950: 196.  
 Tofthøj, 1952: 22.  
 Torndal, 1950: 166.  
 Trearskrigen, 1949: 5ff, 33ff.  
 Trollerup, 1952: 59.  
 Tved, 1950: 165.  
 Tørrild Herred, 1949: 29ff,  
 1952: 5ff, 59.  
 Tøsby, 1952: 27.
- Udstykning, 1950: 23.  
 Ulkjær, 1950: 167.  
 Ulriksholm, 1950: 169.
- Vandel, 1952: 38.  
 Vandmøller i Vejle Amt, 1949:  
 130, 203, 1950: 156.  
 Vargaarde Mølle, 1951: 193.  
 Vejle, 1949: 165, 217, 1950: 5ff,  
 98, 170, 177.  
 Vejle Amt, Fredninger, 1951:  
 195.  
 — Herredsting, 1952: 150.  
 — Herregaaarde, 1950: 23,  
 1952: 79.  
 — Kalkmalerier, 1952: 79.

VEJLE AMTS AARBOG

1949—1952





# VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1949–1952

I KOMMISSION HOS  
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI  
KOLDING

- Vejle Amt, Kirker, 1952: 79.
- Landskabsskildringer, 1952: 78ff.
  - Literatur, 1950: 198, 1952: 179.
  - Læger, 1949: 65ff.
  - Malerkunst, 1952: 78ff.
  - Møller, 1950: 177.
  - Skulpturer, 1952: 78.
  - Udskiftning fra Fæste til Selveje, 1952: 150ff.
  - Vandmøller, 1949: 203, 1950: 156ff.
  - Veje, 1949: 83, 1951: 10.
  - Voldsteder, 1952: 158.
- Vejle Amts historiske Samfund, Medlemsliste, 1951: 227, 1952: 195.
- Landboforening, 1952: 188.
- Vejle Byes og Amts Sparekasse, 1952: 188.
- Vejle Museum, 1952: 93, 95.
- Vester Mølle, 1950: 178.
- Vester Nebel, 1949: 203.
- Vilstrup Skovmølle, 1950: 181.
- Vinding Hørmølle, 1950: 182.
- Vinding Sogn, 1950: 156.
- Vingsted Mølle, 1950: 182.
- Vork, 1952: 158.
- Vyff, Kristian, 1950: 115.
- Wadskiær, C. F., 1952: 83.
- Wamberg, A. M., 1952: 190.
- Warming, C. E., 1952: 147.
- Wegener, Ejnar, 1952: 108.
- Weibull, Curt, 1949: 63.
- Wennerwald, E., 1952: 108.
- Windfeld-Hansen, Knud, 1952: 110.
- Winther, V., 1949: 238.
- Wittrup, Th., 1950: 186.
- Worsaae, J. J. A., 1952: 143.
- Wulff-Slægten, 1950: 98.
- Ødsted, 1952: 158.
- Østengaards Vandmølle, 1950: 187.
- Østerbye, Carl, 1952: 122.
- Østergaard-Hansen, R. P., 1950: 189.
- Øster Snede, 1949: 228, 1950: 23.

# INDHOLDSLISTE TIL VEJLE AMTS AARBØGER

1949—52

Berntsen, Anton: Af en dansk Soldats Op- tegnelser under Krigen 1848—50..	1949: 44—48
Berthelsen, H. P.: Fra Tiden foran Kirke- fornyelsen 1536 .....	1951: 213—219
— Et Blad af Selvejernes Historie ..	1952: 150—157
Bøcher, Steen B.: Vandmøller og andre Vandkraftudnyttelser i Vejle Amt..	1950: 156—187
Christensen, K. V.: Kolborg Voldsted ....	1952: 171—176
Christiansen, Chr.: Den officielle tyske Beretning om Kampene i Sønderjyl- land den 9. April 1940 .....	1949: 165—170
Clausager, P. H.: Det første Kolding ....	1949: 83—112
Ebstrup, Ebbe: Literatur om Vejle Amt ..	1952: 179—187
Eff, Elisabeth: Da de hvide Busser kom til Danmark .....	1952: 171—176
En gammel Bondemand: Kjær Mølle ....	1951: 184—194
Fausing, Karl: Da Tyskerne var i Skjold Sogn 1864 .....	1949: 113—129
Galster, Kjeld: En Rejse til Fanø og Vejle i 1848 .....	1950: 98—102
Grandjean, Louis E.: En kgl Toldembeds- mands Kaar i Kolding .....	1952: 127—140
Hansen, Arnold: Korte Rids af de frede- ricianske Klubbers Historie .....	1949: 143—153
Hansen, Ole Bjerremand: Fredninger ved Barritskov .....	1951: 195—201
Hattinger-Jacobsen, J.: Landsby og Herre- gaard .....	1950: 23—42

Hvidtfeldt, Johan: Drenderupgaards Bygninger og Haveanlæg i 1690 .....	1949: 44—48
— De arkivalske Kilder til de otte Sognes Historie .....	1949: 180—186
— L. C. Buchholtz' Beskrivelse af Tørrild Herred .....	1952: 5—77
Jakobsen, Jakob: Stadsfysikatet i Fredericia .....	1949: 65—82
— Sct. Knuds-Gilderne i Danmark ..	1951: 45—102
Jensen, F. Elle: Provst Mathias Bakke i Kolding .....	1949: 187—202
Jensen, Frode: Altertavlen i Skærup Kirke	1949: 171—173
Johansen, Axel: Vandmøllerne i Kolding	1949: 130—142
— Af de levende Hegns Historie ....	1950: 115—155
Jøker, P. I. Nissen: Vippegarnsfiskeriet paa Koldingegnen .....	1949: 154—160
Lassen, T. Bundgaard: Brande Sogn under Besættelsen .....	1951: 147—183
Marstrand, Vilhelm: Kolding Bys Tilblivelse og ældste Historie .....	1951: 5—44
Mortensen, Niels Th.: Malerkunsten i Vejle Amt .....	1952: 78—126
Mortensen, Rasmus: Jernudvindingen og Jelling .....	1949: 49—64
— Siden sidst .....	1951: 223—224
Nielsen, Mads: Af de levende Hegns Historie .....	1950: 115—155
Nissen, Ed. A.: Fredericia Politikorps 1871—1950 .....	1950: 43—53
— Om Pilotering i Fredericia .....	1952: 177—178
Orluf, Fr.: Vejles ældste Bysegl .....	1950: 5—22
— Stednavnene Hornstrup og Randbøl m. m. ....	1950: 103—114
— Vejles ældste Bysegl. (En Tilføjelse) .....	1951: 220—221
Pedersen, Jørg.: Ringive — et gammelt Tingsted .....	1949: 174—179
Schmidt, August F.: Episoden ved Assendrup i 1864 .....	1949: 161—164
— Fra Bramdrup Sogn og Kolding Landdistrikt .....	1950: 66—97

## VIII

Schmidt, August F.: Kvægopdrætteren H. Fr. Hansen .....	1951: 202—212
Schütte, Gudmund: Grødjyder og Tørrild Herred .....	1949: 29—32
Skov, Sigvard: Slagene ved Kolding og Fredericia 1849 .....	1949: 5—28
— Oldsagssamlingen i Kolding .....	1952: 141—149
Swane, Jørgen: Af Anna Christine Medens Stambog .....	1950: 54—65
— De Fredericia-Bruun'er .....	1951: 103—146
Vyff, Kristian: Af de levende Hegns Hi- storie .....	1950: 115—155



## NYE MEDLEMMER

### Fredericia.

Arent, P. H., Ingeniør.  
Fischer, Snedkermester.  
Hansen, P., Murermester.  
Hemmingsen, Lektor.  
Hvidbjerg, N., Direktør.  
Johansen, Chr., Købmand.

### Kolding.

Alminde, Aage, Overlærer.  
Andersen, Viggo, Direktør.  
Barkholt, Johs., Boghandler.  
Ebbehøj, Erik, Overlæge,  
Dr. med.  
Edgaard, P. Chr., Kommune-  
kasserer.  
Fuglsang, Erling, Bogtrykker.  
Hansen, H. L., Tømremester.  
Hauge-Rasmussen, Hans Hen-  
ning, Boghandler.  
Høggaard, Aage, Installatør.  
Jørgensen, Frovin, Overlærer.  
Kibsgaard, C. H., cand. mag.  
Mortensen, Anders, Landsrets-  
sagfører.  
Mortensen, Esther, Sygeplejer-  
ske.  
Olsen, Helga, Overlærer.  
Thaysen, Viggo, Malermester.  
Thomsen, Svend E., Guldsmed.  
Thomsen, Søren Møller, Lærer.  
Wendt, Hans, Læge.

### Vejle.

Aastrup, Olaf, Viceskole-  
inspektør.  
Brøchner, Sigfred, Direktør.  
Christensen, A. C., Kommune-  
lærer.  
Christensen, F. H. Lauenborg,  
Skibsmægler.  
Dysted, Chr.  
Fisch-Thomsen, B., Landsrets-  
sagfører.  
Gorrissen, Peter, Grosserer.  
Holm, G., Bankdirektør.  
Jensen, Aage Magnus, Med-  
hjælper.

Jessen, Vald., Fabrikant, Møl-  
holm.  
Jørgensen, Max, Prokurist.  
Lindegaard, Restauratør.  
Lindemark, Otto, Apoteker.  
Mathiasen, Henry, Byraads-  
sekretær.  
Mortensen, Erling, Redaktions-  
sekretær.  
Müller, Poul, Fabrikant.  
Møgelhøj, I. Chr., Brygmester.  
Nielsen, Bertel, Bygmester.  
Nielsen, Ernst, Bogtrykker.  
Nielsen, G. Skytte, Redaktør.  
Olesen, Aage, Prokurist.  
Petersen, Fru Landsretssag-  
fører Poul.  
Rasmussen, Bech, Restauratør.  
Rasmussen, Juul, Grosserer.  
Roed, Jens, Inspektør.  
Schmidt, N. S., Politimester.  
Sørensen, H. K., Direktør,  
cand. polit.  
Thomsen, L. R., Apoteker.  
Wamberg, A. M., Amtmand.  
Winkel, G. Caprani, Grosserer.  
Zenker, K., Landsretssagfører.

### Alminde.

Jessen, Jes, Gaardejer.

### Brande.

Henriksen, Otto, Gaardejer.  
Housted, Ingvard, Viceinspektør.  
Iversen, Jens.  
Jensen, Norup, Lærer.

### Dalby.

Lewring, P., Proprietær,  
Straarup.

### Eltang-Vilstrup.

Poulsen, Chr., Gaardejer, Skous-  
gaard pr. Taulov.  
Rasmussen, K. A. Bøje, For-  
stander.

### Erritsø.

Nielsen, S. C., Kapajn, Sandal.

**Gaarslev.**  
Larsen, Johs., Uddeler.

**Gauerslund.**  
Clausen, Johannes, Sognefoged,  
Børkop.  
Haahr, P., Førstelærer.  
Jensen, Edv., Forstander,  
Børkop.  
Jensen, Henry, Blikkenslager-  
mester, Børkop.  
Kjeldsen, B., Ingeniør, Brej-  
ninge.  
Petersen, Astrid Kappel, Skole-  
bestyrer, Børkop.  
Skovlund, Iver, Sadelmager-  
mester, Børkop.  
Søndergaard, Kr., Amsraads-  
medlem, Børkop.  
Thomsen, Hans, Graver, Gauers-  
lund.

**Harte.**  
Balslev, Vilh., Proprietær.

**Hedensted.**  
Axelsen, H., Bogtrykker.  
Bondesen, V., Apoteker.  
Hüttel, H., Direktør.

**Herslev.**  
Buhl, C., Proprietær, Follerup.

**Nørre Bjært.**  
Frandsen, Chr. Vestergaard,  
Proprietær.

**Pjedsted.**  
Sørensen, Abraham, Gaardejer.

**Smidstrup.**  
Hansen, Knud, Lærer, Haastrup.

**Sønder Bjært.**  
Ellebæk, J., Læge.  
Juhl, P. Uldahl, Gaardejer.  
Juhl, R. P., Inspektør.  
Lynggaard, Fru Cathrine.  
Sevelsted, Chr., Proprietær.  
Sdr. Bjært Bibliotek.

Sørensen, K., Dyr læge.  
Thomassen, Thomas, Gaardejer,  
Agtrupskov.  
Thomsen, Magnus, Proprietær.

**Sønder Stenderup.**  
Bech, J. J., Proprietær.  
Bjerg, C., Proprietær.  
Hansen, E., Proprietær.  
Juhl, Laurits, Gaardejer.  
Juhl, O., Proprietær.  
Nielsen, Th. Skovsgaard, In-  
spektør.  
Petersen, C. M., Sognepræst.  
Sdr. Stenderup Sogns Bibliotek.  
Thorell, Overgartner.

**Taulov.**  
Fischer, Peder, Læge.

**Vinding.**  
Axø, H. K., Skoleinspektør.  
Nielsen, Andreas, Sognefoged.

**Vonsild.**  
Dinesen, Kioskejer.

**Udenfor Amtet.**  
Bro, Vagn, Politimester, Køge.  
Det nordjyske Landsbibliotek,  
Aalborg.  
Frederiksen, A., Overtrafikassi-  
stent, Nakskov.  
Fries, Jørgen, Apoteker, Vor-  
dingborg.  
Henriksen, Ekspeditionssekre-  
tær, cand. jur., Charlottenlund.  
Madsen, Marius, Rancher, Mis-  
sion Texas, USA.  
Mangurten, A., cand. mag.,  
København.  
Oxe, Marie, Apoteker, Riserup.  
Poulsen, Ravn, Mejeribest.,  
Slagelse.  
Rosendal, Erik, Ekspeditions-  
sekretær, København.  
Ulrich, Georg, Inspektør,  
København.  
Videriksen, P., Apoteker,  
Vesterborg.

# MEDDELELSE

## TIL MEDLEMMERNE

Ældre Aargange af Vejle Amts Aarbog kan faas ved Henvendelse til Vejle Amts historiske Samfund, Ekspeditionen: Arkitekt H. Zachariassen, Fredericia.

Pris pr. Aargang 1905—1940: 3,00 Kr. (Ikke-Medlemmer Bogladepris 4,00 Kr.). 1941—46: 4,00 Kr. pr. Aarg. (Ikke-Medl. Bogladepris 5,00 Kr.). 1947: 5,00 Kr. (Bogladepris 6,00 Kr.). Ved Forsendelse tillægges Forsendelsesomkostninger. Udsolgt er: Aargang 1905, 1918 1. Halvbind og 1919.

### Desuden sælges følgende Bøger:

	Medl.	Ikke-Medl.
Eliassen, P.: Historiske Strejftog i Kolding og Omegn. En Hjemstavnsbog. 1923. 312 S. ....	5,00 Kr.	6,00 Kr.
Hansen, Marius: Tirsbæk Gods og Ejere 1421—1921. Vejle Amts Aarbog 1923, I. 277 S. ....	6,00 -	7,00 -
Mortensen, Rasmus: Jysk Jærn. Undersøgelser vedrørende den gamle Jærnudvinding af Myremalm. 1940. 137 S. ....	6,00 -	7,00 -
Vejle Amt. En Hjemstavnsbog. Vejle Amts Aarbog 1934. 559 S. ....	6,00 -	7,00 -
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle Amt. ....	6,00 -	7,00 -
Ravn, J.J.: Herslev og Vda Ark magasin Fra Holmans Herre	Faglitteratur	

46.4 Vejle Amt

Ved samlet Køb af a Vejle Amts årbog

(Ikke-Medl. 3,00 Kr. 1952

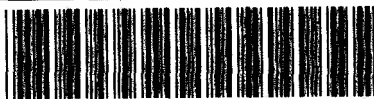
kommende.

Bliv Abonnent paa

3317922557

Fællesforenings Tidsskrift

**Vejle Byhistoriske Arkiv**



3317922557



# VEJLE AMTS AARBOG

som kan købes i Boghandelen, udsendes til Medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er **5 Kr.** aarlig plus Omkostninger ved Aarbogens Forsendelse. Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af Bestyrelsens Medlemmer eller direkte til Kassereren, Arkitekt H. Zachariassen, Fredericia.

## SAMFUNDETS BESTYRELSE:

Amtmand A. M. Wamberg, Vejle.

*Formand.*

Byraadssekretær Niels Jacobsen, Kolding.

*Næstformand, Medlem af Redaktionsudvalget.*

Amtslæge, Dr. med. Jakob Jacobsen, Vejle.

*Redaktør af Aarbogen.*

Arkitekt H. Zachariassen, Fredericia.

*Kasserer.*

Landinspektør Axel Johansen, Kolding.

*Sekretær.*

Overbibliotekar Erik Ebstrup, Kolding.

*Arkivar.*

Apoteker Arnold Hansen, Kolding.

*Medlem af Redaktionsudvalget.*

Direktør Harald Hess, Vejle.

Amtsraadsmedl., Grdr. R. P. Østergaard-Hansen,

*Skulsballe pr. Vrigsted.*

Maskinmester Edv. Nissen, Fredericia.

Amtsforvalter Jørgen Swane, Vejle.

---

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI . KOLDING